

บทที่ 3

ความเป็นมาของปีพาทยมอญในแผ่นดินไทย

จากหลักฐานและบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์นั้น ย่อมจะเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ไม่ว่าจะป็นชนชาติใดก็ตาม ล้วนแต่มีศิลปวัฒนธรรมที่ได้รับการสืบทอดมาแต่โบราณแทบทั้งสิ้น ศิลปวัฒนธรรมที่คนในสังคมหรือในชาตินั้น ๆ ใ้ร่วมกันสร้างสรรค์สืบทอดและพัฒนาสืบมาจากอดีตถึงปัจจุบัน ย่อมจะเป็นสิ่งที่แสดงถึงความรุ่งเรืองของชาตินั้น ๆ อีกทั้งเป็นเครื่องยืนยันที่แสดงให้เห็นว่าชาติที่เจริญแล้ว ย่อมต้องมีศิลปวัฒนธรรมเป็นของตนเองด้วย

มอญก็เป็นชาติหนึ่งที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปวัฒนธรรมมาตั้งแต่โบราณ อาจกล่าวได้ว่าในอดีตนั้น มอญ เป็นชนชาติที่มีอารยธรรมและวัฒนธรรมเก่าแก่ที่สุดชาติหนึ่งในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายเพราะว่าในปัจจุบันนี้ มอญ ไม่มีประเทศหรือแม่แต่ดินแดนที่เป็นถิ่นที่อยู่ของตนเอง เนื่องจากต้องสูญเสียอิสรภาพให้แก่พม่าซึ่งพม่าเองก็ได้เข้าครอบครองดินแดนที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยของชนชาติมอญอย่างเต็มที่ ด้วยเหตุนี้เอง ทำให้ชาวมอญต้องอพยพออกจากดินแดนของตนเอง เคลื่อนย้ายประชากรเข้ามาอาศัยอยู่ในแผ่นดินไทย ทั้งนี้เนื่องมาจากมอญและไทยมีดินแดนใกล้ชิดติดกัน ซึ่งตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น พบว่าชนชาติมอญได้อพยพเข้าสู่ประเทศไทย ครั้งสำคัญ ๆ หลายครั้ง (กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2)

มอญนั้นเป็นชาติที่เคร่งครัดในขนบธรรมเนียม ประเพณีของตนเองมากชาติหนึ่ง ตามประวัติศาสตร์ ก็เป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า มอญได้สูญเสียเอกราชไปเป็นเวลาหลายร้อยไปแล้ว แต่มอญก็ยังรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมของตนไว้ได้ตลอดมาตราบนานเท่าทุกวันนี้ ซึ่งในปัจจุบันนี้ ชาวมอญที่อยู่ในแผ่นดินไทย ก็ยังคงปฏิบัติขนบธรรมเนียมประเพณีเหล่านั้นอยู่เสมอ เป็นต้นว่า พิธีตรุษสงกรานต์ เล่นสะบ้า ทะแยมอญ ตลอดจนพิธีการอื่น ๆ ตามลัทธิประเพณี เป็นต้น แม้บางสิ่งบางอย่างจะมีการแก้ไขปรับปรุงไปตามกาลเทศะหรือตามกระแสของสภาพแวดล้อมก็ตาม แต่สิ่งที่เป็นแก่นหรือหลักของวัฒนธรรมเหล่านั้น ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่อย่างเด่นชัด สิ่งนี้เองที่ทำให้มีผู้รู้จักชนชาติมอญอยู่เสมอมา ทั้งนี้ย่อมเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งชนชาติเป็นเครื่องแสดงความเป็นเชื้อชาติได้เป็นอย่างดี

ศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของมอญ ซึ่งถือได้ว่าเป็นความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทย ก็คือปีพาทย์มอญ ซึ่งเป็นรูปแบบของศิลปะประเภทหนึ่ง ซึ่งได้ผ่านการสร้างสรรค์ พัฒนา ตลอดจนสืบทอดโดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ มาโดยลำดับจากอดีตสู่ปัจจุบัน จนเป็นวงปีพาทย์ประเภทหนึ่ง ที่มีบทบาทและความสำคัญต่อวิชาการทางด้านดนตรีไทยเป็นอย่างมาก ฉะนั้น การศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ของวงปีพาทย์มอญ จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมาก

ประวัติความเป็นมาของปีพาทย์มอญ

จากการพิจารณาหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ จะพบว่าชนชาติมอญเป็นชนชาติที่เก่าแก่ชนชาติหนึ่ง ที่เคยมีดินแดนที่อยู่อาศัยในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บริเวณตอนใต้ของประเทศพม่าหรือเมียนมาร์ในปัจจุบัน ชนชาติมอญเคยมีอำนาจปกครองดินแดนของประเทศพม่ามาก่อน โดยครั้งนั้นมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่เมืองหงสาวดี ซึ่งต่อมาชนชาติมอญก็ถูกชนชาติพม่ารุกราน และสูญเสียเอกราชให้แก่พม่าในที่สุด

ชนชาติมอญ เป็นชนชาติที่มีอารยธรรมและวัฒนธรรมเก่าแก่ที่สุดชาติหนึ่งในบรรดาประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ร่องรอยทางอารยธรรมของมอญที่ยังปรากฏให้เห็นในปัจจุบันนี้ เช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน การแต่งกาย ดนตรี นาฏศิลป์ จลลนจนประเพณีอื่น ๆ ของมอญ เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของชนชาติมอญในอดีตได้เป็นอย่างดี แม้ว่าในปัจจุบันนี้ ชนชาติมอญจะไม่มีประเทศหรือดินแดนที่เป็นถิ่นที่อยู่ของคนเชื้อชาติเดียวกัน แต่วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ เหล่านี้ ย่อมเป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นชาติมอญในอดีตที่ให้ชาวโลกและคนไทยได้รู้จักกันเป็นอย่างดี ที่สำคัญก็คือวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของชนชาติมอญ ยังปรากฏให้เห็นในแผ่นดินไทยจนถึงทุกวันนี้ เช่น ทะแยมอญ มอญรำ ปีพาทย์มอญ เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ได้รับการสืบทอดและพัฒนาสืบมาจากอดีตถึงปัจจุบัน นับได้ว่าชนชาติมอญได้ร่วมกันสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นมรดกอันสำคัญทางวัฒนธรรมไว้ด้วย

ปีพาทย์มอญ ที่ปรากฏอยู่ในแผ่นดินไทยนี้ ไม่มีหลักฐานในทางลายลักษณ์อักษรหรือหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นเครื่องพิสูจน์ได้อย่างแน่ชัดว่า สิ่งที่เป็นเครื่องดนตรีหรือบทเพลงต่าง ๆ ของชนชาติมอญที่สืบทอดต่อกันมา และได้ปรากฏออกมาในรูปแบบของปีพาทย์มอญนั้น ได้เข้ามาสู่ประเทศไทยใน

สมัยใด สำหรับความเป็นมาของปีพาทย์มอญนั้น อาจารย์มนตรี ตราโมท
ราชบัณฑิต สาขาคณตรีไทยได้อธิบายไว้ว่า

วงปีพาทย์มอญที่มีในเมืองไทยนี้ เข้าใจว่าเพิ่งมีขึ้นในสมัยกรุงศรี
อยุธยาเป็นราชธานีนี้ เพราะในสมัยสุโขทัย มอญก็ไม่ค่อยได้เกี่ยวข้องกับไทย
นัก การที่มอญจะนำวงปีพาทย์หรือเครื่องบันเทิงใด ๆ เข้ามาได้ ก็จะต้องเป็น
สมัยที่พากันเข้ามามาก ๆ เป็นครอบครัว พิจารณาตามพงศาวดารก็เห็นมีอยู่ไม่กี่
คราว เช่น สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงกวาดต้อนครอบครัวมอญอันมี
พระยาราม พระยาเกียรติ เป็นหัวหน้าควบคุมเข้ามา . . . ส่วนวงปีพาทย์ของ
มอญก็คงจะมีมาแล้ว แต่สมัยกรุงศรีอยุธยา¹

จากความคิดเห็นข้างต้นของอาจารย์มนตรี ตราโมท สันนิษฐานว่าปีพาทย์มอญ
เริ่มมีขึ้นในประเทศไทยเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ซึ่งเข้ามาพร้อมกับการอพยพครั้ง
สำคัญ ๆ ของชนชาติมอญนั่นเอง

จากการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมอญกับไทย ตามหลักฐานทาง
ประวัติศาสตร์ พบว่า ชาติมอญนั้นมีความสัมพันธ์กับไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี
ทั้งนี้เนื่องมาจากทั้ง 2 ชาติ มีดินแดนที่อยู่อาศัยในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่สำคัญก็
คือมีอาณาเขตติดต่อกัน ตามหลักฐานจากพระราชพงศาวดารราชธิราช² ได้กล่าวถึงมะกะโท
ลูกพ่อค้ำมอญ ได้เดินทางเข้ามารับราชการในกรุงสุโขทัย ซึ่งตรงกับแผ่นดินของพ่อขุนราม
คำแหง โดยครั้งแรกได้เข้ามาอาสาสมัครเป็นผู้เลี้ยงช้างในราชสำนัก³ ในขณะที่รับหน้าที่
นั้น มะกะโทได้กระทำความดีความชอบ จนกระทั่งได้รับการแต่งตั้งในตำแหน่งขุนวัง
(หลักฐานบางตำราว่า ได้รับการแต่งตั้งเป็นนายทหารในกองทหารรักษาพระองค์ของพ่อ

¹ มนตรี ตราโมท, "ปีพาทย์มอญในเมืองไทย," ใน ศิลปวัฒนธรรม เล่ม 7 นาฏดุริ-
ยางคศิลป์ไทย กรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, 2525),
หน้า 14.

² เป็นเรื่องเกี่ยวกับพงศาวดารมอญ ไตแปลและเรียบเรียงขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ 1 แห่ง
กรุงรัตนโกสินทร์

³ ปราณี สิริธร, เหนือแคว้นแดนสยาม (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ลานนาสาร, 2528),
หน้า 552.

ขุนรามคำแหง ซึ่งมีความใกล้ชิดกับพวกราชสำนักในพระราชวังมาก) ต่อมาในภายหลัง มະกะโท ได้รักใคร่ชอบพอกับพระราชธิดาของพ่อขุนรามคำแหง จนในที่สุดได้พากันหลบหนีออกจากกรุงสุโขทัย ออกไปตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้นในเมืองมอญ แล้วจึงกลับมาสวามิภักดิ์ โดยได้จัดส่วนเครื่องราชบรรณาการ พร้อมหนังสือกราบบังคมทูลขอพระราชทานอภิเษกกับพ่อขุนรามคำแหง ที่ได้เคยล่วงเกินในการสนิหสนมรักใคร่พระราชธิดาของพระองค์ และพร้อมใจกันหลบหนีมาร่วมเป็นสามภรรยาด้วยกัน ด้วยความมุ่งมั่นในอนาคต จนในที่สุดได้รับตำแหน่งเป็นประมุขของชนชาติมอญทั้งหลายทั้งปวงในอาณาจักรมอญ ซึ่งได้รับบุญบารมีของพ่อขุนรามคำแหงทรงปกป้องแผ่บารมีมาถึง จึงได้ขอพระราชทานฐานันดรศักดิ์และขนานนามพระราชทานจากพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งพระองค์ก็ทรงพอพระทัยเป็นอย่างมากที่มะกะโทไม่สร้างความผิดหวังให้กับพระองค์ จึงได้พระราชทานนามให้มีฐานันดรศักดิ์ชั้นเจ้านายว่า เจ้าฟ้ารั่ว แต่ชาวมอญเรียกพระนามว่า พระเจ้าวารุ⁴

อาณาจักรมอญ ซึ่งสถาปนาขึ้นใหม่ในสมัยเจ้าฟ้ารั่วนี้ เป็นอาณาจักรเล็ก ๆ มีความสัมพันธ์ทางการเมืองกับเมืองสุโขทัยและจากความสัมพันธ์ที่ดีในระบอบนี้ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนค้าขายซึ่งกันและกันด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงสุโขทัยกับอาณาจักรมอญ คงมีอยู่เพียงสมัยพ่อขุนรามคำแหงและเจ้าฟ้ารั่วเท่านั้น ภายหลังสมัยพ่อขุนรามคำแหงแล้ว อาณาจักรมอญก็ได้ตั้งตัวเป็นอิสระจากการปกครองของกรุงสุโขทัยและในปี พ.ศ. 1893 เมื่อกรุงศรีอยุธยาได้สถาปนาขึ้นแล้ว มอญต้องสูญเสียเอกราชให้กับพม่าเมื่อปี พ.ศ. 2082

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ข้างต้น เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมอญ ในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ซึ่งเกิดขึ้นในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหง จะเห็นได้ว่าในสมัยดังกล่าว ไทยกับมอญมีความสัมพันธ์กันด้านการเมือง การปกครองตลอดจนการแลกเปลี่ยนค้าขายกัน แต่ก็เป็นเพียงระยะสั้น ๆ คือระยะเวลาแค่เพียงรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงเท่านั้น เป็นที่น่าสังเกตว่า หลักฐานดังกล่าวสอดคล้องกับข้อสันนิษฐานในเรื่องความเป็นมาของปีพาทย์มอญ ของอาจารย์มนตรี ตราโมทที่ท่านกล่าวไว้ว่า “เข้าใจว่าปีพาทย์มอญ เพิ่งจะมีขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เนื่องจากในสมัย

⁴ นคร พันธุ์รงค์. ประวัติศาสตร์ไทย สมัยสุโขทัย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช, 2528), หน้า 80.

⁵ ปราณี ศิริธร, เหนือแคว้นแดนสยาม, หน้า 521.

สุโขทัยนั้น ชาติมอญก็ไม่ค่อยได้เกี่ยวข้องกับไทยเท่าใดนัก” ซึ่งพิจารณาตามหลักฐานในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมอญ จะพบว่าเกี่ยวข้องกันในด้านการเมือง การปกครอง และการแลกเปลี่ยนค้าขาย เท่านั้น ด้วยเหตุนี้เอง จึงทำให้เข้าใจว่าปีพาทย์มอญยังไม่เข้าสู่แผ่นดินไทยในสมัยสุโขทัย ซึ่งมีเหตุผลสนับสนุนข้อสันนิษฐานดังนี้

1. พิจารณาตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่า มะกะโท ซึ่งเดิมเป็นพ่อค้าชาวมอญ ได้เข้ามารับราชการแต่เพียงล่าหัง มิได้เข้ามาเป็นกลุ่มเป็นพวก ฉะนั้น จึงไม่สามารถนำเอาเครื่องดนตรีหรือเครื่องบันเทิงใด ๆ ติดตัวเข้ามาด้วยอย่างแน่นอน⁶

2. ในสมัยสุโขทัยนั้น อาณาจักรมอญ ยังมีความเป็นปึกแผ่น ยังมีเอกราชเป็นของตนเอง ถึงจะถูกรุกรานและทำสงครามกับพม่าก็ตาม แต่เป็นเพียงการผลัดกันแพ้ชนะยามใดที่มอญเข้มแข็ง ก็จะตั้งตัวเป็นใหญ่ไม่ขึ้นต่อพม่า เมื่อพม่ามีกำลังเข้มแข็ง ก็จะปราบมอญให้อยู่ในความปกครองดูแลของตน เป็นลักษณะนี้เรื่อยมา จนในที่สุดมอญต้องสูญเสียเอกราชให้กับพม่า ในปี พ.ศ. 2082 ซึ่งตรงกับสมัยที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี (สถาปนากรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 1893) ฉะนั้นในสมัยสุโขทัย จึงไม่ปรากฏหลักฐานการอพยพเคลื่อนย้ายของชนชาติมอญเข้ามายังแผ่นดินไทย บรรดาศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ของมอญ ก็ยังคงดำรงอยู่ในแผ่นดินที่เป็นอาณาจักรมอญ ไม่ว่าจะเป็นของราชสำนักหรือสามัญชนทั่วไป ก็ยังคงทำหน้าที่รับใช้คนในสังคมของตน ปีพาทย์มอญก็คงเป็นศิลปะทางด้านดนตรีประเภทหนึ่ง ซึ่งชนชาติมอญได้ร่วมกันสร้างสรรค์เพื่อรับใช้หรือตอบสนองความต้องการของคนในสังคม เฉกเช่นปีพาทย์เครื่องห้าของไทย ที่ได้ปรากฏขึ้นในสังคมไทยในสมัยกรุงสุโขทัยนั่นเอง เมื่ออาณาจักรมอญมีความเป็นปึกแผ่น มีเอกราชเป็นของตน ประชาชนชาวมอญ ก็อาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินของตน ไม่ต้องอพยพเคลื่อนย้ายไปยังสถานที่อื่น จึงเป็นเหตุผลที่สำคัญประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าในสมัยสุโขทัยนั้น ปีพาทย์มอญยังไม่ปรากฏในแผ่นดินไทย

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานตามพงศาวดาร จะพบว่าชนชาติมอญ ได้เริ่มอพยพเข้ามาแผ่นดินไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เหตุผลสำคัญประการหนึ่งของการอพยพก็คือการถูกชนชาติพม่ารุกราน เพื่อยึดครองดินแดนของมอญ ซึ่งในที่สุดมอญก็ต้องสูญเสียเอกราชให้แก่พม่า เมื่อชาวมอญได้รับความเดือดร้อนจากภัยสงคราม จึงได้พากันอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้

⁶ มนตรี ตราโมท, “วัฒนธรรมและประเพณี, “ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายโชติ คุริยประณีต (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์แฉศ. 2517), หน้า 10.

เนื่องจากไทยและมอญมีอาณาเขตติดต่อกัน ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ชนชาติมอญ ได้อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาในแผ่นดินไทยหลายครั้งหลายคราว ปรากฏหลักฐานแสดงการอพยพของชนชาติมอญครั้งสำคัญ ๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังนี้

1. แผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช

ในปี พ.ศ. 2081 พระเจ้าตะเบงชะเวตี้ กษัตริย์พม่า ยกกองทัพมารุกรานหัวเมืองมอญ ได้รับชัยชนะ ได้เมืองหงสาวดีและเมืองเมาะตะมะ และได้ยกกองทัพลงมาตีเมืองเชียงกรานในเขตแดนของไทย สมเด็จพระไชยราชาธิราชโปรดให้ยกกองทัพไปตีกลับคืน ซึ่งการศึกสงครามครั้งนี้มีผลสืบเนื่องที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ 2 ประการคือ

ประการที่ 1 มอญสูญเสียอิสรภาพให้แก่พม่าในเวลาต่อมา

ประการที่ 2 เป็นมูลเหตุที่ทำให้ไทยต้องทำศึกสงครามกับพม่า ตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยาและต้นกรุงรัตนโกสินทร์

การทำสงครามระหว่างไทยกับพม่าแต่ละครั้ง พม่าจะเกณฑ์ชาวมอญเข้ารับในกองทัพพม่าด้วย ชาวมอญจึงรบกับไทยในนามของพม่า คราวใดที่พม่าพ่ายแพ้สงคราม มอญก็จะตั้งตัวเป็นกบฏแข็งข้อต่อพม่า ครั้นเมื่ออ่อนแอกว่าก็ถูกกดขี่ข่มเหง จึงอพยพหนีเข้ามาพึ่งไทย การอพยพของมอญในสมัยนี้ มีทั้งเป็นกลุ่มน้อยและกลุ่มใหญ่ ซึ่งอพยพเข้ามาหลายครั้งหลายคราวด้วยกัน การอพยพครั้งนี้ ชาวมอญได้เข้ามาอาศัยอยู่แถบชายแดนที่เมืองเชียงกราน (ซึ่งในอดีตเคยเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของประเทศไทย)

2. แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. 2112 - 2133)

การอพยพครั้งนี้เกิดขึ้นหลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชประกาศอิสรภาพ ณ เมืองแครง ใน พ.ศ. 2127 สืบเนื่องมาจากการที่พระเจ้าหงสาวดีไม่ไว้วางพระทัยสมเด็จพระนเรศวร จึงวางกลอุบายให้สมเด็จพระนเรศวรนำทัพไปช่วยปราบเมืองอังวะที่เป็นกบฏเพื่อหาทางกำจัดสมเด็จพระนเรศวร โดยพระมหาอุปราชใช้ให้พระยามอญ 2 คน คือ พระยาเกียรติและพระยาราม ซึ่งมีพรรคพวกอยู่ที่เมืองแครงมากและคุ้นเคยกับสมเด็จพระนเรศวรมาก่อน เป็นข้าหลวงลงมาคอยรับเสด็จพระนเรศวรที่เมืองแครง และตั้งกำชับเป็นความลับให้พระยามอญทั้ง 2 คนคุมกำลังเข้าตีกระหนาบกองทัพสมเด็จพระนเรศวรทางด้านหลัง เมื่อพระมหาอุปราชยกเข้าตีข้างหน้า แต่พระยามอญทั้ง 2 เมื่อมาถึงเมืองแครง ได้เปิดเผยความลับแก่มหาเถรคันฉ่องผู้เป็นอาจารย์และพรรคพวกของตน ปรากฏว่ามอญชาวเมืองแครงซึ่งเกลียดชังพม่า เพราะถูกกดขี่มานานจึงพากันเข้าข้างสมเด็จพระนเรศวร เมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จถึงเมืองแครง พระมหาเถรคันฉ่องจึงทูลเตือนให้รู้พระองค์ และได้เกลี้ยกล่อม

ให้พระยาเกียรติ พระยารามยอมสวามิภักดิ์ทุกความจริงให้ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระนเรศวรจึงทรงทำการประกาศอิสรภาพ แล้วจึงยกทัพเพื่อจะไปตีหงสาวดี แต่ทรงเห็นว่ายังไม่สามารถจะตีหงสาวดีในเวลานั้นได้ จึงเสด็จยกกองทัพกลับและได้พาครอบครัวไทยที่พม่ากวาดต้อนไปเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2112 กลับมาด้วย รวมทั้งทรงชักชวนพระมหาเถรคันฉ่อง พระยาเกียรติ พระยารามและพรรคพวกชาวมอญเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาด้วย กล่าวได้ว่าครั้งนี้เป็นการอพยพครั้งแรกอย่างเป็นทางการของชาวมอญ ได้รับความโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ได้แก่ บริเวณบ้านใหม่ วัดบ้านขมิ้น วัดขุนแสน ใกล้เคียงกับบริเวณพระราชวังของสมเด็จพระนเรศวร

3. แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2133-2148)

การอพยพของชาวมอญในสมัยสมเด็จพระนเรศวร นับเป็นการอพยพครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่ง สาเหตุของการอพยพครั้งนี้สืบเนื่องมาจากสภาพความเดือดร้อนที่ชาวมอญได้รับจากภาวะสงคราม เมื่อพม่าพ่ายแพ้สงครามให้กับไทย พม่าก็สั่งประหารชีวิตชาวมอญจำนวนมาก โดยกล่าวหาว่ามอญเอาใจเข้าข้างไทย จึงไม่เต็มใจรบ ทำให้พม่าพ่ายแพ้ มอญจึงพากันกระด้างกระเดื่องและก่อกบฏขึ้นในปี พ.ศ. 2136 พม่าส่งกองทัพไปปราบชาวมอญจึงได้พาครอบครัวหนีเข้ามาอยู่ในประเทศไทย นอกจากนี้ สมเด็จพระนเรศวรยังทรงยกกองทัพขึ้นไปตีพม่า ได้หัวเมืองมอญฝ่ายใต้ตั้งแต่เกาะตะมาลงมาจนต่อแดนไทยมาเป็นเมืองขึ้น ทั้งยังได้กวาดต้อนครอบครัวของมอญเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย

การอพยพเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนเรศวรนี้ สันนิษฐานว่าชาวมอญที่อพยพเข้ามา คงจะตั้งบ้านเรือนอยู่แถบชานเมืองพระนครศรีอยุธยา ร่วมกับพวกที่อพยพเข้ามาในคราวแรก

4. แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2199 - 2231)

ชาวมอญที่เมืองเกาะตะมาได้รับความเดือดร้อนจากพม่า จึงพร้อมใจกันเป็นกบฏเข้าปล้นเมืองเกาะตะมา โดยขับไล่พม่าออกไป ครั้งได้ข่าวว่าพม่าจะยกกองทัพมาปราบ มอญเห็นว่าจะต่อสู้พม่าไม่ได้จึงพากันอพยพครอบครัว เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระมหากษัตริย์ไทย โดยมีสมิงนายกอง 11 นาย รวบรวมครอบครัวมอญเข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์ สมเด็จพระนารายณ์โปรดให้ขุนนางนายกองมอญเก่า ออกไปรับครอบครัวมอญที่อพยพเข้ามาใหม่ มายังกรุงศรีอยุธยา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลสามโคก (ปทุมธานี) และบริเวณริมวัดทองปูลู และที่คลองคูขาม บริเวณชานพระนครศรีอยุธยา

5. แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2275 - 2301)

พระยามอญ 3 คน คือ พระยาราม พระยากลางเมือง พระยาน้อยวันดี ซึ่งสมิงทอตั้งให้ไปขัดตาทัพพม่า เมื่อเห็นว่าสมิงทอผู้เป็นนายหนีเข้าประเทศไทยไปแล้ว เกรงว่าพระเจ้าหงสาวดีองค์ใหม่จะคิดทำร้ายพวกตน เพราะเป็นขุนนางของสมิงทอ จึงได้ชวนกันอพยพครอบครัวพร้อมด้วยบรรดานายทัพนายกองที่เห็นชอบด้วย หนีเข้ามาทางเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าเชียงใหม่ส่งผ่านมาทางเมืองตาก ลงมายังกรุงศรีอยุธยา และได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ชานพระนคร เช่นที่บ้านโพธิ์สามต้น

จะเห็นได้ว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา มอญได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยหลายครั้งหลายคราว นอกจากการอพยพครั้งสำคัญ ๆ ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว สันนิษฐานว่าระหว่างการอพยพครั้งเหล่านั้น คงจะมีการอพยพครั้งย่อย ๆ เข้ามาตลอดเวลา ตลอดทั้งชาวมอญกลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามรายทางที่อพยพเข้ามา

สมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310 - 2325)

เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทยแล้ว พระเจ้ามังระ กษัตริย์ของพม่าก็คิดการที่จะมาตีกรุงธนบุรีอีก โดยเกณฑ์ชาวเมืองเมาะตะมะไว้นับ 3,000 คน ให้เตรียมเสบียงที่เขตติดต่อดำบลสามสบ ทำดินแดน นายกองมอญจึงจับไพร่พลพม่าที่เป็นหัวหน้าฆ่าเสีย แล้วยกพลขึ้นไปจับไล่พม่าที่เมาะตะมะ และตามขึ้นไปตีเมืองย่างกุ้ง แต่สู้พม่าไม่ได้จึงล่าถอยลงมา และได้กวาดต้อนครอบครัวหนีเข้ามาในไทย 2 ทาง คือทางด่านเจดีย์สามองค์และทางจังหวัดตาก ขณะนั้น สมเด็จพระเจ้าตากสิน ทรงเสด็จกลับจากเชียงใหม่ โปรดให้รับครอบครัวมอญ อันมีพระยาแจ้ง พระยากลางเมือง ตละเสียม ตลดเกลือบ ซึ่งเป็นหัวหน้าในการกบฏต่อพม่าทั้ง 4 คน พร้อมทั้งครอบครัวเข้ามาโปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่แขวงนนทบุรี ตั้งแต่ปากเกร็ดไปจนกระทั่งถึงสามโคก (จังหวัดปทุมธานี)

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีมอญอพยพเข้ามาครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2352 - 2367) ประมาณ พ.ศ. 2357 ครอบครัวมอญที่เมืองเมาะตะมะถูกพม่ากดขี่ข่มเหงได้รับความเดือดร้อน จึงปรึกษากันที่จะอพยพเข้ามาประเทศไทย โดยมีสมิงสอดเบาเป็นหัวหน้า สมิงสอดเบามีหนังสือลับเข้ามาทางเมืองกาญจนบุรี เพื่อมากราบทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เรื่องการอพยพ โดยชาวมอญที่อพยพในครั้งนี้ ได้พากันแยกย้ายเข้ามาทางเมืองตากบ้าง เมืองอุทัย

ธานีบ้าง และด่านพระเจดีย์สามองค์บ้าง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้โปรดให้ไปปรับครอบครัวมอญเข้ามา และให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองปทุมธานีบ้าง เมืองนนทบุรีบ้าง และที่เมืองนครเขื่อนขันธ์ที่ได้สร้างใหม่บ้าง

นอกจากนี้ยังมีการอพยพครั้งย่อยอีกครั้งหนึ่ง ในตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือในขณะที่อังกฤษกำลังทำศึกกับพม่าอยู่นั้น มอญที่อยู่ในกรุงเทพฯ ได้เรียนท่านเสนาบดีให้กราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ขอกองทัพไปกวาดต้อนครอบครัวญาติพี่น้องที่ยังอยู่ในเมืองมอญเข้ามาไว้ในพระนคร จึงโปรดเกล้าให้เจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรีย) คุมกองทัพออกไปปรับครอบครัวมอญเข้ามา และให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองนครเขื่อนขันธ์ ซึ่งนับว่าการอพยพครั้งนี้ นับเป็นครั้งสุดท้าย เพราะตั้งแต่นั้นมาพม่าก็ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ⁷

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวข้างต้น จะพบว่าชนชาติมอญได้เริ่มอพยพเข้ามายังแผ่นดินไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา เหตุที่สำคัญก็คือภัยของสงคราม ซึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ชนชาติมอญได้อพยพเข้ามาหลายครั้งหลายคราด้วยกัน และได้มีการอพยพต่อเนื่องมาถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ การอพยพแต่ละครั้งจะมีจำนวนประชากรของมอญเข้ามายังแผ่นดินไทยเป็นจำนวนมาก การอพยพบางครั้งนั้น มีจำนวนมอญผู้อพยพเป็นหมื่นคน เช่น ในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. 2112 - 2133) สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้ทรงกวาดต้อนครอบครัวมอญเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาประมาณ 10,000 คน เป็นต้น ครอบครัวมอญที่ได้อพยพเข้ามา ก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระมหากษัตริย์ไทยให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ รวมทั้งหัวหน้าชาวมอญที่สำคัญ ๆ ที่รับราชการ ก็ได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้มีตำแหน่งและยศศักดิ์ต่าง ๆ กัน ซึ่งนับว่าเป็นกำลังสำคัญของแผ่นดินไทยด้วย

เป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์ เมื่อมีการย้ายถิ่นฐานเข้าไปอยู่ ณ ที่แห่งใด ก็ย่อมจะต้องนำเอาศิลปวัฒนธรรมที่เป็นของตนเองติดตัวเข้าไปด้วย และเมื่อได้ตั้งถิ่นฐานใหม่อย่างมั่นคงขึ้นแล้ว ศิลปวัฒนธรรมนั้น ๆ ก็จะถูกนำมาปรับใช้หรือบริการสมาชิกของสังคมตน เพื่อประโยชน์ทางด้านการค้าหรือทางชีวิตประจำวันหรือทางด้านความบันเทิงทางจิตใจ ตามแต่ความต้องการของสังคมนั้น ๆ ชนชาติมอญก็เช่นเดียวกัน เมื่อได้มีการอพยพเคลื่อนย้าย

⁷ จำลอง ทองดี, "ความสัมพันธ์ระหว่างมอญกับไทยตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์," ใน แผ่นดินประเทคมอญ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2529), หน้า 39.

เข้ามาในแผ่นดินไทย คงจะนำเอาศิลปวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ ของตน ติดตัวเข้ามาด้วย ศิลปวัฒนธรรมเหล่านั้น นอกจากจะทำหน้าที่บริการสมาชิกของสังคมชาวมอญที่อพยพเข้ามาแล้วประการที่สำคัญก็คือ จะต้องมีการเผยแพร่หรือการสังสรรค์ทางวัฒนธรรม (ACCULTURATION) กับสังคมใกล้เคียง ซึ่งนั่นก็หมายถึงสังคมของคนไทยนั่นเอง เป็นไปได้ที่สังคมทั้งสองอาจจะมีการแลกเปลี่ยนหรือหุบยืมในส่วนที่มีความโดดเด่นหรือมีลักษณะใกล้เคียงกัน มีความสอดคล้องกัน มาบูรณาการให้เหมาะสมกับศิลปวัฒนธรรมของตน ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ปรากฏให้เห็นในประเทศทั่ว ๆ ไปในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ปีพาทย์มอญเป็นมรดกทางวัฒนธรรมคนตรีอย่างหนึ่งของชนชาติมอญ ที่ได้เข้ามาปรากฏในแผ่นดินไทยเป็นระยะเวลาที่ยาวนานมาก เข้าใจว่าจะเข้ามาปรากฏในแผ่นดินไทยพร้อม ๆ กับการอพยพเข้ามาของชนชาติมอญ ซึ่งพิจารณาตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ จะอยู่ในช่วงที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ในระยะเวลานั้น ชาวมอญได้อพยพเข้ามาแผ่นดินไทย ครั้งละจำนวนมาก เข้าใจว่าการอพยพแต่ละครั้งนั้น ชาวมอญคงจะนำเอาเครื่องดนตรีหรือเครื่องประกอบการรื่นเริงบันเทิงใจเข้ามาด้วย หรือถ้ามิได้นำเครื่องดนตรีเหล่านั้นติดตัวพร้อมเข้ามาด้วยในขณะที่อพยพเคลื่อนย้าย ก็อาจจะมาหาวัสดุหรือทรัพยากรในแผ่นดินไทยสร้างขึ้นใหม่ ตามพื้นความรู้ของตน¹ ซึ่งก็น่าจะเป็นไปได้ เนื่องจากมอญและไทยมีอาณาเขตติดต่อกัน ทำให้ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และสภาพโดยทั่วไปทางธรรมชาติมีลักษณะใกล้เคียงกัน จึงทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่จะนำมาเป็นวัสดุในการสร้างเครื่องดนตรีนั้น มีลักษณะเหมือนหรือใกล้เคียงกันมาก ซึ่งจะเห็นได้ว่า เครื่องดนตรีของมอญและไทยมีลักษณะใกล้เคียงกัน อาจารย์มนตรี ตราโมท ได้อธิบายว่า

เครื่องปีพาทย์มอญ ละม้ายคล้ายคลึงกับของไทยอย่างที่สุด ของไทยมีปีของมอญก็มี แต่รูปร่างไม่เหมือนกัน ของไทยมีระนาด มอญก็มี ไทยมีฆ้องวง มอญก็มี แต่รูปร่างต่างกัน ไทยมีตะโพน มอญก็มี ไทยมีกลองทัด แต่มอญมีเปิงมางคอก ไทยมีฉิ่งฉาบโหม่ง มอญก็มี จึงเห็นได้ว่ามอญกับไทยนี้

¹ มนตรี ตราโมท, "ปีพาทย์มอญ ปีพาทย์ไทย ปีพาทย์ชวา," ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายโชติ คุริยประณีต (กรุงเทพมหานคร: ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2497), หน้า 17.

ช่างมีจิตใจในทางศิลปะใกล้เคียงกันที่สุด และเมื่อปีพาทย์ของไทยได้
วิวัฒนาการขึ้นตามลำดับ ปีพาทย์ของมอญซึ่งอยู่ในเมืองไทย ก็เพิ่มเติม
ปรับปรุงขึ้น โดยอนุโลมตามแบบของไทยตลอดมาทุกกระยะ⁹

จากคำอธิบายข้างต้นแสดงให้เห็นถึงลักษณะที่คล้ายคลึงกันระหว่างวงปีพาทย์
ของไทยและมอญ ซึ่งอาจารย์มนตรี ตราโมท ได้อธิบายเปรียบเทียบให้เห็นถึงความ
คล้ายคลึงกันในแต่ละเครื่องดนตรี ซึ่งจะพบว่าเมื่อนำเครื่องดนตรีของแต่ละชาติมาประสม
วงแล้ว จะปรากฏวงดนตรีประเภทหนึ่งคือวงปีพาทย์เครื่องห้านั่นเอง

นอกจากนั้นอาจารย์มนตรี ตราโมท ยังได้อธิบายถึงลักษณะของปีพาทย์ของ
มอญ ที่ได้ปรากฏในแผ่นดินไทย ซึ่งได้กล่าวถึงเครื่องดนตรีและการประสมวงไว้ด้วยว่า

วงปีพาทย์ของมอญนี้ เป็นเครื่องดนตรีประจำชาติรามัญอย่างหนึ่ง ... วง
ปีพาทย์มอญที่แท้นั้น มีเครื่องบรรเลงเทียบได้กับเครื่องห้าของไทยเท่านั้นคือ

1. ปี่มอญ รูปร่างคล้ายขลุ่ย แต่ใหญ่กว่า และมีลำโพงทำด้วยทองเหลือง
2. ระนาดเอก รูปเหมือนของไทย
3. ฆ้องวง ลักษณะของวงโค้งขึ้นทั้ง 2 ข้าง ตัวร้านฆ้องแกะสลักลวด
ลาย ปิดทอง ประดับกระจงกระจงทางด้านซ้าย (ของคนตี) มักแกะเป็นรูป
กษัตริย์ขนาด เรียกว่า หน้าพระ
4. ตะโพนมอญ รูปร่างคล้ายตะโพนไทย แต่ใหญ่กว่า
5. เปิงมางคอก มีหลายลูก (โดยมากมี 7 ลูก) เทียบเสียงสูงต่ำเรียง
ลำดับเขวนกับคอกเป็นวงล้อมตัวผู้ตี

และมีเครื่องประกอบจังหวะคือฉิ่ง ฉาบ โหม่ง เหมือนของไทย สมัย
หลัง ๆ นี้ โหม่งมักจะเพิ่มเป็น 3 ลูก มีเสียงสูงต่ำ เป็น 3 เสียง วงปีพาทย์ของ
มอญแต่เดิมมีอยู่เท่านั้น แม้เวลานี้เมืองมอญในประเทศพม่า วงปีพาทย์ของมอญ
ก็มีเครื่องบรรเลงอยู่เพียงเท่านั้น ไม่เปลี่ยนแปลง¹⁰

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

¹⁰ มนตรี ตราโมท, ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่ม 7, หน้า 15.

จากหลักฐานและข้อความที่ได้กล่าวมาข้างต้น เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า ปี่พาทย์มอญนั้นได้เข้ามาปรากฏในแผ่นดินไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ลักษณะของเครื่องดนตรีและการประสมวง ก็มีลักษณะใกล้เคียงกับวงปี่พาทย์ของไทยเป็นอย่างมาก สามารถสรุปได้ว่าวงปี่พาทย์มอญ ที่เข้ามาปรากฏในแผ่นดินไทยในสมัยต้น ๆ นั้น เป็นการประสมวงที่เรียกว่า ปี่พาทย์มอญเครื่องห้า ซึ่งลักษณะการประสมนั้น วงปี่พาทย์เครื่องห้าของไทยนั้น ซึ่งหมายถึงวงปี่พาทย์เครื่องห้าอย่างหนัก อันประกอบด้วย ปี่ใน ระนาดเอก ฉิ่งวงใหญ่ ตะโพนและกลองทัด ปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี และได้สืบทอดมาจนกระทั่งสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 3 วงปี่พาทย์ของไทยได้มีวิวัฒนาการเป็น วงปี่พาทย์เครื่องคู่ และในสมัยรัชกาลที่ 4 วิวัฒนาการเป็นวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ตามลำดับ (ซึ่งตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็กล่าวว่า ปี่พาทย์มอญในแผ่นดินไทยนี้ก็เพิ่มเติมปรับปรุงขึ้นโดยอนุโลมตามแบบอย่างของไทยทุกกระยะ)¹¹

หลักฐานที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เป็นเครื่องยืนยันว่า ปี่พาทย์มอญได้เข้ามาปรากฏในแผ่นดินไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีก็คือบทเพลงของสังคมนตรีไทยนั่นเอง เพลงไทยถือเป็นมรดกที่สำคัญทางวัฒนธรรมดนตรี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์ ตลอดจนภูมิปัญญาของโบราณจารย์ทางด้านดนตรีไทย จะพบว่าเพลงไทยที่ได้ปรากฏอยู่กระทั่งปัจจุบันนี้ จากการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ของเพลง จะพบว่าจะมีเพลงในกลุ่มหนึ่งมีต้นกำเนิดมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เพลงในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นเพลงประเภทอัตราสองชั้น ดังมีคำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องบทเพลงและลักษณะการบรรเลงดนตรีในสมัยอยุธยาดังนี้

เรื่องบทเพลงนี้มีหลักฐานที่เชื่อถือได้ว่า สมัยกรุงศรีอยุธยานั้น มีเพลงในจังหวะสองชั้น เกิดขึ้นมากมายหลายเพลง บางเพลงได้ดัดแปลงมาจากเพลงเร็วประเภทชั้นเดียวที่มีมาแต่สมัยโบราณ (หมายถึงสมัยสุโขทัย) แต่ส่วนมากแต่งขึ้นสมัยนี้ โดยไม่ทราบนามผู้แต่ง สาเหตุที่มีการแต่งเพลงประเภทสองชั้นกันมากนี้ ก็เพราะว่าสมัยอยุธยานั้นมีการแสดงประเภทโขนละครเกิดขึ้น และนิยมกันทั่วไปโดยเฉพาะในราชสำนัก นอกจากโขนละครแล้วยังมีหนังใหญ่

¹¹ มนตรี ตราโมท, "ปี่พาทย์มอญ ปี่พาทย์ไทย ปี่พาทย์ชวา," ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายโชติ ดุริยประณีต (กรุงเทพมหานคร: ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2497), หน้า 16.

ทั้งหมดนี้อาศัยดนตรีประกอบทั้งสิ้น ดังนั้นบทเพลงจึงต้องปรับปรุงให้เหมาะสมแก่การแสดง เพลงที่เหมาะสมที่สุดสำหรับการแสดงโขนละคร เว้นไว้แต่เพลงหน้าพาทย์แล้ว ก็เพลงสองชั้นนั่นแหละที่เหมาะสมที่สุด¹²

จากคำอธิบายข้างต้น จะเห็นได้ว่าในสมัยอยุธยานั้นมีเพลงประเภทสองชั้น กำเนิดขึ้นมากมาย ซึ่งนอกเหนือจากวัตถุประสงค์ที่ใช้ประกอบการแสดงแล้ว ยังมีวัตถุประสงค์ที่ใช้บรรเลงสำหรับการขับกล่อมอีกด้วย ดังคำอธิบายของอาจารย์มนตรี ตราโมท กล่าวไว้ว่า

ก้าวมาอีกสมัยหนึ่ง เมื่อมีการขับกล่อมเกิดขึ้น (หมายถึงอยุธยา) ซึ่งโดยมากได้แก่การบรรเลงมโหรี อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องมาจากระบบการปกครองที่เห็นหลักเป็นฐาน มีประมุขคือพ่อเมืองหรือกษัตริย์ ซึ่งถือเป็นผู้มีบุญญาธิการ การขับกล่อมนั้นก็เพื่อยังความรื่นเริงบันเทิงใจแก่ผู้เป็นใหญ่ดังกล่าว... บางเพลงนั้น ก็ใช้เพลงเร็วๆ อย่างแก่นั้นมาขยายขึ้นอีกเท่าตัว ที่เราเรียกกันว่าเพลงสองชั้นนั่นเอง เพราะเพลงอันเดิมที่เดิวนั้น เรียกได้ว่าชั้นเดียว เพลงที่ทำขึ้นใหม่จึงเรียกสองชั้น¹³

นอกจากนั้น ยังปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าในกลุ่มเพลงสองชั้นที่กำเนิดขึ้นในสมัยอยุธยานั้น มีเพลงกลุ่มหนึ่งที่มีลักษณะเป็นเพลงไทยที่มีชื่อเป็นภาษาต่างๆ อีกด้วย (เพลงในลักษณะนี้วิชาการดนตรีไทย เรียกว่า สำเนียงภาษา¹⁴ หรือเพลงไทยสำเนียงต่างๆ

¹² ชื่น ศิลปบรรเลงและลิขิต จินดาวัดน์, ดนตรีไทยศึกษา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2521), หน้า 66.

¹³ มนตรี ตราโมท, "ประวัติดนตรีไทย 1." เอกสารประกอบการเรียนการสอนวิชา ประวัติดนตรีไทย 1, หน้า 23-25.

¹⁴ สำเนียงภาษา เป็นลักษณะเพลงไทยที่คิดศิลปินไทยเป็นผู้ประพันธ์ทำนองขึ้น ใช้หลักการของเพลงไทย เป็นแนวทางในการประดิษฐ์ทำนองให้เป็นสำเนียงชาติต่าง ๆ โดยตั้งชื่อด้วยการนำชื่อชาตินั้นๆ มานำหน้า

เช่น เพลงไทยสำเนียงจีน เพลงไทยสำเนียงลาว เพลงไทยสำเนียงแขก เป็นต้น) และปรากฏว่ามีชื่อเพลงที่มีคำว่า “มอญ” เข้าไปเกี่ยวข้องกับมากมายหลายเพลง ซึ่งอาจจะเรียกว่า เพลงไทยสำเนียงมอญ (การตั้งชื่อเพลงในลักษณะที่กล่าวข้างต้น ก็เพื่อบอกสำเนียงของภาษานั้นๆ ให้เข้าใจง่ายขึ้น) จากการศึกษาในเรื่องประวัติความเป็นมาของเพลงไทย จะได้ยกตัวอย่างชื่อเพลงที่มีคำว่า “มอญ” หรือ “สำเนียงมอญ” เข้าไปเกี่ยวข้องกับ ดังต่อไปนี้

จากสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคประวัติและบทร้องเพลงเถา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปรากฏดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. เพลงนารายณ์แปลงรูป อัตราสองชั้นของเถา ประเภทหน้าทับปรบไถ่ มีท่อนเดียว 8 จังหวะหน้าทับ มีมาแต่สมัยอยุธยา เป็นเพลงไทยสำเนียงมอญสำนวนเก่า ซึ่งรวมอยู่ในเพลงเพลงชำเรื่องมอญแปลง โดยแยกถือออกเป็น 2 สำนวน คือ เพลงมอญแปลงท่อนใหญ่ ไว้สำหรับวงปี่พาทย์นำออกบรรเลงในชุดเพลงชำสำนวนหนึ่ง และเพลงมอญแปลงท่อนเล็ก ไว้สำหรับไซ้บรรเลงและขับร้องประกอบการแสดงโขนละคร ตลอดจนใช้ส่งมโหรีเป็นเพลงอันดับแรกในเพลงชุดมอญแปลง

2. เพลงมอญรำดาบ อัตราสองชั้นของเถา ประเภทหน้าทับปรบไถ่ มี 2 ท่อนๆละ 4 จังหวะหน้าทับ เป็นเพลงสำเนียงมอญ ใช้ร้องประกอบการแสดงโขนละครและในดับต่างๆ มาแต่โบราณ

3. เพลงสุรินทรานู อัตราสองชั้นของเถา สำเนียงมอญ ประเภทหน้าทับปรบไถ่ มี 3 ท่อน ท่อนที่ 1 มี 3 จังหวะหน้าทับ ท่อนที่ 2 และท่อนที่ 3 มีท่อนละ 4 จังหวะ ใช้ส่งมโหรีเป็นที่แพร่หลายมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ราวต้นสมัยรัตนโกสินทร์ได้มีผู้นำทำนองนี้มาปรับปรุงและเรียบเรียงเป็นเพลงเรื่อง จัดไว้ในประเภทเพลงชำ เพื่อให้เป็นเพลงสำหรับวงปี่พาทย์ นำออกบรรเลงโดยเฉพาะการนี้

4. เพลงอะแซห่วนก็ อัตราสองชั้น ของเถา ประเภทหน้าทับปรบไถ่ มีท่อนเดียว 10 จังหวะหน้าทับ มีสำเนียงพม่าและมอญระคนกัน มีมาแต่สมัยอยุธยา เรียกกันโดยทั่วไปอีกชื่อหนึ่งว่า เพลงคุณลุงคุณป้า¹⁵

¹⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคประวัติและบทร้องเพลงเถา (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก, 2536), หน้า 182,233,325,354.

จากสารานุกรมเพลงไทย ปรากฏตัวอย่างดังต่อไปนี้

1. เพลงมอญนอกเรื่องจากตำราเพลงมโหรี ทำนองเก่าสมัยอยุธยา 48 เพลง
2. เพลงมอญเล็ก เพลงทำนองเก่าสมัยอยุธยา เป็นเพลงสำเนียงมอญอันดับที่ 4 ในเพลงดับเรื่องเขนง
3. สมิงทองมอญ เพลงทำนองเก่า สมัยอยุธยา เป็นเพลงอันดับที่ 11 ในเพลงดับเรื่องสระบุหร่ง¹⁶

ส่วนหลักฐานที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ จากหนังสือ “ตำนานมโหรี” และ “ตำราเพลงมโหรี” ซึ่งเป็นตำราเพลงของเก่าสมัยอยุธยา (ฉบับหอสมุดฯ ใช้นายมือเขียนครั้งรัชกาลที่ 3) ประกอบด้วยเพลงเกร็ด และเพลงดับต่างๆ รวมทั้งสิ้น 197 เพลง ซึ่งปรากฏชื่อเพลงที่มีคำว่า “มอญ” หรือเป็นเพลงที่มี “สำเนียงมอญ” เข้าไปเกี่ยวข้อง ดังตัวอย่างและคำอธิบายต่อไปนี้

1. เพลงนารายณ์แปลงรูป เป็นเพลงที่มีสำเนียงมอญรวมอยู่ในตัวมโหรี ครั้งกรุงศรีอยุธยา อยู่ในเพลงซ้ำเรื่อง “มอญแปลง”
2. เพลงมอญแปลง (ลำดับ 1 ในเพลงดับเรื่องทำขวัญ)
3. เพลงมอญเล็ก (ลำดับ 4 ในเพลงดับเรื่องเขนง)
4. เพลงสมิงทองมอญ (ลำดับ 11 ในเพลงดับเรื่องสระบุหร่ง)
5. เพลงสำเนียงมอญนอกเรื่อง มีทั้งหมด 48 เพลง¹⁷

จากหลักฐานที่ได้กล่าวมาข้างต้น เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าในสมัยอยุธยาเป็นราชธานีนั้น บทเพลงในลักษณะ “เพลงไทยสำเนียงมอญ” ปรากฏขึ้นในสมัยนั้นมากมายหลายเพลง เป็นเรื่องยืนยันที่สำคัญประการหนึ่งว่าในสมัยอยุธยา คนตรีและบทเพลงของมอญ ซึ่งชนชาติมอญที่อพยพเข้ามานั้น คงจะนำเครื่องดนตรีติดตัวเข้ามาด้วย หรืออย่างน้อย ๆ ก็คงนำเพลงในชาติของตนเข้ามาบรรเลงขับร้อง ด้วยวัตถุประสงค์ต่างๆ เช่น ประกอบประเพณีตามลัทธิศาสนา หรือเพื่อความรื่นเริงบันเทิงใจ เป็นต้น ซึ่งได้บรรเลงกันในหมู่

¹⁶ ณรงค์ชัย ปิฎกวิรัชต์, สารานุกรมเพลงไทย (พระนคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า 186,205,272.

¹⁷ ชื่น ศิลปบรรเลงและลิขิต จินดาวัฒน์, คนตรีไทยศึกษา, หน้า 72-77.

ชาวมอญนั้น อาจจะแพร่กระจายเข้ามาสู่สังคมคนตรีไทยบ้าง หรือมิเช่นนั้น นักคนตรีไทย อาจเกิดความประทับใจ ในบทเพลงของมอญ จึงได้ประดิษฐ์เพลงไทยให้มีสำเนียงภาษาไปในทางมอญ หรือในบางตอนก็อาจนำสำเนียงภาษามอญมาสอดแทรกไว้เล็ก ๆ น้อยๆ และได้ตั้งชื่อเพลงบอกภาษาไว้ด้วย เพื่อที่จะนำทางให้ทราบไว้ด้วยว่าเป็นเพลงสำเนียงมอญ¹⁸ เช่น มอญแปลง มอญเล็ก เป็นต้น (ในกรณีที่เพลงมีสำเนียงมอญ แต่ไม่ได้ตั้งชื่อที่ประกอบด้วยคำว่า “มอญ” เช่น นารายณ์แปลงรูป ผู้ประพันธ์ก็จะใช้ท่วงทำนองเป็นการบอกสำเนียงภาษานั้นไว้ด้วย ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว นักคนตรีที่ได้รับการศึกษาและมีประสบการณ์พอสมควร มักจะทราบว่าเพลงเหล่านั้นมีสำเนียงภาษาใด) จึงเป็นเหตุผลที่สามารถสนับสนุนได้ว่า ในสมัยอยุธยา นั้น คนตรีของมอญได้เข้ามาสู่แผ่นดินไทยแล้ว ซึ่งก็หมายถึงปีพาทย์มอญนั่นเอง ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถค้นหาหลักฐานในด้านประวัติศาสตร์ทางคนตรี ว่าวงปีพาทย์มอญได้เข้ามาปรากฏในรัชกาลของมหาจักรีองค์ใดแน่นอนหรือเข้ามามีบทบาทในราชสำนักบ้างหรือไม่ และสิ่งที่สำคัญประการหนึ่ง ที่สามารถสนับสนุนว่าปีพาทย์มอญ เข้ามาปรากฏในแผ่นดินไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ก็คือ เรื่องของบทเพลงไทย ซึ่งปรากฏว่ามีเพลงไทยสำเนียงมอญ ได้มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว ย่อมเป็นเรื่องยืนยันได้ว่า ปีพาทย์มอญ ตลอดจนบทเพลงของมอญ ได้มีอิทธิพลต่อการประพันธ์เพลงไทยสำเนียงมอญ ตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าในสมัยอยุธยา นั้น ปรากฏว่ามีปีพาทย์มอญในแผ่นดินไทยแล้ว แต่ยังคงนิยมบรรเลงกันอยู่เพียงในหมู่ชาวมอญเท่านั้น

ส่วนหลักฐานที่สำคัญ ที่ได้กล่าวถึงปีพาทย์มอญในแผ่นดินไทยนั้น ปรากฏหลักฐานชัดเจนในสมัยกรุงธนบุรี ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่าปีพาทย์มอญได้เข้ามาในสมัยอยุธยาและยังคงนิยมบรรเลงกันแต่ในหมู่ของชาวมอญด้วยกัน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน หรือเพื่อความบันเทิงของคนในสังคม ซึ่งในบางครั้งก็อาจจะแสดงถวายแด่พระเจ้าแผ่นดินของไทย ในพระราชพิธีที่สำคัญ เพื่อเป็นการแสดงกตัญญูกตเวทิตาคุณ ที่ได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ซึ่งในสมัยกรุงธนบุรีก็ได้ปรากฏพระราชพิธีที่สำคัญก็คือ การเสด็จขึ้นไปรับพระแก้วมรกตและฉลองพระแก้วมรกต (ในปี พ.ศ. 2322) ในพระราชพิธีที่สำคัญนี้ ได้ปรากฏหลักฐานว่า มีปีพาทย์มอญ มาร่วมบรรเลงเพื่อเป็นการสมโภชเฉลิมฉลอง

¹⁸ มนตรี ตราโมท, เพลงไทยที่มีชื่อเป็นภาษาต่าง ๆ , ในเกร็ดความรู้เรื่องคนตรีไทย อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพิชฌุ แซ่มบาง (พระนคร: โรงพิมพ์อ่ำพลพิทยา 2509), หน้า 9.

ด้วย ดั่งมีหลักฐานปรากฏตามหมายรับสั่ง เรื่องโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ เสด็จขึ้นไปรับพระแก้วมรกต ในสมัยกรุงธนบุรีว่า

ครั้น ณ วันอังคาร ขึ้น 2 ค่ำ เดือน 4¹⁹ เพล่าบ่าย 2 โมง แห่พระแก้วมรกตลงมา ณ พระนครธนบุรีมาขึ้นสะพานป้อมต้นโพธิ์ ปากคลองนครบาล²⁰ สัสดีเกณฑ์ให้ตั้งฉัตรเบญจรงค์ ราชวัติแถว ราชทางล้อมโรงพระแก้วมรกต ... พันเทพราชเกณฑ์ปีกลองขณะ แตรสังข์ แห่เข้าประตูล้อมสุนทร มาไว้ในโรงทรงฯ พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปีพาทย์ไทย ปีพาทย์รามัญและมโหรีไทย มโหรีแขก ฝรั่งเศส มโหรีจีน ฉวน มโหรีมอญ เขมร ผลัดเปลี่ยนกันสมโภช 2 เดือน 12 วัน ในพระราชทานเงินเบี้ยเลี้ยง เป็นเงิน

เงินเบี้ยเลี้ยง หมื่นราชารามมโหรีไทย ชาย 2 หญิง 4 (รวม) 6 เงิน 3 ตำลึง

พระยาธิเบศรบดิน มโหรีแขก 2 เงิน 2 ตำลึง มโหรีฝรั่ง 3 เงิน 3 ตำลึง (รวม) 5 เงิน 5 ตำลึง

พระยาราชเสนาจีน มโหรีจีน 6 เงิน 3 ตำลึง

พระยารามัญวง มโหรีมอญ คนเพลงชาย 2 หญิง 4 (รวม) 6 ปีพาทย์ 8 (รวม) 14 เงิน 3 ตำลึง

หลวงพิพิธวาที มโหรีเขมร ชาย 4 หญิง 3 (รวม) 7 เงิน 3 ตำลึง

หมื่นเสนาะภูบาล ปีพาทย์ไทย 5 เงิน 3 ตำลึง ปีพาทย์รามัญ 5 เงิน 3 ตำลึง ปีพาทย์ลาว 12 คน ๆ ละ 1 ตำลึง เงิน 12 ตำลึง (รวม) 18 ตำลึง

(รวมเงินเบี้ยเลี้ยง) 1 ชั่ง 18 ตำลึง

เครื่องเล่นทองนา

กลางคืน หนังสือ ไทย โรงใหญ่ พระราชสุภาวดี 1 หมื่นแก้ว 1 (รวม) 2 (โรง) 1 ชั่ง 1 ตำลึง หนังสือ หว่างระทา พระราชสุภาวดี 3 ขุนอักษรเลข 2

¹⁹ ตรงกับจุลศักราช 1141 หรือพุทธศักราช 2322

²⁰ คลองนครบาลคือคลองซึ่งปากคลองด่านเหนือ เป็นที่ตั้งของสถานีทหารเรือกรุงเทพฯ ปากคลองด่านใต้ เป็นเขตของวัดอรุณราชวราราม

ขุนทิพยนต์ 4 หมื่นเสนาะภูบาล 4 หมื่นโหวหารภิรมย์ 4 มะทอง ปี่พาทย์มอญ 1 (รวม) 18 โรง 3 ซัง 3 คำสิง ... มโหรีไทย มโหรีแขกฝรั่ง มโหรีจีนญวณ มโหรีเขมร ปี่พาทย์ไทย ปี่พาทย์รามัญ ปี่พาทย์ลาว ให้ผลัดเปลี่ยนกันสมโภช อัตรานสมโภชใหญ่ได้ 2 เดือน 12 วัน²¹

จากหลักฐานดังกล่าวข้างต้น ย่อมจะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าเครื่องดนตรีต่างๆ ของชนชาติมอญนั้น ได้เข้ามาสู่แผ่นดินไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว และคงจะได้มีการบรรเลงกันในหมู่ของชาวมอญที่อพยพเข้ามา และเมื่อมีพระราชพิธีที่สำคัญของไทยก็คงจะถูกเกณฑ์ให้เข้ามาร่วมสมโภชเฉลิมฉลองด้วย ดังปรากฏหลักฐานว่ามี “ปี่พาทย์รามัญ” หรือ “ปี่พาทย์มอญ” ร่วมบรรเลงในคราวสมโภชพระแก้วมรกต ในสมัยกรุงธนบุรี ตามหมายรับสั่ง ดังกล่าวข้างต้น

สมัยรัตนโกสินทร์

จากหมายรับสั่งเรื่องโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ เสด็จขึ้นไปรับพระแก้วมรกตและการสมโภชพระแก้วมรกตในสมัยธนบุรีนั้น เป็นหลักฐานที่ชัดเจนอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าปี่พาทย์มอญนั้น ได้เข้ามามีบทบาทหรือส่วนร่วมในงานพิธีของราชสำนักไทย ซึ่งหมายรับสั่งดังกล่าว ถือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นแรกที่ได้กล่าวถึงปี่พาทย์มอญในแผ่นดินไทย

ครั้งต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จากการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของปี่พาทย์มอญที่มีส่วนร่วมในงานพิธีของราชสำนักไทย ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น จะไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนเหมือนกับสมัยกรุงธนบุรี แต่การศึกษาเรื่องราวของพระราชประวัติของพระมหากษัตริย์ที่เป็นปฐมวงศ์ของราชวงศ์จักรีคือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พบว่ามีเรื่องราวสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่สามารถจะประมวลเข้ากับประวัติความเป็นมาของปี่พาทย์มอญ ดังจะได้กล่าวต่อไปเป็นลำดับดังนี้

²¹ อิม ปรัชชากรและคนอื่นๆ (รวบรวม), ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 1 สมัยกรุงธนบุรี (กรุงเทพมหานคร: สำนักเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี, 2523), หน้า 33-45.

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระนามเดิมว่า ทองด้วง หรือ
 ด้วง ผู้สถาปนาราชวงศ์จักรี ทรงเป็นโอรสพระอัครมุนทร (มีนามเดิมว่าทอง
 ติ) ซึ่งรับราชการอยู่ในกลุ่ม (ก๊ก) ของเจ้าพระยาพิชัยโลก หัวหน้ากลุ่มคนไทยผู้
 รักชาติ สมัยเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งสุดท้าย (พ.ศ. 2310) ในหน้าที่ เจ้าพระยาจักรี
 ซึ่งตามตำนานพระราชวงศ์จักรีถือว่าพระอัครมุนทร หรือเจ้าพระยาจักรี (ทองติ)
 พระบิดาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นปฐมวงศ์ เรียกพระ
 นามว่า สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก²²

สำหรับประวัติของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก พระราชบิดาของพระ
 บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ได้
 ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือ “เจ้าชีวิต” ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงกับ เซอ จอน เบาริ่ง
 (SIR JOHN BOWRING) ว่าบรรพบุรุษของพระราชวงศ์จักรีเป็นนายทหารมอญ
 ซึ่งได้ละทิ้งการอยู่ได้บังคับบัญชาพม่า ใน พ.ศ. 2114 (ค.ศ. 1571) ต่อมาลูก
 หลานของนายทหารมอญเหล่านั้น ย่อมจะต้องมีภรรยาเป็นไทยและมีลูกหลาน
 ต่อมา แล้วก็ไม่มีใครรู้เรื่องราวและดูสูญหายไปอยู่พักใหญ่ เพิ่งมาปรากฏขึ้นอีก
 ก็เมื่อมีผู้อ้างว่ามีลูกหลาน คือพระยาโกษาธิบดี (ปาน) ในแผ่นดินพระนารายณ์
 สมัยกรุงเก่า ซึ่งได้รับแต่งตั้งเป็นราชทูตไปยังราชสำนักพระเจ้าหลุยส์ที่ 14
 แห่งฝรั่งเศส ต่อจากเจ้าพระยาโกษา (ปาน) ก็มีบุตรชายสืบเนื่องโดยตรงมาอีก
 สามชั่วคน จนถึงชั่วที่สี่คือท่านทองดี ผู้เป็นพระราชบิดาของพระพุทธรยอดฟ้า²³

ส่วนหนังสือประวัติราชสกุลฯ ของธำรงค์ดี อายุวัฒน์ ได้กล่าวถึงพระราช
 ประวัตติของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก โดยเนื้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า

²² ธำรงค์ดี อายุวัฒน์, ราชสกุลจักรีวงศ์และราชสกุลสมเด็จพระเจ้าตากสิน
 มหาราช ภาคต้น (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2515), หน้า 15.

²³ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (พระนคร: โรงพิมพ์อักษร
 สัมพันธ์, 2505), หน้า 138.

เจ้าพระยาโกษาปานผู้นี้ เป็นบุตรของเจ้าแม่วัดคูสิด หรือหม่อมเจ้าหญิง
อ่ำไพ ราชธิดาของสมเด็จพระเอกาทศรถ ซึ่งในพงศาวดารรู้จักกันในนาม
พระนมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เจ้าพระยาโกษาปานนี้ คือบรรพชน
ของพระปฐมบรมมหาชนก (ทองดี) ที่มีนามปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรก ต่อจากนั้น
มาในชั้นบุตรของเจ้าพระยาโกษาปาน ชื่อเสียงก็หายไป แต่ก็ได้ใจความว่าเจ้า
พระยาโกษาปาน ได้มีบุตรชายสืบเนื่องโดยตรงขึ้นมาอีกสามชั่วคน จนถึงชั่วที่
สี่นี้เอง จนถึงท่าน “ทองดี” ผู้เป็นพระบิดาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลก ซึ่งถือว่าเป็นพระปฐมวงศ์แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี ชั้นที่ 1²⁴

หนังสือโครงการกระดูกในตู้ ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวว่า

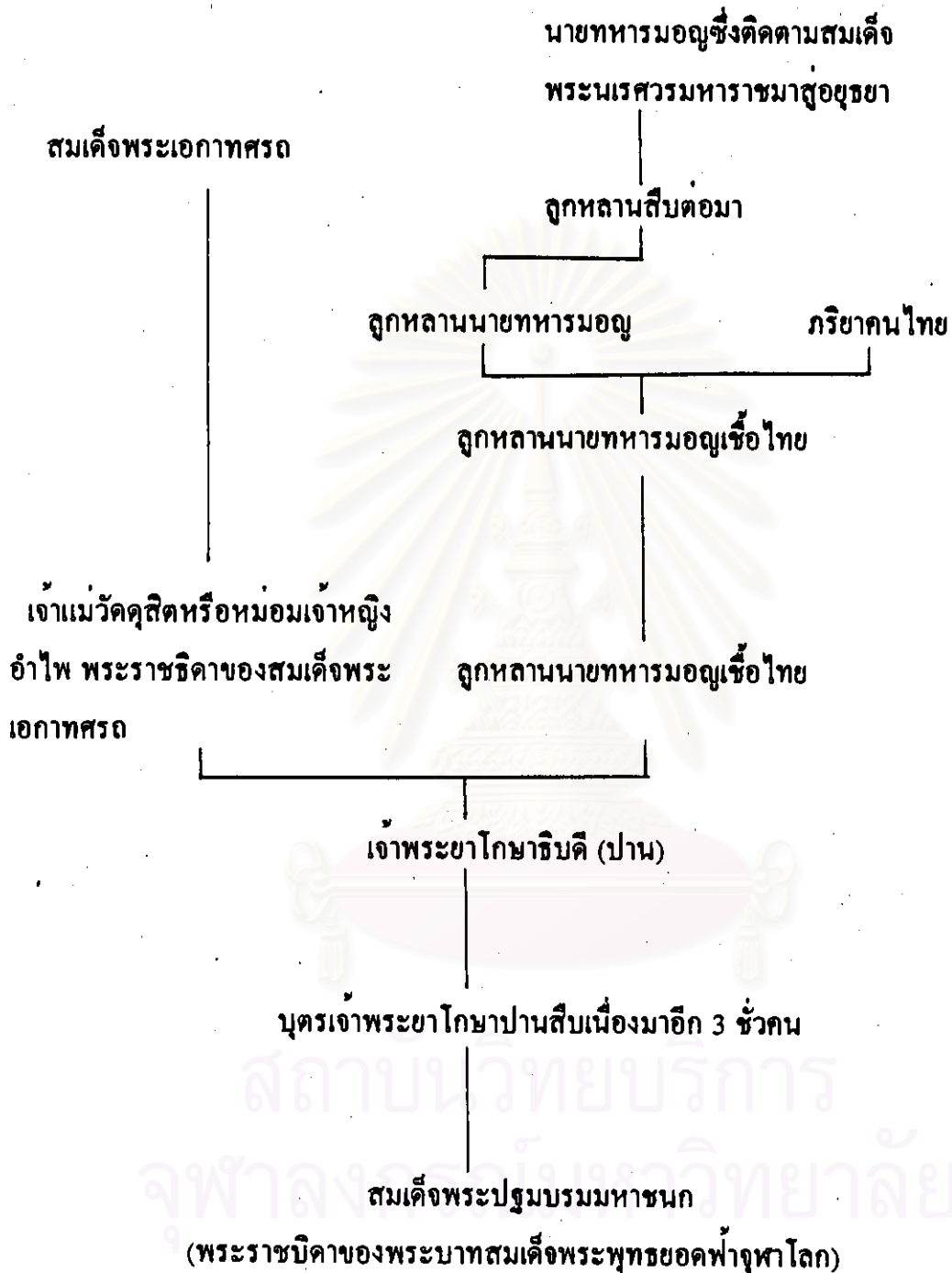
แรกเริ่มเดิมที ท่าน (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ) เกิดมาในตระกูล
ขุนนางในกรุงศรีอยุธยา ตระกูลของท่านเป็นตระกูลขุนนางสืบต่อกันมาหลาย
ชั่วอายุคน นับแต่เจ้าพระยาโกษาปาน นับรบและนักการทูตผู้มีชื่อเสียงในสมัย
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เจ้าพระยาโกษาปานเป็นบุตรเจ้าแม่วัดคูสิด
อย่างไรก็ตาม ทางบิดาของโกษาปานหรือสามีของเจ้าแม่คูสิดนั้น พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยรับสั่งแก่ เซอร์ จอน โบวริง ทูตอังกฤษว่าสืบ
เชื้อสายมาจากขุนนางมอญ ผู้ถวายตัวเป็นพระนเรศวรเป็นเจ้า เมื่อครั้งยัง
ประทับอยู่ในประเทศพม่าและโดยเสด็จเข้ามาตั้งรกรากในเมืองไทย เพื่อรับราช
การสนองพระเดชพระคุณต่อมา²⁵

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁴ ชำรงค์คี อาวุฒณะ, ราชสกุลจักรีวงศ์และราชสกุลสมเด็จพระเจ้าตากสิน
มหาราช ภาคต้น, หน้า 16.

²⁵ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, โครงการกระดูกในตู้, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยามรัฐ,
2514), หน้า 9-10.

ผังบรรพชนของสมเด็จพระปฐมวงษ์²⁰

²⁰ ขำรงค์ศักดิ์ อายูวัฒน์นะ, ราชสกุลจักรีวงศ์และราชสกุลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
ภาคต้น, หน้า 18.

จากพระประวัติของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก พระราชบิดาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ดังกล่าวข้างต้น ทำให้ทราบถึงเรื่องราวประวัติศาสตร์ของบรรพบุรุษของราชวงศ์จักรีซึ่งได้สืบเชื้อสายมาจากนายทหารมอญที่ได้ติดตามสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เข้ามายังแผ่นดินไทยตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และได้มีลูกหลานสืบต่อกันมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กระทั่งเป็นปฐมวงศ์แห่งราชวงศ์จักรี ซึ่งในพระประวัติส่วนนี้ ย่อมเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าชาวมอญหรือผู้ที่มีเชื้อสายมอญนั้น มีบทบาทสำคัญในราชสำนักไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ของมอญนั้น ก็น่าจะเข้ามามีบทบาทสำคัญในราชสำนักไทยด้วย เนื่องจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น ชาวมอญหรือผู้มีเชื้อสายมอญที่ได้เข้ามาในแผ่นดินไทยได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งสำคัญมากมาย ตัวอย่างเช่น ในคราวสมเด็จพระนเรศวรมหาราชประกาศอิสรภาพที่เมืองแครง และยกทัพกลับเมืองไทย ก็ทรงปูนบำเหน็จความดีความชอบให้กับคนมอญที่ทำประโยชน์ให้เมืองไทย เช่น โปรดเกล้าฯ ให้พระมหาเถรคันฉ่อง เป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณปริยัติวิรา สังฆราชาธิบดี (เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายมอญ) สถิตอยู่ ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร กรุงศรีอยุธยา และพระราชทานบำเหน็จความชอบให้รับราชการและให้อำนาจในการปกครองดูแลครอบครัวมอญที่ได้กวาดต้อนเข้ามาด้วย เป็นต้น²⁷ จากการศึกษาด้านประวัติศาสตร์เรื่องมอญที่เกี่ยวกับไทย จะพบว่าพระมหากษัตริย์ไทยจะพระราชทานยศบรรดาศักดิ์ให้แก่สมิงนายกองของมอญที่ทำประโยชน์ให้แผ่นดินไทยเสมอมา กระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อราชสำนักของไทยมีงานพระราชพิธีที่สำคัญ บุคคลสำคัญ ๆ ของมอญเหล่านี้ ก็น่าที่จะมีการกะเกณฑ์ศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ของมอญ เข้าร่วมในการเฉลิมฉลองหรือร่วมสมโภชในงานดังกล่าวด้วย ซึ่งศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือปีพาทย์มอญก็น่าจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของราชสำนักตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่จากการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยพบแต่เพียงหลักฐานที่กล่าวถึงปีพาทย์มอญ ซึ่งเข้าร่วมบรรเลงสมโภชพระแก้วมรกต ดังปรากฏตามหมายรับสั่งในสมัยกรุงธนบุรี ซึ่งถือว่าเป็นหลักฐานชิ้นแรกทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงปีพาทย์มอญอย่างชัดเจน (ในสมัยอยุธยาถึงแม้จะไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่า ปีพาทย์มอญเข้ามามีบทบาทในราชสำนักไทยหรือไม่

²⁷ กรมศิลปากร, "มอญที่เกี่ยวกับไทย," ใน อนุสรณ์งานสถาปนากิจศพคุณแม่บุญมีเหมธวียง (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด คิวพ, 2509), หน้า 52-53.

แต่ผู้วิจัยก็มีความเห็นว่าในสมัยอยุธยา นั้น ปี่พาทย์มอญได้เข้ามาในแผ่นดินไทยแล้ว ตามที่ได้วิเคราะห์ไว้ในตอนต้น)

ถึงแม้ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ จะไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องปี่พาทย์มอญอย่างชัดเจน เหมือนสมัยกรุงธนบุรี แต่จากการศึกษาพระประวัติของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก พระราชบิดาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งปรากฏหลักฐานว่าบรรพบุรุษสืบเชื้อสายมาจากนายทหารมอญ (สมัยอยุธยา) ครั้นเมื่อพระปฐมบรมมหาชนกสิ้นพระชนม์ลง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ก็ทรงโปรดฯ ให้จัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระศพขึ้น ซึ่งหลังจากพระองค์เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติและสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์แล้ว พระองค์ก็มีพระราชดำริที่จะฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่เคยมีมาแต่เก่าก่อนให้คงอยู่ในแบบแผนของแผ่นดิน ทรงทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมประเพณีโบราณหลายอย่าง การพิธีถวายพระเพลิงพระศพเป็นส่วนหนึ่งที่ทรงกำหนดให้จัดขึ้นไว้เป็นแบบอย่างตามธรรมเนียมครั้งกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลของพระองค์ปรากฏว่าได้จัดงานพระศพเจ้านายสำคัญ ๆ หลายพระองค์ ที่สำคัญก็คืองานถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ซึ่งปรากฏว่า มีศิลปวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมอญ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในงานดังกล่าวด้วย นั่นก็คือ “มอญรำ” ดังปรากฏในหนังสือเรื่อง “โคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระเจ้าหลวง” (พระเจ้าหลวงหมายถึงสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก) พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เอกสารฉบับนี้ เนื้อหาสาระพรรณนาเป็นจดหมายเหตุงานถวายพระเพลิง และฉลองพระอัฐิพระชนกชนนีของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก นับว่าเป็นหนังสือเก่าที่ให้ความรู้เกี่ยวกับราชประเพณี การสร้างและตกแต่งพระเมรุมาศ ขบวนแห่ชั๊กพระอัฐิพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ทรงบำเพ็ญในงาน นอกจากนี้ยังให้ความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับการละเล่นและมหรสพในงานฉลอง ซึ่งโคลงบทหนึ่งได้กล่าวถึง “มอญรำ” ว่า

มอญรำข้างริตคอน	งอนคม
รำระมัดระเมียนนม	นาศพริ้ง
กล้องแกล้งดุกกลิงกลม	เอวกล่อม
คนมักลักลอบทิ้ง	ที่เนียนนาง ²⁸

²⁸ อิม บัณฑิตช่างทอ และคนอื่น ๆ , งานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2528), หน้า 64.

นอกจากนี้ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ยังได้รวบรวม การละเล่นและมหรสพการสมโภชในงานถวายพระเพลิงพระศพ ในหนังสืองานพระเมรุมาศ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 1 ดังนี้

ในสมัยโบราณ การจัดงานพระบรมศพ เมื่อถึงเวลาถวายพระเพลิงนั้น จะได้มีการเตรียมการมาแล้ว ไม่น้อยกว่า 5-7 เดือน นับตั้งแต่ปลูกสร้างพระเมรุ มาศและเตรียมเครื่องประกอบอิสริยยศในกระบวนต่างๆ ให้พร้อม เมื่อเวลา ถวายพระเพลิง ซึ่งเป็นเวลาประมาณ 10-15 วันนั้น จะได้มีการแสดงมหรสพ สมโภชประกอบด้วย เท้าที่ปรากฏในงานพระเมรุ ครั้นรัชกาลที่ 1 ได้กล่าวถึง การละเล่นสมโภชคือ มอญรำ ละคร โขน หุ่น จีว เทพทอง โมงครุ่ม ใต้ไม้ แพนรำ ใต้ลวด กายกรรม เพื่อให้ประชาชนได้ชมด้วย และถือว่าเป็นงานที่ออก ทุกขในเวลาเดียวกัน²⁹

จากหลักฐานที่ได้กล่าวถึงข้างต้นย่อมเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ศิลปวัฒนธรรม ของชาวมอญที่เรียกว่า “มอญรำ” นั้น ได้เข้ามามีบทบาทในงานถวายพระเพลิงพระศพของ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก รวมทั้งงานถวายพระเพลิงพระศพเจ้านายพระองค์อื่นๆ ใน สมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งมอญรำมีหน้าที่เป็นมหรสพสมโภชในงานดังกล่าว จากการวิเคราะห์ของ ผู้วิจัยตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตนั้น ทำให้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ มอญรำเข้ามาปรากฏเป็นมหรสพสมโภชในงานถวายพระเพลิงพระศพ ในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้น เพราะวาระพรพบุรุษของชั้นต้นราชวงศ์จักรีนั้นสืบเชื้อสายมาจากมอญดังได้กล่าวไว้ใน พระประวัติข้างต้น (ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะเหตุผลอื่นก็เป็นได้ แต่ผู้วิจัยไม่สามารถตรวจสอบ ในรายละเอียดดังกล่าวได้)

แต่สิ่งที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ หลักฐานดังกล่าวข้างต้นในเรื่องของมหรสพ สมโภชประเภทหนึ่งคือมอญรำ ถือว่ามีความชัดเจนและเป็นที่ยืนยันได้ว่า ในรัชกาลที่ 1 นั้น ปี่พาทย์มอญยังคงมีบทบาทและมีส่วนร่วมในงานพิธีของราชสำนักไทย ถึงแม้ว่าใน สมัยรัตนโกสินทร์จะไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับปี่พาทย์มอญ เหมือนกับสมัยกรุงธนบุรีก็ ตาม แต่จากหลักฐานทางด้านมอญรำ ย่อมเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ปี่พาทย์มอญ ก็มี

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

ส่วนร่วมทำหน้าที่มหรสพสมโภชในงานถวายพระเพลิงเหมือนกัน แต่อยู่ในฐานะทำหน้าที่ร่วมกับมอญรำ หมายถึงปีพาทย์มอญ บรรเลงประกอบการแสดงมอญรำนั่นเอง (เช่นเดียวกับการแสดงโขน-ละคร ก็ต้องมีวงปีพาทย์บรรเลงประกอบการแสดง)

จากหลักฐานเกี่ยวกับงานพระเมรุในสมัยรัชกาลที่ 1 ที่มีเรื่องราวของมอญรำซึ่งสามารถเชื่อมโยงไปถึงเรื่องปีพาทย์มอญได้ ทำให้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าควรจะทำการศึกษา งานพระเมรุในสมัยกรุงธนบุรีด้วย เนื่องจากอาจจะพบหลักฐานเรื่องราวของปีพาทย์มอญเหมือนกับหลักฐานคราวที่สมโภชพระแก้วมรกต จากการค้นคว้าพบว่าในสมัยกรุงธนบุรีไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้จัดงานพระเมรุเลย พระศพชั้นสูงก็มีเพียงงานพระศพกรมพระเทพามาตย์ พระราชชนนีสมเด็จพระเจ้าตากสิน ซึ่งในพระราชพงศาวดาร ก็กล่าวได้แต่เพียงการจัดทำพระเมรุพระราชทานเพลิงและแห่พระอังคารเท่านั้น ซึ่งเป็นงานพิธีที่จัดขึ้นเพียงสังเขปเข้าใจว่าระยะนั้นยังเป็นช่วงเวลาที่อยู่ในยามศึกสงคราม จึงไม่มีโอกาสได้ทรงจัดเต็มพระราชพิธี³⁰ แต่อย่างไรก็ตาม สามารถสรุปได้ว่าในสมัยกรุงธนบุรีนั้น ปรากฏหลักฐานถึงปีพาทย์มอญ ชัดเจนจากหมายรับสั่งคราวสมโภชพระแก้วมรกต และต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 ปรากฏหลักฐานถึงปีพาทย์มอญเช่นเดียวกัน แต่เป็นหลักฐานที่เชื่อมโยงมาจากมอญรำ (เนื่องจากการแสดงมอญรำ จะต้องมีปีพาทย์มอญบรรเลงประกอบการแสดง)

เมื่อเปรียบเทียบบทบาทและหน้าที่ของปีพาทย์มอญ ตามหลักฐานที่ปรากฏในสมัยกรุงธนบุรีกับสมัยรัชกาลที่ 1 พบความเปลี่ยนแปลงดังนี้

สมัยกรุงธนบุรี ปีพาทย์มอญ มีบทบาทสำคัญปรากฏเป็นเอกเทศ มีหน้าที่ในการบรรเลงประกอบเพื่อเป็นการสมโภชในงานฉลองพระแก้วมรกต ถือเป็นงานมงคล

สมัยรัชกาลที่ 1 หลักฐานไม่กล่าวถึงปีพาทย์มอญ แต่สามารถกล่าวได้ว่าปีพาทย์มอญได้ทำหน้าที่ร่วมกับมอญรำ ในการสมโภชงานถวายพระเพลิงหรืองานพระเมรุ ซึ่งเป็นงานอวมงคล

หลังจากงานพระเมรุมาศหรืองานถวายพระเพลิงในรัชกาลที่ 1 ซึ่งปรากฏหลักฐานถึงมอญรำและปีพาทย์มอญ ครั้นในสมัยต่อมา ก็ได้ปรากฏงานพระเมรุที่สำคัญ ซึ่งมีเรื่องราวพอที่จะประมวลเข้ากับเรื่องของปีพาทย์มอญก็คืองานพระบรมศพสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งสวรรคตในรัชกาลที่ 3 ในปี พ.ศ. 2369 และมีพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพในปี พ.ศ. 2371 ในงานถวาย

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

พระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี มีข้อสันนิษฐานว่า ได้มีปีพาทย์มอญเข้ามาบรรเลงประโคมในงานดังกล่าวด้วย ดังบทความเรื่องปีพาทย์มอญรำ (ความอลังการแห่งจิต-นาฏกรรมที่เรื้องรุ่งและดำรงอยู่ในจิตวิญญาณของความเป็นมอญ) ของนายไพโรจน์ บุญผูก กล่าวไว้ว่า

สันนิษฐานที่ได้เริ่มยอมรับจากการพิสูจน์หลักฐานเชิงประวัติศาสตร์ว่า เมื่อคราวที่สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกถึงแก่สวรรคตนั้น โดยที่พระองค์ท่านเป็นกษัตริย์ในตระกูลเชื้อสายมอญ ย่านบางช้าง อัมพวา (พระนามเดิม “ท่านนาค”) ดังนั้นในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ปีพาทย์มอญและมอญรำ ขึ้นในวโรกาสนั้นด้วย³¹

จากการสัมภาษณ์นายพิศาล บุญผูก เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว ท่านอธิบายว่า “เป็นเรื่องมุขปาฐะคือโบราณได้เล่าสืบต่อกันมา ก็เนื่องจากสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีท่านมีเชื้อสายมอญอยู่ทางบางช้าง จังหวัดสมุทรสงคราม เนื่องจากท่านเป็นมอญงานถวายพระเพลิงท่านก็น่าจะมีการกะเกณฑ์ปีพาทย์มอญมาบรรเลงประโคมเพื่อเป็นการถวายสักการะด้วย”³² ซึ่งมีเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชประวัติของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กล่าวว่า

กรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี หรือสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ตามที่ได้ขนานพระบรมนามาภิไธยในภายหลังนั้น ... พระนามเดิมของท่านคือ นาค ท่านได้ประสูติมาในตระกูลคหบดีมอญ ซึ่งตั้งรกรากที่บ้านอัมพวา ตำบลบางช้าง จังหวัดสมุทรสงคราม และได้สมรสกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า

³¹ ไพโรจน์ บุญผูก, “ปีพาทย์-มอญรำ” ใน คนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 26 (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2538), หน้า 166.

³² สัมภาษณ์พิศาล บุญผูก, ผู้ดูแลศูนย์วัฒนธรรมพื้นบ้าน อำเภอปากเกร็ด, 13 สิงหาคม 2539.

รำ จิว สิงห์โต มังกร ไม้ดำ ไม้สูง คาบค้อน นอนร้านหอกดาบ สมโภชแรมอยู่ 7 วัน 7 คืน³⁵

จากข้อสันนิษฐานข้างต้น ประมวลเข้ากับหลักฐานด้านประวัติศาสตร์ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์แล้ว มีความเห็นว่า เรื่องของมโหรีมอญที่มีข้อสันนิษฐานว่าปรากฏขึ้นในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี สามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญดังนี้

1. พิจารณาจากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ จะพบว่า งานถวายพระเพลิงพระบรมศพ ทั้งช่วงก่อนและหลัง งานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีนั้น ปรากฏหลักฐานว่ามอญรำ เป็นมหรสพสมโภชประเภทหนึ่งในงานดังกล่าว

รัชกาลที่ 1 ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก

รัชกาลที่ 3 ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี

รัชกาลที่ 5 ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ถึงแม้ว่างานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี จะไม่ระบุชัดเจนว่ามีมหรสพสมโภชประเภทใดบ้าง คือกล่าวไว้เพียงว่า “มีการมหรสพสมโภช” แต่หลักฐานที่กล่าวถึงมหรสพ “มอญรำ” ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารทั้ง 2 งานนั้น ก็เป็นเหตุผลที่พอสรุปได้ว่างานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ควรจะมี “มอญรำ” รวมสมโภชในงานด้วย เนื่องจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่างานถวายพระเพลิงดังกล่าว มีการสมโภชนานถึง 10 วัน 10 คืน

2. พิจารณาตามหลักโบราณราชประเพณี จะพบว่าแบบแผนโบราณราชประเพณีที่กำหนดไว้เป็นหลักสำคัญของบ้านเมือง ในสมัยต่อมาก็จะทำนุบำรุงรักษาไว้ให้คงอยู่เป็นแบบแผนของแผ่นดิน เช่นเดียวกับพิธีถวายพระเพลิง ซึ่งเป็นราชประเพณีที่ได้กำหนดให้จัดขึ้นไว้เป็นแบบอย่างตามธรรมเนียมและได้รักษาสืบทอดต่อมาทุก ๆ รัชกาล อย่างเช่น งานถวายพระเพลิงสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก พระราชพงศาวดารมีความว่า “โปรดให้สร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่ และเครื่องมหรสพสมโภชเหมือนอย่างการพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงเก่า” งานถวายพระเพลิงสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระราช

³⁵ ยัม บัณฑฆาตกร และคนอื่น ๆ . งานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า

พงศาวดารกล่าวไว้ว่า “การสารพัดทั้งปวงเหมือนพระบรมศพอย่างใหญ่” เพราะฉะนั้นงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี คงจะมี “มอญรำ” เป็นมหรสพสมโภชตามแบบอย่างธรรมเนียมโบราณราชประเพณี เช่นเดียวกับงานถวายพระเพลิงในสมัยรัชกาลที่ 1 เหมือนกัน

3. จากข้อสรุปทั้ง 2 และข้อสันนิษฐานของผู้ข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่างานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีนั้นคงจะมี “ปีพาทย์มอญ” เข้าร่วมสมโภชในงานดังกล่าวด้วย แต่มีหน้าที่บรรเลงประกอบการแสดงมอญรำเท่านั้น เนื่องจากหลักฐานไม่ปรากฏว่าปีพาทย์มอญเข้ามาบรรเลงประกอบแต่อย่างใด ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าในสมัยนั้น งานถวายพระเพลิงพระบรมศพ ปีพาทย์มอญมีบทบาทแค่เพียงบรรเลงประกอบการแสดงมอญรำยังไม่ได้รับความนิยมให้บรรเลงประกอบในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพเหมือนกับต่อ ๆ มา

เรื่องราวของปีพาทย์มอญที่ใช้ประกอบในงานพระบรมศพ เริ่มปรากฏหลักฐานชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 4 นี้เอง คือในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2404 และมีงานถวายพระเพลิงใน พ.ศ. 2405 ซึ่งปรากฏหลักฐานที่สำคัญแสดงให้เห็นว่างานถวายพระเพลิงมีปีพาทย์มอญ มาร่วมประกอบในงานดังกล่าวด้วย คือหนังสือสาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เรื่อง ทำไมเจ้านายไทยชอบใช้ปีพาทย์มอญในงานศพดังข้อความต่อไปนี้

เรื่องที่ชอบใช้ปีพาทย์มอญในงานศพนั้น หม่อมฉันเคยได้ยินสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงตรัสเล่าว่า วงปีพาทย์มอญ ทำให้งานหลวงครั้งแรกเมื่องานพระศพสมเด็จพระเทพสิรินทราบรมราชินี ด้วยทูลกระหม่อมทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระเทพสิรินทราบรมราชินี ทรงเป็นเชื่่อมอญ แต่จะเป็นทางไหน หม่อมฉันไม่ทราบ เคยได้ยินแต่พระญาติคนหนึ่งเรียกว่า “ท้าวทรงกันดาลทรงมอญ” ว่าเพราะเป็นมอญ พระองค์ท่านคงจะทราบดีกว่า คงเป็นเพราะเหตุนั้น งานพระศพ พระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ 5 จึงโปรดให้มีปีพาทย์มอญเพิ่มขึ้น โดยเป็นเชื้อสายของสมเด็จพระเทพสิรินทราบรมราชินี คนภายนอก

อาจจะเอาอย่างงานพระศพลวงไปเพิ่มหรือไปหาเฉพาะปีพาทย์มอญมาทำในงานศพ โดยไม่รู้เหตุเดิมแล้วทำกันต่อมาจนเลยเข้าใจว่า งานศพต้องมีปีพาทย์มอญจึงจะเป็นศพผู้ดี³⁶

จากหลักฐานนี้ เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าปีพาทย์มอญ ได้เริ่มต้นเข้ามาบรรเลงประกอบในงานพระบรมศพดังกล่าว และคงจะเป็นที่สามารถที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงเป็นเชื้อมอญแล้วจัดให้มีปีพาทย์มอญเข้ามาบรรเลงประกอบในงาน จึงทำให้มีผู้สันนิษฐานว่างานพระบรมศพของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ก็คงจะมีปีพาทย์มอญมาประกอบเหมือนกัน เนื่องจากทรงเป็นเชื้อมอญ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการนี้นับเป็นหลักฐานที่สำคัญครั้งแรก ที่ยืนยันได้ว่าปีพาทย์มอญเข้ามาประกอบในงานพระบรมศพอย่างเป็นทางการ โดยไม่ได้เข้ามาในฐานะบรรเลงประกอบการแสดงมอญรำเหมือนสมัยต้น ๆ

ปีพาทย์มอญที่เข้ามาประกอบในงานพระบรมศพในระยะแรกนั้น เป็นปีพาทย์มอญซึ่งมีอยู่ประจำตำบลต่าง ๆ อันเป็นที่อยู่ของชาวมอญนั่นเอง (ส่วนวงปีพาทย์ของไทยที่ใช้ในงานอวมงคลหรืองานศพ ในสมัยโบราณนั้น ก็คือปีพาทย์นางหงส์)³⁷ ในระยะแรก ๆ ปีพาทย์มอญ คงจะแพร่หลายอยู่เฉพาะในหมู่ชาวมอญเท่านั้น ความเป็นมาของปีพาทย์มอญตามตำบลต่าง ๆ นั้น จากการสัมภาษณ์ ม.ล.สุวัฑฒัน สวัสดิกุล ซึ่งเป็นผู้มีความรู้และเชี่ยวชาญในเรื่องของปีพาทย์มอญ ได้ข้อมูลที่สำคัญคือ ลักษณะทำนองหลักหรือมี้องมอญ ซึ่งจัดว่าเป็นแบบที่สำคัญของปีพาทย์มอญหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นสำนักดนตรีที่สำคัญทางด้านวัฒนธรรมดนตรีของปีพาทย์มอญ ปรากฏแหล่งที่สำคัญ 3 กลุ่มคือ

1. มอญปทุมธานี
2. มอญปากเกร็ด
3. มอญปากลัด

³⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, สำนัสมเด็จ เล่ม 18 (พระนคร: กุรุสภา, 2505), หน้า 237.

³⁷ สัมภาษณ์เดือน พาทย์กุล, ศิลปินแห่งชาติ, 6 มกราคม 2540.

มอญปทุมธานี

จังหวัดปทุมธานี เดิมชื่อเมืองสามโคก (สำหรับชื่อสามโคกนั้น เพราะมีโคกโบราณอยู่ในเมือง 3 แห่ง สันนิษฐานว่าเป็นเมืองเก่า ตั้งมาตั้งแต่ปลายแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มาถึงในแผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราช เมื่อ พ.ศ.2112 กรุงศรีอยุธยา ได้เสียแก่พม่า เมืองสามโคกจึงร้างไป

ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ประมาณ พ.ศ.2202 ได้มีชาวมอญเมืองเมาะตะมะพากันอพยพหนีพม่าเข้ามาสวามิภักดิ์ที่พระบรมโพธิสมภาร สมเด็จพระนารายณ์โปรดเกล้าฯ ให้ครอบครัวมอญเหล่านั้นมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสามโคก ปลายเขตแดนกรุงศรีอยุธยาต่อกับเมืองนนทบุรี เมืองสามโคกจึงกลายเป็นชุมชนมอญอพยพเป็นจำนวนมากตั้งแต่นั้นมา

ต่อมา พ.ศ. 2317 ในแผ่นดินพระเจ้าตากสินมหาราช มอญได้อพยพหนีพม่าเข้ามาอีก เรียกว่า ครอบครัวมอญ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองสามโคก และในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พวกชาวมอญก็ได้อพยพเข้ามาอีก พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองสามโคกบ้าง เมืองนนทบุรีบ้าง และเมืองนครเขื่อนขันธ์บ้าง

การตั้งเมืองปทุมธานี ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ในเรื่องมอญอพยพครอบครัวเข้ามาพึ่งบารมี พระองค์ทรงวินิจฉัยว่า เมืองปทุมธานีตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2358³⁸ ทั้งนี้เนื่องจากในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พวกมอญที่เมืองเมาะตะมะ ถูกพม่ากดขี่หนัก ได้อพยพครอบครัวเข้ามาในพระราชอาณาจักรไทย เดินทางเข้ามาทางเมืองตากบ้าง เมืองอุทัยธานีบ้างและด่านพระเจดีย์สามองค์แขวงเมืองกาญจนบุรีบ้าง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดให้มีการเตรียมการต้อนรับครอบครัวมอญอพยพครั้งนี้ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเมืองปทุมธานีบ้าง เมืองนนทบุรีบ้าง เมืองนครเขื่อนขันธ์บ้าง

³⁸ ทองคำ พันนัทธิ และไพศาล สุขศิลา, จังหวัดปทุมธานี (กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, 2534), หน้า 21.

เมื่อ พ.ศ.2358 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จประพาสเมืองสามโคก ในเทศกาลออกพรรษาเดือนสิบเอ็ด ชาวมอญได้ประกอบพิธีทำบุญในเทศกาลนี้ อย่างมโหฬาร บรรดาชาวมอญเมืองสามโคก ได้พากันแห่แหนมาเฝ้ารับเสด็จพร้อมกับนำดอกบัวหลวงมาถวาย ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามเมืองสามโคกให้ใหม่ เพื่อเป็นสิริมงคลว่า “เมืองปทุมธานี” ยกฐานะเป็นหัวเมืองชั้นตรี³⁹

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้มีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่า “เมือง” เป็น “จังหวัด” โดยทั่วกัน ในพ.ศ. 2450 เมืองปทุมธานี จึงเปลี่ยนมาเป็นจังหวัดปทุมธานี ขึ้นอยู่ในมณฑลกรุงเก่า และเมื่อ พ.ศ.2461 ได้ทรงเปลี่ยนชื่อ “ประทุมธานี” มาเป็น “ปทุมธานี”⁴⁰

จังหวัดปทุมธานีนับว่าเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีชาวมอญอาศัยอยู่หนาแน่น ตามพงศาวดารนั้นเป็นที่ทราบกันดีว่าชาวมอญที่อพยพเข้ามานั้น ได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้ครอบครัวมอญเหล่านั้นมาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณพื้นที่จังหวัดปทุมธานี ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ทั้งนี้ก็เพราะว่าจังหวัดปทุมธานีและจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีพื้นที่ใกล้ชิดติดกัน ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์เมื่อไปอยู่ ณ แห่งใด ก็มักจะยึดถือวัฒนธรรมประจำชาติของตนเป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติตนที่นั่น ๆ ด้วย ชาติมอญก็เช่นเดียวกัน เมื่อตั้งครอบครัวอาศัยอยู่เป็นหลักแหล่งแล้ว ก็มักจะสืบทอดและปฏิบัติวัฒนธรรมประจำชาติของตนไว้เป็นอย่างดี เป็นต้นว่า พิธีตรุษสงกรานต์ ปล่อยปลา เล่นสะบ้า ตลอดจนพิธีการต่างๆ ตามลัทธิประเพณีของตน ถึงแม้ว่าบางสิ่งบางอย่างจะได้มีการปรับปรุงให้มีการวิวัฒนาการไปตามกาลเวลา และสิ่งแวดล้อมก็ตาม แต่ส่วนใหญ่สิ่งที่เป็นหัวใจหลักยังคงปรากฏให้เห็นอยู่อย่างเด่นชัด

ชาวมอญที่อาศัยตั้งครอบครัวที่จังหวัดปทุมธานีนั้น มีศิลปวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของตน และมีตำนานเล่าขานสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลานานพอสมควร นั่นก็คือปีพาทย์มอญ โดยที่ชาวมอญได้แบกหามเครื่องดนตรีเข้าเมื่อครั้งอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทย กำบอกล่าที่เล่าสืบต่อ ๆ กันนั้น ไม่ระบุใน

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

⁴⁰ สำนักพิมพ์จังหวัดปทุมธานี, ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคปทุมธานี (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2527), หน้า 1.

รายละเอียดชัดเจน แต่เรื่องราวต่าง ๆ มีความเกี่ยวข้องกับจังหวัดปทุมธานี ดำเนินที่เล่าขานสืบต่อกันมา มี 3 คำบอกเล่าดังต่อไปนี้

1. เป็นคำบอกเล่าต่อกันมาว่า ครูสุ่ม คนตรีเจริญ ซึ่งเป็นชาวมอญ เป็นผู้แบกหม้อมอญเฉพาะส่วน “หน้าพระ” และ “หางแมงป่อง” จากเมืองมอญ อพยพเข้ามายังประเทศไทย และได้สร้างส่วนกลางของร้านฆ้องขึ้นในประเทศไทย เริ่มแรกตั้งบ้านเรือนอยู่ที่จังหวัดปทุมธานี ต่อมาภายหลังย้ายเข้าไปอยู่ในกรุงเทพฯ ครูสุ่มผู้นี้เป็นผู้สนิทสนมและถ่ายทอดเพลงมอญให้กับคุณครูหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)⁴¹

2. คำบอกเล่านี้ เล่ากันว่า มีชาวมอญคือ ครูเงิน คนตรีเสนาะ เป็นผู้แบกหม้อส่วน “หน้าพระ” และ “หางแมงป่อง” เข้ามาในประเทศไทย ส่วนกลางของร้านมาสร้างขึ้นใหม่ในประเทศไทย ปัจจุบันฆ้องวงดังกล่าวเก็บรักษาไว้ที่บ้านนายชะอุม คนตรีเสนาะ อยู่บริเวณวัดหงส์ปทุมมาวาส อ. เมือง จ. ปทุมธานี⁴²

3. คำบอกเล่านี้ เป็นที่คุ้นหูนักดนตรีไทยเป็นอย่างดี โดยมีคำบอกเล่าว่าต้นตระกูลคนตรีเจริญ 2 คนพี่น้องได้ช่วยกันแบกหม้อมอญมาจากเมืองมอญ เมื่อครั้งอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร โดยการนำหม้อมอญเข้ามานั้น ได้แยกหม้อมอญออกเป็น 3 ส่วน และช่วยกันแบกเข้ามา แล้วนำมาประกอบกันในประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์อาจารย์สมาน น้อยนิคย์ ท่านอธิบายคำบอกเล่านี้ว่า

จากการเล่าเรียนจากครูมนตรี ตราโมท ท่านได้เขียนและเล่าให้ฟังว่า มีตำนานเล่ากันว่า มีชาวมอญ 3 พี่น้อง อพยพเข้ามาเมื่อคราวที่กรุงมะตะมะแตก โดยเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของไทย ในตำนานเขียนไว้เพียงเท่านี้ จากนั้นก็ได้ฝึกหัดลูกหลานชาวมอญในเมืองไทย เป็นเหตุที่ทำให้ผม(หมายถึงอาจารย์สมาน น้อยนิคย์) ต้องสืบค้นว่ามอญ 3 พี่น้องนั้นเป็นใคร เนื่องจากขณะนั้นผมเป็นที่ปรึกษาศูนย์วัฒนธรรมมอญ ปทุมธานี ก็ปรากฏว่าในสมัยที่ผมเรียนกับครูประสิทธิ์ ถาวรนั้น ได้ทราบว่ามอญคนตรีมอญชื่อครูสุ่ม คนตรีเจริญ คนหนึ่งที่เป็นผู้นำให้ปีพาทย์มอญเข้ามาแพร่หลายในเมืองไทย และตัวท่านเองนั้นระยะ

⁴¹ เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี, “วัฒนธรรมปีพาทย์มอญของไทย,” ในที่ระลึกอุดมศึกษาครั้งที่ 27 (มหาวิทยาลัยบูรพา บางแสน ชลบุรี), หน้า 133.

⁴² เรื่องเดียวกัน,

หลังจากอยู่กับคุณครูหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) มาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ตอนนั้นผมทราบเพียงเท่านี้ จากนั้นได้เดินทางมาจังหวัดปทุมธานี จึงพบว่าที่บ้านลูกหลานของครูคนตรีมอญอีกท่านหนึ่งก็คือ ครูเงิน คนตรีเสนาะ แสดงว่าพบพี่น้อง 2 คนแล้ว คือ ครูสุ่ม คนตรีเจริญ และครูเงิน คนตรีเสนาะ ซึ่งมีนามสกุลพระราชทานทั้งคู่ ที่บ้านครูเงิน คนตรีเสนานั้น หลานได้เชิญไปดูห้อง ผมจึงเห็นว่าสมดังเล่าไว้ และเห็นเช่นเดียวกับห้องของครูสุ่ม คือมีรอยตัดเป็น 3 ท่อน ปลายเป็นขนมเปียกปูน เจาะทะลุ (แกะสลักทะลุถึงข้างใน) เป็นอันว่าผมพบแล้วพี่น้อง 2 คน จึงมาเล่าให้ครูมนตรีฟัง ครูมนตรียังบอกว่ายังมีห้องอีกวงหนึ่ง แต่จำชื่อครูมอญคนนั้นไม่ได้ ห้องวงนี้มาอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานเมื่อไปดูจึงพบว่าห้องสมัยเดียวกัน จึงเข้าใจว่าตำนานที่เล่านี้เป็นเรื่องจริง พบห้องมอญ 3 วง⁴³ แต่ทราบชื่อพี่น้องชาวมอญเพียง 2 ท่านเท่านั้น⁴⁴

สำหรับประวัติความเป็นมาของครูสุ่ม คนตรีเจริญ นั้น จากการสัมภาษณ์นายประสาน คนตรีเจริญ ผู้เป็นหลานชายของครูสุ่มเล่าให้ฟังว่า “ครูสุ่มนั้น เกิดที่ประเทศไทย บรรพบุรุษของครูสุ่ม เป็นผู้แบกห้องมอญเข้ามา จากนั้นก็ฝึกหัดลูกหลานของตน ภายหลังครูสุ่มได้ย้ายเข้ามาประกอบอาชีพในกรุงเทพฯ เข้าใจว่าอยู่บริเวณใกล้เคียงกับบ้านของคุณครูหลวงประดิษฐไพเราะ⁴⁵

จากการสัมภาษณ์อาจารย์ประสิทธิ์ ถาวร ศิษย์คนสำคัญของหลวงประดิษฐไพเราะ ท่านเล่าเรื่องราวของครูสุ่ม คนตรีเจริญว่า

⁴³ ห้องมอญรุ่นเก่าที่มาจากเมืองมอญนั้น จะแกะลายหรือฉลุข้างนอกทะลุถึงข้างใน สำหรับห้องมอญของครูสุ่ม ปัจจุบันอยู่ที่บ้านลูกสาวของครูสุ่มชื่อ สมใจ ที่บริเวณสาธุประดิษฐ์ ห้องมอญของครูเงิน ปัจจุบันอยู่ที่บ้านนายชะอุม คนตรีเสนาะ ซึ่งเป็นหลานชายของครูเงิน ส่วนห้องมอญวงที่ 3 ที่อาจารย์สมานกล่าวถึงนั้น ปัจจุบันได้รับการซ่อมแซมจนอยู่ในสภาพใหม่แล้ว อยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

⁴⁴ สัมภาษณ์สมาน น้อยนิตย์, อาจารย์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร, 10 กรกฎาคม 2539.

⁴⁵ สัมภาษณ์ประสาน คนตรีเจริญ, หลานครูสุ่ม คนตรีเจริญ, 27 ธันวาคม 2539.

ครูสุ่ม นับเป็นครูคนตรีมอญที่สำคัญ เป็นผู้เบิกทางให้เพลงมอญของ ปทุมธานีแพร่หลายไปทั่วประเทศ ท่านได้เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ มาสร้างบ้านเรือนอยู่บริเวณคลองวัดสระเกศ (บริเวณถนนหลานหลวง ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งของกรมโยธาธิการ) อยู่ไม่ไกลนักจากบ้านของคุณครูหลวงประดิษฐ (บ้านหลวงประดิษฐไพเราะอยู่ที่บ้านบาตร ย่านวังบูรพา เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย) ครูสุ่มและคุณครูหลวงประดิษฐมีความสนิทสนมกันมาก ทั้งคู่ได้ศึกษาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน หลวงประดิษฐไพเราะได้ศึกษาเพลงมอญจากครูสุ่ม ส่วนครูสุ่มก็ศึกษาเพลงไทยจากครูหลวงประดิษฐฯ เวลาว่างก็ไปช่วยกัน ลูกศิษย์ในบ้านก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ลูกหลานครูสุ่มก็เท่ากับเป็นลูกศิษย์ของหลวงประดิษฐฯ ส่วนลูกศิษย์ของหลวงประดิษฐฯ ก็เท่ากับเป็นลูกศิษย์ของครูสุ่มด้วยในเวลาเดียวกัน ต่างฝ่ายก็ต่างศึกษาหาความรู้แลกเปลี่ยนกัน ครูสุ่มจะมีอายุมากกว่าหลวงประดิษฐฯ ต่อมาภายหลังสมัยที่หลวงประดิษฐฯ มาเป็นหัวหน้าแผนกดนตรีไทยต่อจากพระยาประสานฯ (พระยาประสานดุริยศัพท์) ที่กรมศิลปากร ท่านได้ซื้อเครื่องมอญเครื่องใหญ่ของครูสุ่มในราคา 700 บาท มาไว้ที่แผนกดนตรีไทย กองการสังคีต (ปัจจุบันคือสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์)⁴⁶

จากการสัมภาษณ์อาจารย์น้ำว่า ร่มโพธิ์ทอง ศิษย์ท่านหนึ่งของหลวงประดิษฐไพเราะ ท่านกล่าวถึงเรื่องราวของครูสุ่ม ว่า “ทราบว่าครูสุ่มนั้นมาสร้างบ้านเรือนอยู่ไม่ไกลนักกับบ้านคุณครู ครูสุ่มได้ถ่ายทอดเพลงมอญให้กับคุณครู ทำให้ลูกศิษย์คุณครูสมัยนั้นได้ศึกษาเพลงมอญกันด้วย ดูเหมือนว่า คุณครูจะเรียกครูสุ่มว่า พี่”⁴⁷

จากการสัมภาษณ์นายมงคล พงษ์เจริญ ผู้เป็นหลานชายของครูเงิน คนตรีเสนาะ ซึ่งปัจจุบันทำงานเป็นหัวหน้าคณะปี่พาทย์-มอญรำ ที่มีชื่อเสียงในจังหวัดปทุมธานี ท่านได้รับการถ่ายทอดเพลงมอญของครูเงิน คนตรีเสนาะ ท่านเล่าเรื่องราวของครูสุ่มว่า

⁴⁶ สัมภาษณ์ประสิทธิ์ ถาวร, ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง, 6 มกราคม 2540.

⁴⁷ สัมภาษณ์น้ำว่า ร่มโพธิ์ทอง, ผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลปพนบุรี, 29 มกราคม

ครุสุมกับครุเงินนั้นเป็นพี่น้องกันโดยที่ครุสุมนั้นเป็นลูกน้องของครุเงิน ครุสุมมีอายุน้อยกว่าครุเงินเล็กน้อย ทั้งสองเป็นครุคนตรีมอญ ซึ่งเกิดในเมืองไทยทั้งคู่ โดยตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณตัวจังหวัดปทุมธานีในปัจจุบัน แต่อยู่กันคนละฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา บ้านครุสุม อยู่ฝั่งตะวันออก บ้านของครุเงินอยู่ฝั่งตะวันตก เมืองผสม (หมายถึงนายมงคล) เดิบโตจำความได้ ก็ทราบว่ครุสุมนั้น ย้ายครอบครัวไปอยู่กรุงเทพฯแล้ว เข้าใจว่าครุสุมย้ายไปอยู่กรุงเทพฯ ตั้งแต่ช่วงที่ผมเกิดหรืออยู่ในช่วงเด็กอยู่ (นายมงคล พงษ์เจริญ เกิดเมื่อ พ.ศ.2463 ปัจจุบันอายุ 77 ปี)

ส่วนประวัติความเป็นมาของครุเงิน คนตรีเสนานั้น จากการสัมภาษณ์นายมงคล พงษ์เจริญ ผู้เป็นหลานชายของครุเงิน เล่าเรื่องราวของครุเงินให้ฟังว่า

ครุเงิน เกิดที่ประเทศไทย โดยที่บรรพบุรุษได้อพยพเข้ามาอาศัยในประเทศไทยเป็นระยะเวลานานแล้ว มีเรื่องราวที่ผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่า บรรพบุรุษของครุเงิน แยกช่องมอญเข้ามา โดยแบ่งออกเป็น 3 ตอน ส่วนลูกช่องนั้น ไส้กระบุง ช่วยกันแบกเข้ามา มาตั้งรกรากอยู่บริเวณฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก บริเวณอำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานีในปัจจุบันนี้เอง บรรพบุรุษของครุเงินได้ฝึกหัดและถ่ายทอดเพลงมอญให้กับลูกหลานชาวมอญของคนครุเงินก็เป็นท่านหนึ่งที่ได้รับการถ่ายทอดเพลงมอญต่างๆ ไว้ ครั้นอายุครบเกณฑ์ทหาร ก็ถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารเรือ ซึ่งสมัยก่อนไม่มีการจับใบดำ-ใบแดงเหมือนสมัยนี้ ผู้ชายคนใดอายุครบก็จะถูกเรียกไปเป็นทหาร ตอนที่ครุเงินถูกเกณฑ์ทหารเป็นทหารเรื่อนั้น กรมพระนครสวรรค์ฯดำรงตำแหน่งจอมทัพเรือ เสด็จช่วงนั้นไปช่วยงานหรือไปบรรเลงในงานอะไรไม่ทราบ กรมพระนครสวรรค์ฯ ได้เห็นครุเงินตีช่องมอญ ก็ทรงโปรดเป็นอย่างมาก หลังจากกลับมาบ้านแล้ว ท่านยังเรียกให้ไปตีช่องมอญให้ทอดพระเนตรอยู่บ่อยครั้ง แต่ไม่ได้มีการศึกษาถ่ายทอดแต่อย่างใด ที่เข้าใจว่าครุเงินไปถ่ายทอดเพลงมอญให้กับบ้านพาทย์โกสสนั้นเข้าใจผิด เนื่องจากครุเงินเข้าไปเกี่ยวข้องกับกรมพระนครสวรรค์ฯ ก็เพียงแค่ไปเป็นทหารเรือ และไปตีช่องมอญให้ทอดพระเนตรเพียงครั้งคราวเท่านั้น

จากการสัมภาษณ์ครุเดือน พาทย์กุล ท่านเป็นศิษย์คนสำคัญท่านหนึ่งของสำนักพาทย์โกสส โดยศึกษาวิชาการด้านดนตรีไทยจากคุณครูจางวางทั่ว พาทย์โกสส ท่านเล่าถึงเรื่องราวของปีพาทย์มอญว่า

ปีพาทย์มอญนี้ คงเข้ามาแพร่หลายในเมืองไทยตั้งแต่โบราณแล้ว ต่อมาสำนักดนตรีไทยที่สำคัญในอดีต ก็เริ่มสร้างช่องมอญขึ้นบ้าน สำหรับบ้านคุณครู

จางวางทั่ว ท่านก็มีเครื่องปั้นพาทย์มอญมาตั้งนานแล้ว สำหรับครุพี่พาทย์มอญที่สำคัญๆ ที่มีชื่อเสียงก็คือ ครูสุ่ม คนตรีเจริญ ซึ่งตอนหลังมาอยู่กับหลวงประดิษฐไพเราะ และอีกท่านหนึ่งคือครูเงิน ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่จังหวัดปทุมธานี แต่ก็ไม่รู้จักตัวท่านทั้งสอง เพียงแต่ได้ยินชื่อเท่านั้น ตัวฉันเอง (ครูเดือน พาทย์กุล) รู้จักแค่เพียงนายสมพงษ์ ซึ่งเป็นลูกชายของครูสุ่ม รู้จักกันอย่างสนิทสนมมากทีเดียว เพราะนายสมพงษ์เคยไปอยู่ที่บ้านของฉันที่เพชรบุรี เวลางานก็อยู่ทำพี่พาทย์ด้วยกัน หมดหนังก็นำเข้ากรุงเทพฯ นายสมพงษ์คนนี้ตีฆ้องมอญได้ดีมาก ไม่มีใครสู้ได้⁴⁸

จากการสัมภาษณ์ครูเลื่อน สุนทรวาทิน ผู้เป็นบุตรของพระยาเสนาะดุริยางค์ (แหม่ม สุนทรวาทิน) ท่านตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บริเวณใกล้วัดประดิษฐาราม (หรือวัดมอญ) ท่านเล่าถึงเกร็ดความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของพี่พาทย์มอญว่า

บริเวณบ้านของฉันเรียกว่า ชุมชนมอญบางไส้ไก่ บ้านเดิมของคุณพ่อก็คือบริเวณที่ตั้งว.ค.บ้านสมเด็จฯ (สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา) ในปัจจุบันนี้เอง พ่อของฉันเป็นไทยแท้ ๆ ส่วนแม่เป็นมอญแท้ บ้านคุณพ่อของฉันไม่มีเครื่องปั้นพาทย์มอญ เวลาวัดมอญมีงานศพ เครื่องมอญของบ้านจางวางทั่ว จะเข้ามาทำเป็นประจำเกือบทุกงาน คงเนื่องจากคุณพ่อรับราชการ ก็เลยไม่ได้สร้างเครื่องมอญ เหมือนกับบ้านจางวางทั่ว เพราะที่นั่นทำพี่พาทย์กันเป็นอาชีพทีเดียว คุณพ่อทำราชการ เลยไม่ค่อยจะมีเวลาจะได้อะไรงาน⁴⁹

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ และจากหลานของครูสุ่ม คนตรีเจริญและครูเงิน คนตรีเสนาะ รวมทั้งจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลด้านเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยมีความเห็นเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวข้างต้นว่า ครูคนตรีมอญทั้งสองท่านนี้ นอกจากจะมีความเกี่ยวข้องกับจังหวัดปทุมธานีโดยเป็นถิ่นกำเนิดแล้ว นับได้ว่าท่านทั้งสองยังเป็นบุคคลที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของพี่พาทย์มอญ ซึ่งปัจจุบันเป็นวงพี่พาทย์ที่มีความ

⁴⁸ สัมภาษณ์เดือน พาทย์กุล, ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง, 6 มกราคม 2540.

⁴⁹ สัมภาษณ์เลื่อน สุนทรวาทิน, บุตรของพระยาเสนาะดุริยางค์, 6 มกราคม 2540.

สำคัญประเภทหนึ่งของคนครีไทย เพราะจากการศึกษาค้นเอกสาร ตำรา หนังสือต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องบีพาทย์มอญ พบว่าหลักฐานต่างๆ จะกล่าวถึงบุคคลทั้งสองแทบทั้งสิ้น นับได้ว่าท่านทั้งสองเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่บีพาทย์มอญแทบทั้งสิ้น นับได้ว่าท่านทั้งสองเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่บีพาทย์มอญให้เป็นที่รู้จักแก่นักคนครีไทยและชนชาวไทยทั่วไป

จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ศึกษาค้นคว้าได้นั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าสามารถสรุปเป็นประเด็นที่สำคัญๆ ดังนี้

1. จากตำนานและคำบอกเล่าที่ว่า มีพี่น้องชาวมอญ ได้ช่วยกันแบกหม้อมอญ จากเมืองมอญ เข้ามายังเมืองไทยในคราวที่อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทยนั้น เรื่องราวในส่วนนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นข้อมูลที่มีนัยสำคัญและนับได้ว่า เป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์เครื่องดนตรีมอญ โดยเฉพาะ “หม้อมอญ” เพราะเนื่องจากหลักฐานที่ปรากฏให้เห็นจนกระทั่งปัจจุบันนี้ นั่นคือหม้อมอญ พบว่า แบ่งออกเป็น 3 ท่อน สามารถถอดประกอบได้ ปัจจุบันเป็นเครื่องดนตรีที่ถูกหลานของต้นตระกูลดังกล่าวตั้งบูชาไว้ เสมือนการบูชาครูบาอาจารย์ ตลอดจนทั้งเป็นการระลึกถึงบรรพบุรุษผู้เป็นต้นตระกูล⁵⁰ ซึ่งจากการสัมภาษณ์และค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องของผู้วิจัย พบว่ามีหม้อมอญที่เป็นมรดกสำคัญทางวัฒนธรรมดนตรีของบีพาทย์มอญอยู่กับลูกหลานของครุคนติมอญทั้งสองข้างต้น กล่าวคือ วงหนึ่งซึ่งเป็นมรดกของตระกูล “คนตรีเจริญ” นั้น อยู่กับบุตรสาวของครุสุ่ม ชื่อ สมใจ ซึ่งอาศัยอยู่บริเวณสาธุประดิษฐ์ ส่วนอีกวงหนึ่งเป็นมรดกของตระกูล “คนตรีเสนาะ” นั้น เก็บรักษาไว้ที่บ้านของนายชะอุม คนตรีเสนาะ ซึ่งเป็นหลานชายของครุเงิน⁵¹ หม้อทั้งสองวงนี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก ลักษณะของร้านหม้อ (ลักษณะนามของหม้อมอญจะเรียกว่า “ร้าน” นอกจากนั้นคำว่า “ร้าน” ยังหมายถึง ท่อนไม้ที่นำมาแกะสลัก คำนในนั้น ขุดให้เป็นร่องขนาดใหญ่สำหรับผูกลูกหม้อ ส่วนค่านนอกนิยมแกะสลักเป็นลวดลาย ปิดทองประดับกระจก เรียกรวมนำ ร้านหม้อมอญ) แกะสลักเป็นลวดลาย โดยฉลุจากค่านนอกทะลุไปยังข้างใน เห็นเป็นช่องๆ เกือบทั้งหมด ร้านหม้อมอญมีขนาดเล็กกว่าหม้อมอญที่สร้างในประเทศไทยในสมัยต่อมา

⁵⁰ สัมภาษณ์ประธาน คนตรีเจริญ, หลานครุสุ่ม คนตรีเจริญ, 28 ธันวาคม 2539.

⁵¹ บ้านของนายชะอุม คนตรีเสนาะ อยู่ใกล้ ๆ กับบริเวณวัดหงส์ปทุมวาสา อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า นอภมอญทั้งสองวงนี้ นับว่ามีความสำคัญมากในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นของประวัติความเป็นมาของปีพาทย์มอญ แต่ทางด้านประวัติศาสตร์ดนตรีมิได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน ถือแต่เพียงว่าเป็นตำนานหรือคำบอกเล่า ซึ่งเล่าขานสืบต่อ ๆ กันมาเท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเมื่อพิจารณาจากหลักฐานที่ปรากฏแล้ว เรื่องนี้ควรเป็นเรื่องราวที่สำคัญเรื่องหนึ่งในทางประวัติศาสตร์

2. จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง จะพบว่าทั้งครุสุมหรือครุเงินนั้น มิได้อพยพเข้ามาจากเมืองมอญเหมือนอย่างที่มิบางท่านเข้าใจ จากการสัมภาษณ์ลูกหลานของทั้งสองท่านนั้น ครุคนตรีมอญทั้งสองนี้ ถือกำเนิดในประเทศไทย โดยที่บรรพบุรุษหรือต้นตระกูลของท่านทั้งสองอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยตั้งแต่สมัยก่อน คงจะอพยพเข้ามาในคราวที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาต่อเนื่องมาถึงรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ก็เป็นได้ ซึ่งเรื่องนี้ผู้วิจัยไม่สามารถยืนยันระยะเวลาได้อย่างแน่นอน เนื่องจากหลักฐานและข้อมูลที่ค้นคว้าได้ ไม่ปรากฏระยะเวลาสถานที่และนามบุคคล อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาจากอายุของครุคนตรีมอญทั้งสองท่าน จะพบว่าท่านมีอายุใกล้เคียงกับครุหลวงประดิษฐไพเราะ จากการสัมภาษณ์พบว่าครุเงิน แก่กว่าครุสุมเล็กน้อย ส่วนครุสุมก็มีอายุแก่กว่าครุหลวงประดิษฐไพเราะเล็กน้อย สามารถกล่าวได้ว่า ทั้ง 3 ท่านมีอายุใกล้เคียงกัน ครุหลวงประดิษฐไพเราะตามประวัติแล้วเกิดเมื่อ พ.ศ. 2424 ซึ่งอยู่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (พระราชมภาพ พ.ศ. 2396 ครองราชย์ พ.ศ. 2411-2453) ครุเงินและครุสุมมีอายุใกล้เคียงกับครุหลวงประดิษฐไพเราะ เพราะฉะนั้นก็คงจะเกิดในสมัยรัชกาลที่ 5 เหมือนกัน ซึ่งตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น การอพยพเข้ามาของชาวมอญครั้งใหญ่ คราวสุดท้ายจะอยู่ราว ๆ รัชกาลที่ 2 ถึงรัชกาลที่ 3 และจากการสัมภาษณ์บุคคลผู้เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า ทั้งครุเงินและครุสุม น่าจะถือกำเนิดในผืนแผ่นดินไทย โดยที่บรรพบุรุษหรือต้นตระกูลของท่านทั้งสอง ได้มาตั้งถิ่นฐานในบริเวณจังหวัดปทุมธานีก่อนสมัยของท่าน ซึ่งต้นตระกูลของท่านเป็นผู้ที่แบกนอภมอญเข้ามายังเมืองไทย และเมื่อตั้งบ้านเรือนครอบครัวที่มั่นคงแล้ว ก็จะฝึกหัดและถ่ายทอดเพลงมอญให้กับลูกหลานของตน ซึ่งครุเงินและครุสุมก็คงได้รับการถ่ายทอดเพลงมอญต่าง ๆ ไว้งั้นในสมัยต่อมา กลายเป็นครุคนตรีมอญที่สำคัญ (แต่สิ่งที่สำคัญประการหนึ่งก็คือผู้วิจัยไม่สามารถสืบค้นลงไปได้อีกว่า บรรพบุรุษหรือต้นตระกูลชั้นไหนของครุทั้งสองท่านที่เป็นผู้แบกนอภมอญเข้ามา เนื่องจากบุคคลที่ให้อข้อมูลอยู่ในลำดับหลานของครุทั้งสองท่านนั้น)

3. ครูเงิน คนตรีเสนาและครูสุ่ม คนตรีเจริญ นับเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ปีพาทย์มอญให้เป็นที่รู้จักโดยทั่วไป ถิ่นฐานเดิมของครูคนตรีมอญทั้งสองนี้ คือบริเวณที่ตั้งจังหวัดปทุมธานีในปัจจุบันนี้ โดยอยู่กันคนละฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ครูเงินอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ส่วนบ้านของครูสุ่มอยู่ฝั่งตะวันออก ครูเงินได้อาศัยอยู่ที่จังหวัดปทุมธานี โดยมีได้ย้ายถิ่นฐานไปที่อื่นใด ครูเงินได้เผยแพร่และทำการถ่ายทอดเพลงมอญให้กับลูกหลานและลูกศิษย์ที่เข้าไปศึกษาปีพาทย์มอญกับท่าน จนเป็นครูท่านหนึ่งที่มีชื่อเสียงมากในสมัยนั้น ส่วนครูสุ่มได้ย้ายครอบครัวของท่านจากจังหวัดปทุมธานีมาอยู่ที่กรุงเทพฯ ใกล้เคียง ๆ กับบริเวณสำนักคนตรีของหลวงประดิษฐไพเราะ ทั้งครูสุ่มและหลวงประดิษฐไพเราะ ได้ศึกษาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน โดยเป็นที่ทราบกันว่าหลวงประดิษฐไพเราะได้ศึกษาเพลงมอญจากครูสุ่มไว้มากมายหลายทาง เพราะเหตุนี้จึงสามารถกล่าวได้ว่าครูทั้งสองท่านเป็นผู้เผยแพร่ปีพาทย์มอญกลุ่ม “มอญปทุมธานี” ให้แพร่หลายโดยทั่วไป

สำหรับปีพาทย์มอญของครูเงิน คนตรีเสนาที่จังหวัดปทุมธานี ในสมัยนั้น นอกจากจะมีชื่อเสียงในจังหวัดปทุมธานีแล้ว คงจะมีชื่อเสียงโด่งดังมาถึงเขตพระนครอีกด้วย เพราะปรากฏว่าในคราวที่จัดงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทางราชการได้จ้างปีพาทย์มอญเครื่องใหญ่ จากจังหวัดปทุมธานีไปประโคมในงานดังกล่าว ดังปรากฏหลักฐานจากหอบจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งเป็นเอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล เล่ม 7 หมวดพระราชพิธีเรื่องขอเงินค่าพิณพาทย์มอญในคราวงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง 22 เมษายน 2454 - 4 กรกฎาคม 2462) ปรากฏดังนี้

ศาลากลางเมืองปทุมธานี

วันที่ 22 เมษายน รัตนโกสินทร์ศก 130

ข้าหลวงรักษาราชการเมืองปทุมธานี ขอประทานกราบเรียนท่านเจ้าพระยามหาเสนาบดีกระทรวงนครบาลทราบ

ด้วยโปรดมีท้องตราที่ 927/12366 ลงวันที่ 2 มีนาคม ศก 129

มีบัญชาการสั่งให้ข้าพเจ้าจัดหาพิณพาทย์มอญ ไปประโคมในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงนั้น

ครั้นเมื่อวันที่ 14 มีนาคม ศก 129 ข้าพเจ้าได้นำพิณพาทย์มอญเครื่องใหญ่ 15 คน ไปประโคมในงานพระบรมศพที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แลที่พระเมรุ

มาศทองสนามหลวง ถึงวันที่ 17 รวม 4 วัน ข้าพเจ้าได้จ่ายเงินทรงของเมือง
สิ้นไปแล้วเป็นเงิน 167 บาท 84 สตางค์ ดังมีรายละเอียดอยู่ในบัญชีที่ได้ส่ง
กราบเรียนมาด้วยแล้ว ...⁵²

และเอกสารรัชกาลที่ 6 ซึ่งนับเป็นเอกสารที่สำคัญอีกฉบับหนึ่ง ซึ่งกล่าวถึงหัว
หน้าคณะหรือผู้เป็นเจ้าของคณะปีพาทย์มอญที่ไปประกอบในงานพระบรมศพ รัชกาลที่ 5
ดังปรากฏหลักฐานดังนี้

ศาลากลางเมืองประทุมธานี

วันที่ 6 ตุลาคม พระพุทธศักราช 2456

ปลัดรักษาราชการแทนผู้ว่าราชการเมืองประทุมธานี เรียนมายังท่านพระ
บรรสารประสิทธิ์ เลขานุการกระทรวงนครบาล
ด้วยตามหนังสือที่ 3/70 ลงวันที่ 1 เดือนนี้ว่า เงินค่าพิณพาทย์มอญเมื่อครั้ง
ประกอบพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง เงิน 167 บาท 34
สตางค์ ที่ได้จ่ายไปแล้ว ..
ข้าพเจ้าได้เรียกใบสำคัญผู้รับเงินจากนายเงิน เจ้าของพิณพาทย์ส่งมายังท่าน
พร้อมกับหนังสือนี้ด้วยแล้ว ...⁵³

จากเอกสารรัชกาลที่ 6 ข้างต้น ถือว่าเป็นหลักฐานที่สำคัญ ซึ่งเป็นเครื่องแสดง
ให้เห็นว่าปีพาทย์มอญของจังหวัดปทุมธานี ได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในงานพระราชพิธีของ
ไทยคืองานพระบรมศพรัชกาลที่ 5 ปีพาทย์มอญจากจังหวัดปทุมธานี ได้เข้าไปบรรเลง
ประกอบในงานดังกล่าวด้วย นอกจากนั้น หลักฐานยังกล่าวถึงผู้เป็นหัวหน้าคณะหรือเจ้า
ของคณะปีพาทย์คือนายเงินด้วย ซึ่งหมายถึง ครูเงิน คนตรีเสนาะ นั้นเอง เป็นที่น่าสังเกต
อีกประการหนึ่งก็คือ “พิณพาทย์มอญเครื่องใหญ่” สิ่งนี้ย่อมเป็นเครื่องแสดงให้เห็น
วิวัฒนาการของปีพาทย์มอญในเรื่องของการประสมวงได้เป็นอย่างดี จะเห็นได้ว่าปีพาทย์

⁵² “เรื่องขอเงินค่าพิณพาทย์มอญ ในคราวงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธ
เจ้าหลวง,” หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. น.17.3 เลขที่ 36.

⁵³ เรื่องเดียวกัน.

มอญน่าจะมีวิวัฒนาการเป็น “ปี่พาทย์เครื่องใหญ่” ขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วงปี่พาทย์มอญก็คงจะมีการเพิ่มเติมเครื่องดนตรีเหมือนอย่างปี่พาทย์ไทย เนื่องจากว่าทั้งปี่พาทย์มอญและปี่พาทย์ไทยมีวัฒนธรรมดนตรีที่ใกล้เคียงและคล้ายคลึงกันมาก เพราะฉะนั้นจึงปรากฏ “พิณพาทย์มอญเครื่องใหญ่” ในงานพระบรมศพรัชกาลที่ 5 ดังกล่าวข้างต้น

จึงสามารถสรุปได้ว่า บุคคลที่เป็นผู้เบิกทางและเผยแพร่ปี่พาทย์มอญ ซึ่งเป็นสำนักหรือกลุ่ม “มอญปทุมธานี” ให้เป็นที่แพร่หลายทั่วไปก็คือ ครูเจิ่น คนตรีเสนาะ ซึ่งตั้งถิ่นฐานที่จังหวัดปทุมธานี จากหลักฐานข้างต้น ช่อมแสดงว่า วงปี่พาทย์ของครูเจิ่น เป็นวงปี่พาทย์มอญที่เก่าแก่และมีชื่อเสียงมากที่สุดในจังหวัดปทุมธานีสมัยนั้น อีกท่านหนึ่งก็คือ ครูสู่ม คนตรีเจริญ ผู้ถ่ายทอดเพลงมอญให้กับหลวงประดิษฐไพเราะ เนื่องจากสำนักดนตรีของหลวงประดิษฐไพเราะ เป็นสำนักดนตรีที่มีชื่อเสียงและมีลูกศิษย์จากพื้นที่ต่าง ๆ เข้ามาศึกษาหาความรู้ ซึ่งนอกจากจะศึกษาเพลงต่าง ๆ จากหลวงประดิษฐไพเราะแล้ว ยังได้ศึกษาเพลงมอญที่เป็นของครูสู่มด้วย และหลังจากศึกษาหาความรู้แล้ว ลูกศิษย์แต่ละคนก็ได้กลับไปสร้างวงปี่พาทย์ของตนเอง รวมทั้งสร้างปี่พาทย์มอญขึ้นด้วย และได้ใช้เพลงมอญที่ตนได้รับการถ่ายทอดมาก็คือ “มอญปทุมธานี” นั้นเอง จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เช่น อาจารย์ประสิทธิ์ ถาวร อาจารย์เดือน พาทย์กุล ม.ล.สุรภัย สวัสดิกุล เป็นต้น ได้สาระสำคัญว่า เพลงมอญทางที่นิยมบรรเลงกันอย่างแพร่หลายทั่วไปก็คือ “มอญปทุมธานี” นั้นเอง

มอญปากเกร็ด

อำเภอปากเกร็ดในปัจจุบันนี้ เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดนนทบุรี สำหรับประวัติความเป็นมาของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนนทบุรีนั้น ประกอบด้วยกลุ่มชนที่สืบเชื้อสายมาจากหลายเชื้อชาติ มีทั้งไทย จีน แขกและมอญ สำหรับกลุ่มชนเชื้อชาติไทยนั้น เป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ที่สุดของจังหวัด แต่ถิ่นฐานเดิมอยู่ที่ใดหรือมาจากสถานที่ใด ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัดรองลงไปก็เป็นเชื้อสายจีน แขกและมอญ ซึ่งก็ไม่ปรากฏหลักฐานแน่

ชัดว่า ได้อพยพเข้ามาอยู่ในจังหวัดนนทบุรี ตั้งแต่สมัยใด สันนิษฐานว่าคงจะเข้ามาอยู่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี⁵⁴

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น ปรากฏแน่ชัดว่าชาวมอญที่อาศัยอยู่ที่จังหวัดนนทบุรีนั้น เป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาในสมัยกรุงธนบุรี ซึ่งอพยพแยกย้ายกันเข้ามาหลายทาง คือทั้งทางเมืองตากและทางด่านเจดีย์ 3 องค์ ในคราวนั้นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงออกไปรับครอบครัวมอญทั้งหลาย และโปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ปากเกร็ด แขวงเมืองนนทบุรี และที่สามโคก แขวงเมืองปทุมธานี และอีกครั้งหนึ่งเป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 2 ซึ่งอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมากและมาด้วยกันหลายทางคือ เมืองตาก เมืองอุทัยธานีและทางด่านพระเจดีย์ 3 องค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เสด็จขึ้นไปคอยรับครอบครัวมอญที่เมืองนนทบุรี ครอบครัวมอญที่อพยพเข้ามาครั้งนี้ได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่แขวงเมืองปทุมธานีบ้าง เมืองนนทบุรีบ้าง และเมืองนครเขื่อนขันธ์บ้าง⁵⁵

จากหลักฐานข้างต้นแสดงให้เห็นว่าชาวมอญที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนนทบุรีนั้น เป็นชาวมอญกลุ่มที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งใน 2 ครั้งนี้นับว่าเป็นครั้งที่อพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก และพบว่ามักจะอาศัยอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นอาณาเขตที่ติดต่อกับจังหวัดปทุมธานี (ทิศเหนือของจังหวัดนนทบุรีมีพื้นที่ติดต่อกับจังหวัดปทุมธานี)

พื้นที่ของจังหวัดนนทบุรี ที่มีกลุ่มชนมอญอาศัยอยู่หนาแน่นที่สุด ได้แก่พื้นที่ของอำเภอปากเกร็ด ดังปรากฏหลักฐานในหนังสืออักษรานุกรม ภูมิศาสตร์ไทยดังนี้

ในจังหวัดนี้ (หมายถึงจังหวัดนนทบุรี) มีชาวไทยที่สืบเชื้อสายมาจากมอญอยู่มาก แถวอำเภอปากเกร็ด ตั้งแต่ปากคลองบางตลาด ฝั่งเหนือลำแม่น้ำ

⁵⁴ สำนักงานจังหวัดนนทบุรี, ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคนนทบุรี (นนทบุรี: โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หญิงบ้านปากเกร็ด, 2526) หน้า 16-17.

⁵⁵ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย(กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2533), หน้า 107.

เจ้าพระยา ค้านตะวันออกและตะวันตก ตำบลอ้อมเกร็ด เหนือคลองบางภูมิขึ้น
ไป รวมทั้งเกาะเกร็ดด้วย มีชาวไทยที่สืบเชื้อสายมาจากมอญ ซึ่งอพยพเข้ามา
พึ่งบรมโพธิสมภารในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อ พ.ศ. 2317 คราวหนึ่ง กับเมื่อ พ.ศ.
2358 ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 อีกคราวหนึ่ง เรียกว่า มอญใหม่
โปรดให้แบ่งครอบครัวไปอยู่เมืองปทุมธานีบ้าง เมืองนนทบุรีบ้าง และเมือง
นครเขื่อนขันธ์ ...⁵⁶

สำหรับประวัติความเป็นมาของอำเภอปากเกร็ดนั้น หนังสือสถิติข้อมูลการ
ศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรมอำเภอปากเกร็ด ได้กล่าวไว้ในหัวข้อประวัติความเป็น
มาดังนี้

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี สมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ พระองค์ได้
เสด็จทางชลมารคเลียบลำน้ำเจ้าพระยาผ่านมาถึงวัดปากอ่าว (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งวัด
ปรมัยยิกาวาส ตำบลเกาะเกร็ด) ทรงพิจารณาเห็นว่าลำน้ำเจ้าพระยา บริเวณวัด
ปากอ่าวไปจนท้ายด่าน(ปัจจุบันเป็นที่ตั้งกรมชลประทาน ปากเกร็ด) สภาพทาง
น้ำคดเคี้ยวและอ้อมโค้งมาก จึงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองลัดเกร็ด ระยะ
ทางตั้งแต่วัดปากอ่าว ไปจรดท้ายด่าน ตามคันคูส่งน้ำเดิม เพื่อประสงค์จะย่น
ระยะทางและอำนวยความสะดวกในการสัญจรไปมาทางน้ำให้รวดเร็วยิ่งขึ้น(การ
ที่ขุดลอกคลองลัดเกร็ด เริ่มต้นที่วัดปากอ่าว เข้าใจว่าเดิมนั้น แม่น้ำเจ้าพระยา
ตอนนี้ คงจะถูกน้ำเซาะ ดึงพัง เป็นอ่าวลึกเข้าไปในแผ่นดินริมฝั่ง) คำว่า
“ปาก” จึงสันนิษฐานว่า คงจะเนื่องมาจากชื่อวัดปากอ่าว และคำว่า “เกร็ด” ตาม
ความหมายในพจนานุกรม ราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ. 2493 หมายถึง “ห้วง
น้ำแคบ ต่อจากห้วงน้ำใหญ่ทั้งสองข้าง ฉะนั้น คำว่า ปากเกร็ดน่าจะหมายถึง
บริเวณผืนแผ่นดินที่เป็นปากอ่าว มีอาณาเขตติดต่อกับแม่น้ำใหญ่ (คือแม่น้ำ
เจ้าพระยานั่นเอง)⁵⁷

⁵⁶ สำนักงานจังหวัดนนทบุรี, ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค นนทบุรี, หน้า 17.

⁵⁷ สำนักงานศึกษาธิการอำเภอปากเกร็ด, “สถิติข้อมูลการศึกษา การศาสนา และการ
วัฒนธรรม,” พ.ศ. 2538.

และจากการขุดลอกคลองลัดเกร็ดนี้เอง ในสมัยต่อมา กระแสน้ำ ได้เปลี่ยนทิศทางทำให้คลองขยายกว้างขึ้น เพราะถูกความแรงของกระแสน้ำเซาะตลิ่งพังจึงกลายเป็นแม่น้ำ ทำให้บริเวณพื้นดินตรงกลางมีสภาพเป็นเกาะ ซึ่งหลังจากตั้งอำเภอปากเกร็ดแล้ว บริเวณเกาะนี้ ได้ยกฐานะเป็นตำบล เรียกว่า “ตำบลเกาะเกร็ด” จึงทำให้เกาะนี้มีชื่อว่าเกาะเกร็ด ตามชื่อของตำบลด้วย ชื่อเกาะเกร็ดนี้ยังปรากฏจนกระทั่งปัจจุบันนี้⁵⁸

จากการที่ได้กล่าวข้างต้นเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าอำเภอปากเกร็ดนี้ ปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว ซึ่งต่อมาในกรุงธนบุรีและรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ได้เป็นที่อยู่อาศัยของครอบครัวมอญที่ได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งครอบครัวในพื้นที่ดังกล่าว ดังหลักฐานข้างต้นที่กล่าวว่าจังหวัดนนทบุรีนั้น มีชาวไทยที่สืบเชื้อสายมาจากมอญอยู่มาก แถวอำเภอปากเกร็ด นอกจากนั้นในนิราศภูเขาทอง ของสุนทรภู่ ก็ได้กล่าวถึงชุมชนมอญที่บริเวณปากเกร็ดไว้ด้วยว่า

“ถึงเกร็ดย่านบ้านมอญแต่ก่อนเก่า ผู้หญิงเกล้ามวยงามตามภาษา”

จึงเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า เมื่อสุนทรภู่เดินทางมาถึงสถานที่ดังกล่าว ซึ่งสุนทรภู่เรียกว่า “เกร็ด” คงจะต้องพบกับชาวมอญที่อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก อาจเป็นชุมชนใหญ่จนสุนทรภู่ใช้คำประพันธ์ว่า “ย่านบ้านมอญ” ส่วนคำว่า “เกร็ด” นั้น ตามความคิดเห็นของผู้วิจัยเห็นว่า สุนทรภู่น่าจะกล่าวถึงบริเวณที่เป็นเกาะเกร็ดนั่นเอง เพราะจากการศึกษาจะพบว่าบริเวณตำบลเกาะเกร็ดนั้น มีชาวมอญอาศัยอยู่หนาแน่นมากกว่าตำบลอื่น ๆ ในอำเภอปากเกร็ด พื้นที่ของเกาะเกร็ดก็มีแม่น้ำเจ้าพระยาล้อมรอบ ครอบครัวมอญส่วนใหญ่ จะอาศัยอยู่บริเวณริมน้ำ เป็นชุมชนใหญ่และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือบริเวณพื้นที่ของเกาะเกร็ดนั้น มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ ซึ่งจัดเป็นสมบัติอันล้ำค่า และเป็นเครื่องแสดงของความเป็นมอญ เช่น วัดปฐมยิกาวาส (เดิมชื่อวัดปากอ่าว) มีพระเจดีย์องค์ใหญ่จำลองแบบ พระธาตุเจดีย์มูเตา เมืองหงสาวดีของมอญ ซึ่งคนมอญเคารพนับถือมาก นอกจากนั้นวัดปฐมยิกาวาส ยังเป็นวัดที่รักษาสมบัติอันมีค่าทางด้านศาสนา เป็นต้นว่า หนังสือ

⁵⁸ สัมภาษณ์ท้าวธรรม สงวนนาม, เจ้าหน้าที่ปกครอง อำเภอปากเกร็ด, 29

มอญโบราณ พระไตรปิฎกภาษามอญที่ได้รับพระราชทานจากรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีเพียงชุดเดียวในประเทศไทย เป็นต้น⁵⁹ ในสมัยปัจจุบันคนมอญเกาะเกร็ด ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไว้อย่างดี เช่น วันสงกรานต์ การทำบุญวันออกพรรษา การทำบุญกลางบ้าน เป็นต้น นอกจากนี้ เกาะเกร็ดยังเป็นที่ตั้งของศูนย์วัฒนธรรมพื้นบ้านมอญ ของจังหวัดนนทบุรีอีกด้วย

อำเภอปากเกร็ด นับเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดนนทบุรีที่มีชาวมอญอาศัยอยู่หนาแน่นที่สุด ทั้งพื้นที่ด้านฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา รวมทั้งบริเวณพื้นที่ของตำบลเกาะเกร็ด นอกจากชาวมอญในอำเภอปากเกร็ด จะยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไว้อย่างดี โดยเฉพาะพื้นที่ของตำบลเกาะเกร็ด (พื้นที่หมู่ที่ 1, 6 และ 7) อาทิเช่น การตั้งโรงงาน การแห่ข้าวแช่วันสงกรานต์ วันออกพรรษา การเล่นสะบ้ามอญ มอญรำ เป็นต้น⁶⁰ นอกจากนี้ ยังมีวัฒนธรรมดนตรีที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือปี่พาทย์มอญ

ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่าปี่พาทย์มอญที่อำเภอปากเกร็ดนี้ เริ่มต้นหรือมีผู้นุกเบิกขึ้นสมัยใด แต่ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าจะมีตั้งแต่สมัยที่ชาวมอญได้อพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่ตรงนี้แล้ว คือราวสมัยกรุงธนบุรี ถึงสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากเป็นเรื่องปกติธรรมดาของมนุษย์ เมื่ออพยพเข้าไปอยู่ ณ ที่แห่งใด ก็ย่อมที่จะนำศิลปวัฒนธรรมของตนเองติดตัวเข้าไปด้วย เมื่อตั้งถิ่นฐานอย่างมั่นคงแล้ว ศิลปวัฒนธรรมนั้น ๆ ก็จะถูกนำมาปรับใช้สมาชิกของสังคม ทั้งประโยชน์ด้านการดำรงชีพประจำวันและด้านความบันเทิงทางจิตใจ ชาวมอญที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอำเภอปากเกร็ด ก็ย่อมจะมีศิลปวัฒนธรรมของตนติดตัวเข้ามาด้วย ศิลปวัฒนธรรมอย่างหนึ่งก็คือปี่พาทย์มอญ ถึงแม้ว่าปี่พาทย์มอญของปากเกร็ดจะไม่มีตำนานหรือคำบอกเล่าเหมือนกับปี่พาทย์มอญของจังหวัดปทุมธานีก็ตาม ผู้วิจัยก็มีความคิดเห็นว่าเป็นการรวมกลุ่มกันในหมู่นักดนตรีมอญ รวมทั้งมีการสังสรรค์ทางวัฒนธรรมในหมู่นักดนตรีไทยที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นมาเป็นเวลานานแล้ว อย่างน้อยที่สุดคงจะราวสมัยรัชกาลที่ 5 ปี่พาทย์มอญของปากเกร็ดก็คง

⁵⁹ สัมภาษณ์พิเศษ บุญผูก, ผู้ดูแลศูนย์วัฒนธรรมพื้นบ้าน อำเภอปากเกร็ด, 13 สิงหาคม 2539.

⁶⁰ สัมภาษณ์ทวิวรรณ สงวนนาม, เจ้าหน้าที่ปกครอง อำเภอปากเกร็ด, 29 พฤศจิกายน 2539.

จะมีชื่อเสียงในแถบพื้นที่จังหวัดนนทบุรีและพื้นที่ใกล้เคียง รวมทั้งเขตพระนครด้วย เนื่องจากปรากฏหลักฐานว่าปีพาทย์มอญจากปากเกร็ดก็ได้ไปร่วมประโคมในงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่นเดียวกับปีพาทย์มอญจังหวัดปทุมธานีเหมือนกัน หลักฐานดังกล่าวก็คือ เอกสารรัชกาลที่ 6 ของกระทรวงนครบาลเรื่อง “ขอเงินค่าพิณพาทย์มอญในคราวงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง” ดังปรากฏหลักฐานดังนี้

ศาลาว่าการนครบาล

วันที่ 11 พฤษภาคม รัตนโกสินทร์ศก 130

เรียนมายังพระยาอนุรักษราชมณเฑียร ปลัดทูลฉลองกระทรวงวัง

ด้วยเมืองประทุมธานี และเมืองนนทบุรีมีบอกมาว่า ตามหมายกระทรวงวังให้จัดพิณพาทย์มอญประโคมในงานพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ที่พระที่นั่งสุลิตมหาปราสาท และที่พระเมรุมาศ ณ ท้องสนามหลวงนั้น ได้ทรงจ่ายเงินค่าพาหนะต่าง ๆ คือ เมืองประทุมธานี สิ้นเงิน 167 บาท 84 สตางค์ เมืองนนทบุรี 146 บาทรวม 2 เมือง เป็นเงิน 313 บาท 84 สตางค์ ...⁶¹

ซึ่งปีพาทย์มอญที่เมืองนนทบุรี จัดไปร่วมประโคมในงานดังกล่าวก็คือ ปีพาทย์มอญจาก อำเภอปากเกร็ด ดังหลักฐานต่อไปนี้

ศาลากลางจังหวัดนนทบุรี

แผนกมหาดไทย วันที่ 16 สิงหาคม พระพุทธศักราช 2461

นครบาลจังหวัดนนทบุรี กราบเรียนมหาอำมาตย์เอก ท่านเจ้าพระยามรรษ ๑ พณ. ๑ เสนาบดีกระทรวงนครบาล
ด้วยตามใบบอกที่ 163/1064 ลงวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. นี้ ขอได้โปรดเรียกเงินค่าพิณพาทย์ 146 บาท จากหม่อมเจ้าจรุญสวสดี เพื่อได้จ่ายให้แก่พวกพิณพาทย์

⁶¹ เรื่องขอเงินค่าพิณพาทย์มอญ ในคราวงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง, “หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, น. 17.3 เลขที่ 36.

บัดนี้ นายอำเภอปากเกร็ดรายงานเดือนมาขอรับเงินรายนี้ จึงได้มีใบบอกกราบ
เรียนมา ...⁶²

จากหลักฐานดังกล่าวข้างต้น เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าปีพาทย์มอญจากปากเกร็ด ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในงานพระราชพิธีที่สำคัญของไทย คืองานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่นเดียวกับปีพาทย์มอญจากปทุมธานี จากหลักฐานนี้เอง ทำให้ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าในจังหวัดนนทบุรี ปีพาทย์มอญที่มีชื่อเสียงและมีอายุเก่าแก่ที่สุดน่าจะเป็นวงปีพาทย์มอญที่ปากเกร็ดนี้เอง

แต่สิ่งที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ ไม่ปรากฏหลักฐานถึงตัวบุคคลที่เป็นครุคนตรีมอญ หรือบุคคลที่เผยแพร่ปีพาทย์มอญในอำเภอปากเกร็ด เท่าที่ผู้วิจัยได้ดำเนินค้นคว้าข้อมูลภาคสนาม พบแต่เพียงชื่อของบุคคลท่านหนึ่ง ซึ่งมีความสำคัญต่อปีพาทย์มอญในปากเกร็ดก็คือ พระยาพิชัยบุรินทร์รา ซึ่งผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดก็ไม่มีใครที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติส่วนตัวของท่านได้เลย นอกจากจะทราบเพียงแต่ว่า “พระยาพิชัย เป็นผู้รวบรวมนักดนตรีในย่านปากเกร็ด ตั้งเป็นวงดนตรีขึ้นวงหนึ่ง”

จากการสัมภาษณ์นางเสงี่ยม คงปิ่น ซึ่งปัจจุบันท่านมีอายุ 84 ปี ท่านเล่าว่า สมัยที่ท่านยังเด็กอยู่นั้น เคยลงเรือไปค้าขายผลไม้กับแม่ของท่าน พอไปจอดขายตรงบริเวณบ้านพระยาพิชัย จะได้ยินเสียงนักดนตรีซ้อมเพลงเป็นประจำทุกครั้ง พระยาพิชัยท่านนี้ รับราชการอยู่ในวังที่กรุงเทพฯ มาได้ภรรยาเป็นคนมอญ ที่ตำบลเกาะเกร็ด จากนั้น ท่านก็ได้สร้างเครื่องปีพาทย์รวมทั้งสร้างเครื่องปีพาทย์มอญด้วย และยังได้รวบรวมนักดนตรีในย่านปากเกร็ด มาร่วมซ้อมเพลงและถ่ายทอดเพลงต่าง ๆ ด้วย ส่วนตัวท่านพระยาพิชัยนั้น จะมีความสามารถทางดนตรีหรือไม่ หรือจะให้ผู้ใดมาเป็นครูผู้ฝึกหัดนั้น ผู้ให้ข้อมูลไม่ทราบรายละเอียดในเรื่องนี้

จากการสัมภาษณ์ ม.ล.สุรักษ์ สวัสดิกุล ได้เล่าว่า “ที่ปากเกร็ดนั้น ได้ยินว่าท่านพระยาพิชัย เป็นผู้รวบรวมนักดนตรีทั้งหลายในแถบนั้น ท่านมีเครื่องมอญด้วย ครูสำคัญ ๆ ทางปากเกร็ดอยู่ที่บ้านของท่านหลายท่าน”

⁶² เรื่องเดียวกัน.

จากการสัมภาษณ์ ค.ต.ทง ชรรมิگانนท์ ข้าราชการสังกัดกองดุริยางค์ตำรวจ ท่านเล่าว่า “คุณพ่อเคยเล่าให้ฟังว่า พระยาพิชัยเคยพาท่านไปฝากเรียนปีกับพระยาเสนาะดุริยางค์ ท่านคุณครูได้ต่อเคียวสารถิ กับเข็คนอกให้ด้วย นอกจากนั้น พระยาพิชัยยังเป็นผู้บุกเบิกปีพาทย์ที่ปากเกร็ดด้วย”

จากการสัมภาษณ์นายบุญปลูก พิสมย์รัตน์ นักปีพาทย์ท่านหนึ่งของตำบลเกาะเกร็ด ปัจจุบันท่านอายุ 65 ปี ท่านเล่าว่า “ลุงมาหัดปีพาทย์มอญที่บ้านลุงแหมม ตั้งแต่ พ.ศ. 2489 ได้ยินผู้ใหญ่ท่านเล่ากันว่า ท่านพระยาพิชัยเป็นผู้ก่อตั้งปีพาทย์มอญขึ้นที่ปากเกร็ด ท่านเป็นเจ้าของเครื่องด้วย ครูปีพาทย์ผู้ใหญ่อยู่ที่บ้านท่านพระยาพิชัยหลายคน”

จากการสัมภาษณ์ข้างต้น ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าท่านพระยาพิชัยหรือพระยาพิชัยนรินทราเป็นบุคคลที่มีความสำคัญท่านหนึ่ง ท่านอาจจะเป็นผู้รวบรวมนักดนตรีและสร้างเครื่องปีพาทย์มอญขึ้น และอาจจะเป็นเจ้าของคณะปีพาทย์มอญที่ไปร่วมบรรเลงประโคมในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพรัชกาลที่ 5 ก็เป็นได้ แต่ถึงอย่างไรก็ไม่สามารถที่จะสรุปชี้ชัดลงไปได้ เนื่องจากผู้วิจัยได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เท่านั้น ส่วนข้อมูลทางเอกสารก็ปรากฏเพียงเอกสารรัชกาลที่ 6 ซึ่งกล่าวถึงแต่เพียงปีพาทย์มอญจากอำเภอปากเกร็ดเท่านั้น มิได้ระบุชื่อผู้เป็นหัวหน้าเจ้าของคณะปีพาทย์ เหมือนอย่างเอกสารของทางจังหวัดปทุมธานีที่ระบุชื่ออย่างชัดเจนว่า “นายเงิน เจ้าของพิณพาทย์” นอกจากนั้นไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้เลย และที่สำคัญที่สุดในปัจจุบันนี้ผู้ที่วิจัยทำการค้นคว้านี้หรือผู้ที่เคยอยู่ร่วมงานกับพระยาพิชัยนั้นได้ถึงแก่กรรมลงหมดแล้ว ถึงอย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้รวบรวมรายชื่อครูดนตรีที่สำคัญ ๆ ที่เคยอยู่บ้านหรือสำนักดนตรีของพระยาพิชัยไว้ดังต่อไปนี้

ฝั่งปากเกร็ด

ครูข่า

นายแนม ไทเฉื่อย

ครูเย็น เต๊ะฮ้วน

ครูสมบัติ จิตบรรเทา

ผู้ใหญ่วงศ์ เข็มแทน

ครูฮี่สุน นมศาสตร์

ครูจำปา กลิ่นชั้น (เป็นผู้ใหญ่ในวงใกล้ชิดพระยาพิชัยมาก)

หลวงปู่ต่วน (ภายหลังบวช ท่านเป็นพ่อกรรยาของครูสมาน ทองสุโชติ)

ครูทรัพย์

ฝั่งเกาะเกร็ด

ครูแหยม รณขาว

ครูบุญทิว ศิลปครุฑยางค์

ครูเขื่อน ชรรมิگانนท์ (บิดาของ ค.ต.ทนาง ชรรมิگانนท์)

อ้อมเกร็ด

ครูเนื่อง มีป้อม

ครูโหน่ง มีผูก

ครูแปลก คงปิ่น

มอญปากลัด

คำว่า “ปากลัด” เป็นคำเรียกชื่อเมืองตามสามัญชน ซึ่งหมายถึงอำเภอพระประแดงในปัจจุบันนั่นเอง โดยเหตุที่พระประแดงมีคลองลัดที่สำคัญอยู่ 2 แห่งคือ คลองลัดโพธิ์ ซึ่งขุดในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ และคลองลัดหลวง ซึ่งขุดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 โดยมีกรมพระราชวังบวรมหาเสนาอนุรักษ์ เป็นแม่กองควบคุมงานขุดคลองนี้ คลองลัดทั้ง 2 นี้ เป็นประโยชน์ในการเดินเรือขึ้น ล่อง ระหว่างปากน้ำและกรุงเทพฯ เป็นอย่างมาก เพราะเป็นคลองลัดที่มีระยะสั้น อาจลัดเรือเข้าทางทิศใต้ของเมือง แล้วแล่นทะลุมาทางทิศเหนือของเมืองด้านกรุงเทพฯ ได้เป็นระยะทางสั้นและเสียเวลาน้อย เพราะแม่น้ำเจ้าพระยาตอนนี้เป็นคู่อ้อม เมืองพระประแดงตั้งอยู่คอคอดระหว่างปากคลองทั้งสองนี้ โดยปากคลองลัดหลวงอยู่ทางทิศใต้ และปากคลองลัดโพธิ์อยู่ทางทิศเหนือ ปลายคลองทั้งสองนี้ทะลุแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองด้าน คลองทั้งสองนี้นับว่าเป็นประโยชน์ในการสัญจรไปมาทางน้ำมาก เพราะสามารถย่นระยะทางได้ดีและโดยเหตุที่พระประแดงตั้งอยู่ระหว่างปากคลองลัดและไม่ต้องอ้อมคู่อ้อมจึงพากันเรียกว่า “ปากลัด” มาจนกระทั่งทุกวันนี้⁶³

⁶³ เฉลิม สุขเกษม, สมุทรปราการ (พระนคร : โรงพิมพ์สมาคมนักกษัตริย์แห่งประเทศไทย, 2515), หน้า 132-136.

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดฯ ให้มีการปิดทำนบกั้นน้ำเค็มที่คลองลัดโพธิ์ และให้จัดการถมคลองลัดโพธิ์ให้แคบลง เนื่องจากพระองค์ทรงเกรงว่ากระแสน้ำขึ้น ลง ไหลแรงและเชี่ยวจัดเพราะเป็นทางตรง จะทำให้ตลิ่งพังและทำให้คลองขยายออกไป นานไปจะกลายเป็นแม่น้ำ พอฤดูน้ำเค็ม กระแสน้ำทะเลไหลบ่าเข้ามาในกรุงเทพฯ ทำให้ไร่นา ไร่ สวน ของราษฎรเสียหาย อีกประการหนึ่งพระองค์อาจจะทรงเห็นทางไกลว่า ข้าศึกศัตรูอาจจะมาจู่โจมกรุงเทพฯ ได้เร็วขึ้น ถ้าเข้ามาทางทะเลลัดเข้าคลองลัดโพธิ์ จึงได้โปรดฯ ให้ปิดทำนบและถมคลองลัดโพธิ์ให้แคบลง⁶⁴

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมืองขึ้นใหม่ที่บริเวณปากลัด ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ความว่า

จึงโปรดให้สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เป็นแม่กองเสด็จลงไปทำเมืองขึ้นที่ปากลัด ตัดเอาท้องที่แขวงกรุงเทพมหานครบ้าง แลแขวงเมืองสมุทรปราการบ้าง รวมกันตั้งขึ้นเป็นเมืองใหม่อีกเมืองหนึ่ง พระราชทานชื่อว่า เมืองนครเขื่อนขันธ์ ให้ย้ายครัวมอญเมืองปทุมธานี พวกพระยาเจ่ง มีจำนวนชายฉกรรจ์ 300 คน ลงไปอยู่ ณ เมืองนครเขื่อนขันธ์แล้วทำป้อมขึ้นข้างฝั่งตะวันออก 3 ป้อม ...⁶⁵

นับแต่สร้างเมืองนครเขื่อนขันธ์แล้วประมาณ 100 ปี ก็เปลี่ยนนามเมืองเป็นชื่อเดิมคือ เมืองพระประแดง ในสมัยรัชกาลที่ 6 โดยทรงพระราชดำริว่านามเมืองพระประแดงเป็นนามเมืองสำคัญมาแต่โบราณกาล มิควรจะปล่อยให้สูญไป แม้ว่าเมืองนครเขื่อนขันธ์จะเป็นเมืองที่สร้างขึ้นใหม่ก็ตาม แต่เป็นเมืองที่อยู่ใกล้เคียงกับเมืองพระประแดงเดิม ทั้งยังมีความสำคัญกับเมืองเก่าด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเมืองนครเขื่อนขันธ์เป็นจังหวัดพระประแดงในพ.ศ. 2458

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 136-137.

⁶⁵ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย(กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2533), หน้า 97.

ครั้งถึงรัชกาลที่ 7 เป็นยุคที่เศรษฐกิจตกต่ำลง รัฐบาลมีนโยบายในการประหยัด
 เรื่องการใช้จ่ายต่างๆ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ลดฐานะจาก
 จังหวัดพระประแดงลงเป็นอำเภอ เรียกว่าอำเภอพระประแดง ขึ้นกับจังหวัดสมุทรปราการ
 ในพ.ศ. 2475

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็เมืองพระประแดงก็ดี เมืองนครเขื่อนขันธ์ก็ดี หรือ
 ปากลัดก็ดี ก็หมายถึงอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการในปัจจุบันนี้เอง

บริเวณพื้นที่ของปากลัด หรืออำเภอพระประแดง นับว่าเป็นพื้นที่ที่มีชาวมอญ
 อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น พบว่ามีการอพยพครอบครัว
 มอญมาอยู่ที่พื้นที่อำเภอพระประแดง 2 ครั้ง ซึ่งมักจะเรียกกันว่า “มอญเก่า” และ “มอญ
 ใหม่” สำหรับมอญเก่านั้นก็คือครอบครัวมอญรุ่นที่อพยพเข้ามาในสมัยกรุงธนบุรี ซึ่งมี
 พระยาเจ่ง เป็นหัวหน้าควบคุมเข้ามา ภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็น
 เจ้าพระยามหาโยธา (ท่านผู้นี้เป็นต้นสกุล ชชเสนี คำว่า “เจ่ง” หรือ “เจิน” ในภาษามอญ
 แปลว่า ช้าง) ท่านเกิดในเมืองมอญ เมื่อครั้งพม่าจะยกทัพมาตีเมืองไทยนั้น พระยาเจ่งกับ
 พรรคพวกชาวมอญ ได้ถูกเกณฑ์ให้มาสร้างขุ้งฉางล่องหน้ากองทัพพม่า แต่เมื่อพระยาเจ่งยก
 ล่องหน้าเข้ามาแล้ว ทนความกดขี่ข่มเหงจากพม่าไม่ได้ จึงพาพรรคพวกเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อ
 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ครั้งนั้นมีชาวมอญอพยพเข้ามาประมาณ 10,000 คน อพยพ
 เข้ามาทางด้านพระเจดีย์ 3 องค์ สมเด็จพระเจ้าตากสิน จึงโปรดประทานพระราชทานที่ตั้ง
 บ้านเรือนอยู่ ณ แขวงเมืองนนทบุรี ตั้งแต่ปากเกร็ดถึงสามโคก เมืองปทุมธานี ภายหลังเชื้อ
 สายของเจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง) ได้ย้ายภูมิลำเนามาอยู่ที่ปากลัดหรือพระประแดง ทำให้
 เชื้อสายตระกูล “ชชเสนี” นายอำเภอพระประแดงจะมีอยู่เป็นจำนวนมาก

ส่วนมอญใหม่ ก็คือครอบครัวมอญที่อพยพเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุง
 รัตนโกสินทร์ โดยมีสมิงสอดเบาเป็นหัวหน้าควบคุมเข้ามา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ-
 หล้านภาลัย โปรดให้ตั้งบ้านเรือน ณ เมืองนนทบุรี เมืองปทุมธานี และเมืองนครเขื่อนขันธ์
 (พระประแดงปัจจุบันนี้)

ในอำเภอพระประแดงนั้น ยังมีหมู่บ้านชาวมอญอยู่อีกหลายหมู่บ้านด้วยกัน
 เช่น บ้านทะมั่ง บ้านเตอ บ้านอะมั่ง บ้านแกิงกาง บ้านลัดตะนง บ้านเวชะราว เป็นต้น ชื่อ
 หมู่บ้านเหล่านี้ทราบจากท่านผู้รู้ว่าเป็นชื่อที่นำมาแต่เมืองมอญ กล่าวคือชาวมอญที่อพยพเข้า
 มาในประเทศไทย เคยอยู่ที่หมู่บ้านใดในเมืองมอญ ก็จะนำชื่อของหมู่บ้านนั้น ๆ มาเป็น

สัญลักษณ์สำหรับหมู่บ้านของตน⁶⁶ เช่นเดียวกับที่จังหวัดปทุมธานีเหมือนกัน จะปรากฏชื่อหมู่บ้านที่เป็นชื่อที่นำมาจากเมืองมอญ เช่นบางปรอก บางแขง เป็นต้น⁶⁷

ชาวมอญที่อาศัยอยู่ที่พระประแดงนั้น นับว่าเป็นผู้ที่เคร่งครัดในวัฒนธรรม ประเพณีและศาสนา เช่นเดียวกับชาวมอญที่อาศัยอยู่ที่ปทุมธานีและปากเกร็ด สำหรับประเพณีที่สำคัญของชาวมอญในพระประแดงมีมากมายหลายอย่างที่สำคัญเช่น ประเพณีแห่ปลา-ปล่อนก ในวันตรุษสงกรานต์ประจำปี เป็นต้น นอกจากนี้ ชาวมอญที่พระประแดงยังมีวัฒนธรรมดนตรีมอญ เช่นเดียวกับทางปทุมธานี และปากเกร็ดด้วย นั่นคือปี่พาทย์มอญซึ่งเป็นที่ทราบกันดีและนิยมเรียกเพลงมอญและปี่พาทย์มอญทางพระประแดงว่า “มอญปากลัด”

ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่า ปี่พาทย์มอญที่อำเภอพระประแดงนี้ได้เริ่มต้นหรือมีผู้นุกเบิกขึ้นตั้งแต่สมัยใด สันนิษฐานได้ว่าปี่พาทย์มอญของชาวมอญพระประแดง คงจะมีขึ้นตั้งแต่สมัยที่ตั้งบ้านเรือนเป็นปึกแผ่นมั่นคงแล้ว ถึงแม้ว่าจะไม่มีตำนานคำบอกเล่าหรือเอกสารที่เป็นหลักฐานแสดงถึงความเป็นมาเหมือนกับ “มอญปทุมธานีและมอญปากเกร็ดก็ตาม” แต่จากการสัมภาษณ์พบว่าปี่พาทย์มอญของปากลัดหรือพระประแดงนั้น มีมาแล้วเป็นเวลายาวนาน และมีอายุใกล้เคียงกับมอญปทุมธานีและมอญปากเกร็ดด้วย⁶⁸ แต่เนื่องจากไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร จึงทำให้เรื่องราวประวัติความเป็นมาของมอญปากลัดสูญหายไป

จากการสัมภาษณ์ ม.ล.สุรภัย สวัสดิกุล ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญในเรื่องปี่พาทย์มอญและท่านยังเป็นที่ยอมรับในกลุ่มนักดนตรีไทยทั่วไป ว่าท่านเป็นผู้ที่ศึกษาและถ่ายทอดเพลงมอญ และมีความสามารถในการบรรเลงเพลงมอญ ได้ทั้ง 3 คำบล ก็คือ มอญปทุมธานี มอญปากเกร็ด และมอญปากลัด ท่านได้เล่าถึงครูดนตรีมอญของมอญปากลัดว่า

⁶⁶ เฉลิม สุขเกษม, สมุทรปราการ, หน้า 186-187.

⁶⁷ สัมภาษณ์มงคล พงษ์เจริญ, หลานครูเงิน คนตรีเสนาะ, 5 มกราคม 2540.

⁶⁸ สัมภาษณ์ม.ล.สุรภัย สวัสดิกุล, ข้าราชการสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร,

ปีพาทย์มอญแต่เดิมนั้น คงจะมีอยู่ตามตำบลต่าง ๆ อันเป็นที่อยู่ของ
ชาวมอญ และผู้บรรเลงก็คงจะเป็นคนมอญล้วนๆ มอญปากลัด ก็คงจะมีปีพาทย์
ประจำตำบลของตนเหมือนกัน เช่นเดียวกับมอญปทุมธานีและมอญปากเกร็ด
แต่ประวัติความเป็นมานั้น ดูเหมือนจะไม่มีใครบอกได้อีกแล้ว เนื่องจากครุ
คนตรีมอญเหล่านั้น เสียชีวิตลงไปหมดแล้ว สำหรับบุคคลที่สำคัญซึ่งเป็นคน
มอญ และเป็นคนเผยแพร่เพลงมอญที่ปากลัดก็คือตาหงส์ (ไม่ทราบนามสกุล)
ตาหงส์เป็นทั้งปีพาทย์มอญและเป็นโต้งด้วย (โต้งคือผู้อำนวยการรำฝีมอญ
กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2) ต่อจากตาหงส์ก็จะเป็นตาเอี่ยม ตาเอี่ยมได้รับการถ่ายทอด
จากตาหงส์ เป็นคนที่ดีตะโพนมอญเก่งมาก และยังเป็นโต้งต่อจากตาหงส์
ด้วย อาจกล่าวได้ว่า ตาหงส์และตาเอี่ยมเป็นผู้เผยแพร่ปีพาทย์มอญที่ปากลัดนี้ก็ได้
นอกจากนั้นยังมีตาสังข์ ตาบุญ แต่ผมก็จำนามสกุลไม่ได้⁶⁹

จากการสัมภาษณ์นายวิเชียร นาวาดิษฐ์ ซึ่งท่านเป็นผู้หนึ่งที่ได้รับการถ่ายทอด
เพลงมอญจากครูเอี่ยม (บุคคลคนเดียวกับที่ ม.ล.สุรักษ์ เรียกว่า ตาเอี่ยม) ปัจจุบันนายวิเชียร
ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่อำเภอพระประแดง ท่านเป็นผู้หนึ่งที่มีความรู้ในเรื่องเพลงมอญ และการ
รำฝีมอญเป็นอย่างดี ท่านเล่าว่า

ปีพาทย์มอญที่ปากลัดนี้ แรกเริ่มเดิมที ผู้เริ่มต้นก็คงจะเป็นลุงหงส์ แต่
ผมไม่ทันท่าน หมายถึงอาจเกิดไม่ทัน หรืออาจเกิดทันแต่ยังจำความไม่ได้ ผม
ทันลุงเอี่ยม ออกศิริ ท่านเป็นคนตะโพนมอญ และเป็นโต้งด้วย ลุงเอี่ยมดู
เหมือนจะเป็นลูกศิษย์ของลุงหงส์ด้วย บ้านของลุงเอี่ยมอยู่ใกล้ ๆ กับบ้านของ
ลุงหงส์ คืออยู่บ้านทรงคนอง ตำบลทรงคนอง (ใกล้อำเภอพระประแดง) ตัวผม
เองก็ได้รับการถ่ายทอดเพลงมอญโดยเฉพาะขั้นตอนในการรำฝีมอญ ลุงเอี่ยม
ท่านชำนาญมาก สำหรับประวัติความเป็นมาของลุงหงส์นั้น ผมไม่ทราบ เนื่อง

⁶⁹ สัมภาษณ์ ม.ล.สุรักษ์ สวัสดิกุล, ข้าราชการสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร,
7 มกราคม 2540.

จากไม่มีใครเคยบอก อีกอย่างหนึ่งก็ไม่เคยถามจากลุงเอี่ยมเลยว่าลุงหงส์นั้น
เรียนเพลงมอญมาจากใคร เรื่องราวส่วนนี้เลยขาดหายไป⁷⁰

จากการสัมภาษณ์นายสมพิศ มงคลพันธ์ หัวหน้าคณะปีพาทย์มอญท่านหนึ่งที่
อำเภอพระประแดง ท่านเล่าว่า “เรื่องราวความเป็นมาในอดีตดูเหมือนจะไม่มีใครทราบแล้ว
เนื่องจากผู้ใหญ่เสียชีวิตหมดแล้ว ที่ผมเคยได้ยินชื่อเสียงครุคนตรีมอญเก่า ๆ ก็มีตาหงส์
ลุงเอี่ยม ลุงสังข์ ท่านเหล่านี้เป็นคนมอญทั้งนั้น”⁷¹

นอกจากนั้น ในหนังสืออนุสรณ์มอญรำลึก เรื่องมอญรำลึกกล่าวถึงชื่อของครุ
เอี่ยมไว้ด้วยว่า “สำหรับชื่อของท่านทั้ง 10 ท่านนั้น ยังไม่เป็นที่ลงเอยกันแน่นอนว่า แต่ละท่าน
จะเรียกชื่ออย่างไร ตามจริงการเรียกชื่ออาจจะไม่มีความสำคัญอย่างไร แต่ก็มีผู้เคยถามบ่อย ๆ
ก็ไม่สามารถจะบอกได้ จึงได้ปรึกษาดามผู้ซึ่งได้แก่ครุเอี่ยมแห่งพระประแดง”⁷²

จากหลักฐานที่ได้กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าเนื่องจากกาลเวลาได้
ผ่านล่วงเลยไปเป็นระยะเวลายาวนาน และประการที่สำคัญ เรื่องราวต่างๆ นี้มิได้มีการบันทึก
ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ครั้นเมื่อครุผู้ใหญ่ถึงแก่กรรมลงความรู้หรือเรื่องราวในอดีตก็สูญหาย
ตามไปด้วย ซึ่งเวลาผ่านล่วงเลยไปมากเท่าใด ดูเหมือนว่าเรื่องราวต่างๆ นี้จะไม่สามารถหา
ข้อสรุปที่แน่ชัดได้ แต่อย่างไรก็ตามจากเอกสารและจากการสัมภาษณ์ข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า
ปีพาทย์มอญ “ปากลัด” นี้ ก็คงมีอายุเก่าแก่ใกล้เคียงกับปทุมธานีและปากเกร็ด ทั้งนี้เนื่องมา
จากชาวมอญทั้ง 3 ตำบลนี้ อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในระยะเวลาใกล้เคียงกัน สำหรับเครื่อง
คนตรินั้น จะมาจากเมืองมอญหรือสร้างขึ้นใหม่ในเมืองไทยนั้น ไม่สามารถที่จะหาข้อสรุป
ได้ แต่จากการสัมภาษณ์นั้น ทราบว่าแต่เดิมทางปากลัดมีฆ้องมอญเก่าแก่อยู่วงหนึ่ง เป็น
ของครุหงษ์ แต่ปัจจุบันนี้ไม่ปรากฏให้เห็นเนื่องจากเก่าแก่และทรุดโทรมจนไม่หลงเหลือเป็น

⁷⁰ สัมภาษณ์วีเชียร นาวาดิษฐ์, นักดนตรีอาวุโส อำเภอพระประแดง, 5 มกราคม
2540.

⁷¹ สัมภาษณ์สมพิศ มงคลพันธ์, หัวหน้าคณะปีพาทย์อำเภอพระประแดง, 4 มกราคม
2540.

⁷² มนตรี หลักคงคา, “รามมอญ,” ใน อนุสรณ์มอญรำลึก (กรุงเทพมหานคร: มณี
วิทยากรการพิมพ์, 2528), หน้า 95.

รูปทรง⁷³ จากการศึกษา สามารถสืบค้นครุคนตรีมอญที่ เป็นผู้เผยแพร่ปีพาทย์มอญที่ปากลัด ได้ดังนี้

1. ครูหงษ์
2. ครูเอี่ยม
3. ครูสังข์
4. ครูบุญ

ครุคนตรีมอญเหล่านี้ นับว่าเป็นชั้นต้นหรือเป็นผู้เบิกทางปีพาทย์มอญของปากลัดให้เป็นที่รู้จักกันทั่วไป

ในสมัยโบราณนั้น เมื่อมีงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพหรือพระศพนั้น ทางราชการก็จะมีการเกณฑ์หรือจัดหาปีพาทย์มอญมาตั้งบรรเลงประโคมในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงด้วย (จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ปรากฏครั้งแรกในงานพระศพสมเด็จพระเทพสิรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ 4 ว่ามีปีพาทย์มอญเข้ามาประโคมในพระราชพิธี) กล่าวกันว่ามีการจัดปีพาทย์มอญประโคมกันถึง 4 ทิศของพระเมรุมาศ⁷⁴ (ตั้งปีพาทย์มอญประโคมทั้ง 4 มุมของพระเมรุมาศ) ซึ่งในสมัยนั้นปีพาทย์มอญก็คงจะนิยมบรรเลงแต่ในกลุ่มหรือหมู่บ้านตำบลที่เป็นที่อยู่อาศัยของชาวมอญเท่านั้น ดังตัวอย่างเช่น ปรากฏหลักฐานในเอกสารสมัยรัชกาลที่ 6 ในคราวที่จัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง (รัชกาลที่ 5) ทางราชการได้มีการจัดหาปีพาทย์มอญจากปทุมธานี และปากเกร็ด ซึ่งเป็นตำบลที่อยู่อาศัยของชาวมอญไปร่วมประโคมในงานดังกล่าวด้วย เป็นต้น (แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าครั้งนั้นมีปีพาทย์มอญประโคม 4 ทิศหรือไม่) จากการสัมภาษณ์ ม.ล.สุรภัส สวัสดิกุล ทำให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ปีพาทย์มอญจากปากลัดนั้น ก็ได้มีโอกาสเข้ามาบรรเลงประโคมพระเมรุมาศเหมือนกัน ท่านเล่าว่า “ตาเอี่ยมเคยเล่าให้ฟังว่า

⁷³ สัมภาษณ์วีเชียร นาวาดิษฐ์, นักดนตรีอาวุโส อำเภอพระประแดง, 5 มกราคม 2540.

⁷⁴ มนตรี ตราโมท, “ปีพาทย์ไทย ปีพาทย์มอญ ปีพาทย์ชวา,” ใน ทัศนะในงานนาฏศิลป์ กศพ นายชั้น ดุริยประณีต (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท. 2497), หน้า 24.

สมัยที่ท่านยังเด็กอยู่นั้น เคยมาประโคมปีพาทย์ที่งานพระเมรุทองสนามหลวง ตั้งประโคมถึง 4 วง อยู่วงละมุมของพระเมรุ ตอนนั้นแต่งตัวชุดขาวทั้งหมด⁷⁵ ม.ล.สุริย์ สวัสดิกุล ยังอธิบายเพิ่มเติมอีกว่าครูเอี่ยมไม่ได้บอกว่าเป็นงานพระเมรุมาศของเจ้านายองค์ใด จึงไม่ทราบว่ามีบรรเลงในงานหลวงครั้งแรกเมื่อใด

จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากหลักฐานต่างๆ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการประโคมปีพาทย์มอญ 4 ทิศ ของพระเมรุมาศนั้น น่าจะมีขึ้นตั้งแต่ครั้งถวายพระเพลิงพระบรมศพรัชกาลที่ 5 ทั้งนี้เนื่องจากหลักฐานเอกสารในรัชกาลที่ 6 ก็ปรากฏว่ามีปีพาทย์มอญ 2 วง คือจากปทุมธานีและปากเกร็ดมาประโคมในงานดังกล่าวอย่างชัดเจน ส่วนปีพาทย์มอญอีก 2 วงนั้น วงหนึ่งน่าจะเป็นปีพาทย์มอญจากปากลัด จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พบว่าครูเอี่ยมนั้นเกิดราวๆ รัชกาลที่ 5 ตอนปลาย เนื่องจากถ้าครูเอี่ยมยังมีชีวิตอยู่ถึงปัจจุบันจะมีอายุเกือบ 100 ปี ฉะนั้นในคราวถวายพระเพลิงรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2454 ครูเอี่ยมจะมีอายุประมาณ 9-14 ปี ซึ่งในช่วงนั้นท่านเล่าว่าท่านได้เข้าร่วมบรรเลงปีพาทย์มอญ ประโคมพระเมรุ 4 ทิศด้วย พิจารณาจากระยะเวลาน่าจะเป็นงานดังกล่าว สำหรับปีพาทย์มอญอีกวงหนึ่งที่ร่วมประโคมนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามาจากที่ใด

วิเคราะห์เปรียบเทียบปีพาทย์มอญทั้ง 8 ตำบล

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าหลักฐานที่ปรากฏนั้น จะไม่สามารถชี้ชัดลงไปว่าพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพหรือพระศพเจ้านายพระองค์ใด ที่มีปีพาทย์มอญประโคมรอบพระเมรุทั้ง 4 ทิศเป็นครั้งแรก แต่ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่างปีพาทย์มอญที่ได้เข้าร่วมประโคมงานดังกล่าว คือ วงปีพาทย์มอญจากปทุมธานี ปากเกร็ด และปากลัด (ส่วนปีพาทย์มอญอีกวงหนึ่ง ไม่สามารถสืบค้นได้แน่ชัดว่าเป็นวงปีพาทย์มอญจากที่ใด ผู้รับงานท่านก็บอกว่าเป็นวงปีพาทย์ของหลวงบ้าง เป็นปีพาทย์มอญในกรุงเทพฯ บ้าง เป็นวงปีพาทย์มอญจากภาคตะวันตกบ้าง เรื่องนี้ผู้วิจัยไม่สามารถสืบค้นหาข้อสรุปที่แน่ชัดได้

⁷⁵ สัมภาษณ์ ม.ล.สุริย์ สวัสดิกุล, ข้าราชการสถานบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร, 7 มกราคม 2540.

คงได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่า ปี่พาทย์มอญทั้ง 3 ตำบลนี้ คือมอญปทุมธานี มอญปากเกร็ด และมอญปากลัดนั้น มีข้อแตกต่างกันอยู่บ้างในเรื่องของลักษณะทำนองหลักหรือมือฆ้อง ลักษณะการใช้มือ รวมทั้งบทเพลงบางเพลง ซึ่งแต่ละตำบลจะมีเอกลักษณ์ของตน มีความแตกต่างกันในรายละเอียดของทำนองเพลงและลักษณะการใช้มือ ส่วนโครงสร้างหลักนั้นเหมือนกันทั้ง 3 ตำบล เช่น หน้าทับตะโพนมอญ ความสั้น-ยาวของเพลง เป็นต้น

จากการศึกษาลักษณะทำนองเพลง ลักษณะการใช้มือของปี่พาทย์มอญทั้ง 3 ตำบล ผู้วิจัยจะได้แสดงตัวอย่างเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างกันดังนี้

ทำนองโยน⁷⁶

มอญปทุมธานี⁷⁷

- - ร ร	- ร	ร ร ม	- ม ร	- - ร ร	- ร	ร ร ม	- ม ร
	- ช	ช	ร		- ช	ช	ร

มอญปากเกร็ด

- ล ช	ฟ ม ร	- ล ช	ฟ ม ร	- ล ช	ฟ ม ร	- ล ช	ฟ ม ร
ช	ร	ช	ร	ช	ร	ช	ร

มอญปากลัด

- - ร ม	- ร	- - ร ม	- ร	- - ร ม	- ร	- - ร ม	- ร
	- ร		- ร		- ร		- ร

⁷⁶ เป็นทำนองเพลงพิเศษตอนหนึ่งซึ่งไม่มีความหมายในตัวอย่างใด หากแต่มีความประสงค์อยู่อย่างเดียว เพียงให้ทำนองตอนนั้นขึ้นอยู่ ณ เสียงใดเสียงหนึ่งแต่เสียงเดียว

⁷⁷ ลูกฆ้องมอญมี 15 ลูก มีเสียงเรียงลำดับดังนี้

ช ล ค ร ม ช ล ท ค ร ม ฟ ช ล ท

โน้ตบรรทัดบนหมายถึงมือขวา โน้ตบรรทัดล่างหมายถึงมือซ้าย

จากการวิเคราะห์ทำนองโยนของฆ้องมอญ ทั้ง 3 ตำบล พบประเด็นที่สำคัญคือ ทำนองโยนของมอญปากลัดนั้น จากโน้ตจำนวน 8 ห่อง ไซ้ทำนองโยน ซ้ำกันถึง 4 ครั้ง

-- ร ม	-ร
	- ร

ลักษณะทำนองและการใช้มือจาวกว่า (ใช้มือนั้นห่าง) ผูกประโยคด้วยโน้ตเพียง 2 เสียงเท่านั้น โดยที่มือขวาไซ้เสียงต่ำออกไปทางเสียงสูง 1 เสียงจากช่วงคู่ 8 (Octave)

มอญปทุมธานี จากโน้ตจำนวน 8 ห่อง ไซ้ทำนองซ้ำกัน 2 ครั้ง คือ

-- ร ม	-ร	ร ร ม	- ม ร
	- ๗	๗	ร

ลักษณะของทำนองและการใช้มือนั้นคล้ายของปากลัด แต่ของปทุมธานีนั้นละเอียดกว่า ผูกประโยคด้วยโน้ต 3 เสียง ทำให้ปรากฏเป็นลักษณะคู่ 5 (๗ -ร) และคู่ 8 (ร - ร) ลักษณะการใช้มือขวาเหมือนกันคือต่ำออกไป 1 เสียง จากช่วงคู่ 8 เดิม ทำนองขึ้นเสียงเร มือขวาผูกเสียงขึ้นไปเสียงมี)

มอญปากเกร็ด แม้จะไซ้ทำนองซ้ำกันถึง 4 ครั้ง แต่ลักษณะการใช้มือแยกออกไปคือ ใช้มือต่ำกว่า ทำนองละเอียดกว่า ผูกจำนวนขึ้นด้วยโน้ต 2 กลุ่มคือ

- ล ๗	กับ	- ม ร
๗		ร

และไซ้เป็นฟาเป็นสะพานเชื่อม (Tonal - Bridge) จากกลุ่มเสียงที่ยืนอยู่ (เสียงเร) จากการวิเคราะห์จะพบว่า ลักษณะทำนองโยนของปากเกร็ดนั้นปรากฏเป็นลักษณะคู่ 5 (เสียงซอล-เร) เช่นเดียวกับปทุมธานี แต่ลักษณะการใช้มือและผูกจำนวนมีความแตกต่างกัน

ต่อไปขอยกตัวอย่างเพลงที่แสดงให้เห็นว่าทั้ง 3 ตำบลมีเพลงเหมือนกัน จังหวะหน้าทับ ความสั้น-ยาวของเพลง รวมทั้งโครงสร้างหลัก ๆ นั้นเหมือนกัน เพียงแต่มีความแตกต่างกันที่ทำนองหลักหรือมีฆ้อง และลักษณะการใช้กลุ่มเสียง โดยจะยกตัวอย่างเพลง "ขอป่าท" ซึ่งเป็นเพลงเร็ว (อัตราชั้นเดียว) ส่วนใหญ่จะไซ้บรรเลงเป็นเพลงแรก ก่อนที่จะบรรเลงเพลงมอญรำหรือมอญชุดย่าเที่ยง นอกจากนั้น เพลงขอป่าทนี้ ยังนิยมไซ้บรรเลงอิสระต่อจากเพลงมอญสองชั้น หรือบรรเลงเพื่อบอกช่วงเวลาของพิธีกรรมต่าง ๆ ด้วย เช่น บรรเลงในช่วงที่พระภิกษุสงฆ์ จะลงสู่ศาลาบำเพ็ญกุศล เพื่อสวดพระอภิธรรมศพ เป็นต้น

(ทำนองเพลงขอป่าดนี้ มีทำนองใกล้เคียงกับทำนองเพลงที่สถานีวิทยุแห่งประเทศไทย
กระจายเสียงทุกวันก่อนที่จะถึงเวลา 08.00 น. แต่ไม่ทราบแน่ชัดว่าใครเขียนของใคร เพราะ
ของมอญนั้นก็ยังมีมานานแล้ว ในพิธีรำผีมอญแต่โบราณก็มีเพลงนี้)⁷⁸

เพลงขอป่าด

1. ทางปทุมธานี (ผู้บอกทำนองคือนายมงคล พงษ์เจริญ หลานชายของครูเงิน คนตรีเสนาะ
ทอน 1

----	- ล - ช	- ฟ ม	- ร - ด	----	- ล - ช	- ฟ ม	- ร - ด
	ล ช	ม	ร ด		ล ช	ม	ร ด

----	- ด - ล	-- ช ล	- ด - ร	- ช - ด	- ร - ม	- ช - ม	- ร - ด
	ค ม	ร ม	ค ร	ร ด	ร ม	ช ม	ร ด

ทอน 2

- ด - ร	- ม - ช	- ม - ล	- ช - ม	- ล - ช	- ฟ ม	- ช - ม	- ร - ด
ช ล	ท ช	ท ล	ช ม	ล ช	ม	ช ม	ร ด

----	- ด - ล	-- ช ล	- ด - ร	- ช - ด	- ร - ม	- ช - ม	- ร - ด
	ค ม	ร ม	ค ร	ร ด	ร ม	ช ม	ร ด

ทอน 3

- ม ช	- ล ช	- ล ช	- ช -	- ล ช	- ช -	- ล ช	- ช -
ช	ช	ช	ม ม	ช	ร ร	ช	ค ค

----	- ด - ล	-- ช ล	- ด - ร	- ช - ด	- ร - ม	- ช - ม	- ร - ด
	ค ม	ร ม	ค ร	ร ด	ร ม	ช ม	ร ด

⁷⁸ สัมภาษณ์.ล.สุรักษ์ สวัสดิกุล, ข้าราชการสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร,

จะเห็นว่าเพลงขอป่าด ของทางปทุมธานีนั้น มี 3 ท่อน เปลี่ยนทำนองใน
ส่วนแรก ในส่วนหลังนั้น ซ้ำกันทุกท่อน สามารถเขียนคีตลักษณ์ของเพลงขอป่าดทาง
ปทุมธานีไว้ดังนี้ กข/คข/งข/

2. ทางปากเกร็ด (ผู้บอกทำนองคือม.ล.สุวัณษ์ สวัสดิกุลและนายบุญปลูก พิสมัยรัตน์)

ท่อน 1

----	- ล - ช	ม ม	- ร - ค	----	- ล - ช	ม ม	- ร - ค
	ล ช	ม	ร ค		ล ช	ม	ร ค

----	- ล ล	ค ล	ช ล ท ค	----	- ล ล	ค ล	ช ล ท ค
	ช	ช ม	ค		ช	ช ม	ค

- ช - ค	- ร - ม	- ช - ม	- ร - ค	- ช - ค	- ร - ม	- ช - ม	- ร - ค
ร ค	ร ม	ช ม	ร ค	ร ค	ร ม	ช ม	ร ค

ท่อน 2

- ค - ร	- ม - ช	- ม - ล	- ช - ม	- ล - ช	- ม - ร	- ช - ม	- ร - ค
ค ร	ม ช	ม ล	ช ม	ล ช	ม ร	ช ม	ร ค

- ม - ร	- ค - ล	- ช - ล	- ค - ร	- ช - ค	- ร - ม	- ช - ม	- ร - ค
ม ร	ค ล	ช ล	ค ร	ร ค	ร ม	ช ม	ร ค

ท่อน 3

- ม ช	- ล ช	- ล ช	- ช -	- ล ช	- ช -	- ล ช	- ช -
ช	ช	ช	ม ม	ช	ร ร	ช	ค ค

- ม - ร	- ค - ล	- ช - ล	- ค - ร		- ค - ม	- ช - ม	- ร - ค
ม ร	ค ม	ร ม	ค ร	- ช - ค	ช ม	ช ม	ร ค

สามารถเขียนคิดลักษณะได้ดังนี้ กขค/งจ/ฉง/

3. ทางปากกลัด (ผู้บอกทำนองนายวิเชียร นาวาดิษฐ์ ลูกศิษย์ครูเอี่ยม)

ทอน 1

----	-ล-ช	ฟ ม	-ร-ด	----	-ล-ช	ฟ ม	-ร-ด
	ล ช	ม	ร ด		ล ช	ม	ร ด

----	-ช-ล	-ด-ช	-ล-ด	----	-ช-ล	-ด-ช	-ล-ด
	ร ม	ด ร	ม ด		ร ม	ด ร	ม ด

-ช-ด	-ร-ม	-ช-ม	-ร-ด	-ช-ด	-ร-ม	-ช-ม	-ร-ด
ร ด	ร ม	ช ม	ร ด	ร ด	ร ม	ช ม	ร ด

ทอน 2

	-ช-ช	-ล-ช	ฟ ม	-ล-ช	-ม-ร	-ช-ม	-ร-ด
---ช		ล ช	ม	ล ช	ม ร	ช ม	ร ด

-ม-ร	-ด-ล	-ช-ล	-ด-ร	-ช-ด	-ร-ม	-ช-ม	-ร-ด
ม ร	ด ม	ร ม	ด ร	ร ด	ร ม	ช ม	ร ด

ทอน 3

	-ด-ด	-ช-ด	-ร-ม	ร ม	-ช-ล	-ช-ม	-ร-ด
---ด		ร ด	ร ม	-ด	ช ล	ช ม	ร ด

-ม-ร	-ด-ล	-ช-ล	-ด-ร	-ช-ด	-ร-ม	-ช-ม	-ร-ด
ม ร	ด ม	ร ม	ด ร	ร ด	ร ม	ช ม	ร ด

สามารถเขียนคิดลักษณะได้ดังนี้ กขค/งจ/ฉง/

เมื่อทำการศึกษาและวิเคราะห์เพลงซอป่าด ทั้ง 3 ตำบล จะพบประเด็นที่สำคัญคือโครงสร้างหลักโดยทั่วไปมีลักษณะเดียวกันเช่น ประโยคหรือความสั้นยาวของเพลงเท่ากันทั้ง 3 ตำบล โครงสร้างของท่านอง (จำนวนเพลง เสียงสุดท้ายของประโยค) บางท่อนใกล้เคียงกัน บางท่อนก็เหมือนกัน เป็นต้น สามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบได้ดังนี้

1. บันไดเสียง (SCALE)

สำหรับข้อกำหนดในเรื่องบันไดเสียงนั้น ในที่นี้บันไดเสียงหมายถึงการกำหนดทางหรือ ระดับเสียงของเครื่องดนตรี ซึ่งในการดำเนินการวิเคราะห์ในครั้งนี้ ได้กำหนดบันไดเสียงตามลักษณะของวงปีพาทย์ไม้นวมเป็นหลัก ทั้งนี้เนื่องมาจากวงปีพาทย์ไม้นวมและวงปีพาทย์มอญนั้นใช้ บันไดเสียง (SCALE) เดียวกัน (เสียงโดของขลุ่ยเพียงออในวงปีพาทย์ไม้นวมและเสียงโดของปี่มอญในวงปีพาทย์มอญ เป็นเสียงเดียวกัน รวมทั้งระบบการใช้นิ้วปิด-เปิดและระบบเสียงของเครื่องเป่าทั้ง 2 ชนิด เป็นระบบเดียวกัน) และการกำหนดเสียงหรือโน้ตบนลูกฆ้องมอญนั้นปรากฏดังนี้

ซ ล ค ร ม ซ ล ท ค ร ม ฟ ซ ล ท

จากการวิเคราะห์พบว่าจำนวนเพลงของเพลงซอป่าดทั้ง 3 ตำบลอยู่ในบันไดเสียงดังนี้

ค ร ม X ซ ล X

บันไดเสียงนี้ตรงกับทางเพียงออบนในทางดนตรีไทย (เป็นบันไดเสียงที่ใช้เสียงหลักอยู่ที่ 5 เสียง หรือเรียกว่า กลุ่มเสียงปี่จุมล โดยไม่ห้ามการใช้เสียงใน Degree ที่ 4 และ ที่ 7) ซึ่งจะพบอีกว่า ท่อนที่ 1 และท่อนที่ 2 ของทางปากลัดและของทางปทุมธานีนั้นมีการใช้เสียงใน Degree ที่ 4 คือเสียง ฟา ด้วย

2. ตั้งคัตลักษณ์ (FORM)

จากการวิเคราะห์พบว่าเพลงขอป่าด ทั้ง 3 ดาบล มีความคลึงคล้ายของการจำทำนองเกิดขึ้นดังรูปแบบที่สามารถเปรียบเทียบได้ดังนี้

มอญปทุมธานี	กข/คข/งข/
มอญปากเกร็ด	กณ/คข/งข/
มอญปากลัด	กณ/ชข/ชข/

3. จังหวะ (RHYTHM)

เพลงนี้อยู่ในอัตราจังหวะชั้นเดียว ซึ่งเป็นเพลงประเภทเพลงมอญ นิยมเรียกเพลงในอัตราชั้นเดียวว่า “เพลงเร็ว” (สิ่งที่สำคัญที่ผู้วิจัยพบเห็นก็คือนักดนตรีไทยไม่ค่อยทราบชื่อเพลงมอญ ทั้งนี้เพราะเป็นภาษามอญ เขียนยาก ออกเสียงภาษาพูดยาก จึงมีชื่อเรียกที่เป็นที่เข้าใจกันเฉพาะกลุ่มของตน ตัวอย่างเพลงขอป่าดนี้ ก็มักเรียกกันว่า เพลงเร็วชั้นมอญว่า เพลงเร็วย่าเที่ยง หรือเพลงเร็วพระชั้น หรือบางทีก็บอกทำนองขึ้นต้นแทนการเรียกชื่อเพลง)

จากการวิเคราะห์ข้างต้น จะพบว่าเพลงขอป่าดที่ยกตัวอย่างขึ้นมา นั้น มีเหมือนกันทั้ง 3 ดาบล ส่วนวนในการขึ้นต้นเพลงก็เหมือนกัน (ในทำนองส่วน ก) ส่วนทำนองเพลงในช่วงต่อไปมีการใช้สำนวนเพลงแตกต่างกันไปบ้าง แต่จะมีส่วนที่เหมือนกันทั้ง 3 ดาบลก็คือทำนองในส่วนท้ายของท่อน (ทำนองส่วน ข) ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ถึงแม้ว่าจะมีการใช้สำนวนเพลงที่แตกต่างกันไปบ้าง แต่โครงสร้างหลักก็มีลักษณะเหมือนกัน นั่นก็คือ เสียงสุดท้ายของประโยคลงเสียงเดียวกัน ลักษณะสำนวนเพลงใกล้เคียงกัน ความยาวของเพลงก็เท่ากัน ลักษณะเช่นนี้สามารถเปรียบเทียบกับเพลงไทยได้ ยกตัวอย่างเช่น เพลง ๆ เดียวกัน แต่ละสำนักดนตรีนั้น มีสำนวนเพลงต่างกัน ลักษณะการใช้มือต่างกัน แต่โครงสร้างของเพลงเหมือนกัน อย่างเช่น จำนวนท่อนเท่ากัน เสียงสุดท้ายของประโยคหรือลูกตกเหมือนกัน เป็นต้น ในเรื่องนี้ อาจารย์ประสิทธิ์ ถาวร อธิบายว่า

เพลงนั้น เกิดขึ้นมาจากความคิดของบุคคล ซึ่งโดยธรรมชาติแล้วแต่ละบุคคลจะแตกต่างกันในเรื่องของสติปัญญา ขึ้นชื่อว่าเพลง ไม่ว่าจะเป็นเพลงมอญหรือเพลงไทย เพลงเดียวกัน แต่ละบุคคลอาจคิดประดิษฐ์ขึ้นต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างของท่านองเพลงหรือมี้องหรือลีลาของเพลงอาจจะต่างกัน แต่มีสิ่งหนึ่งที่เหมือนกันก็คือจังหวะหน้าทับ ที่เป็นเครื่องกำกับเพลง ซึ่งทำให้เพลงลงจังหวะเดียวกัน และมีความยาวต่างกัน อย่างเช่น เพลงสาธุการ ซึ่งทุกคนต้องศึกษา สังเกตว่าแต่ละสำนักก็จะมีโครงสร้างท่านองเพลงหรือมี้องที่ต่างกัน แต่ในที่สุดจะมาลงกันได้ โดยจังหวะหน้าทับเท่ากัน เป็นต้น ท่านองเพลงนั้นอาจเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะภาษา หรือบริบทของสังคมนั้น ๆ⁷⁹

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ลักษณะของเพลงหรือการใช้มี้องของแต่ละตำบลมีความแตกต่างกันไป ก็เนื่องมาจากโบราณจารย์ได้สร้างสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ขึ้น เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของตำบลของตน ตัวอย่างเช่น เพลงขอป่าด จากการศึกษาและวิเคราะห์จะพบว่าลักษณะโครงสร้างโดยรวมจะเหมือนกัน เพียงแต่แตกต่างกันไปในรายละเอียดเท่านั้น ซึ่งจากการสัมภาษณ์และทำการศึกษาวิเคราะห์พบว่า ทั้ง 3 ตำบล มีความแตกต่างกันในเรื่องต่อไปนี้

1. เพลง ๆ เดียวกัน ใช้มี้องและท่านองเพลงต่าง ๆ กัน แต่ความยาวของเพลงเท่ากัน

2. เพลง ๆ เดียวกัน การเรียงท่อน อาจจะมีการสลับสับเปลี่ยนไม่เหมือนกัน

3. การตั้งชื่อเพลง เพลง ๆ เดียวกัน แต่ละตำบลเรียกชื่อต่างกัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อกาลเวลาผ่านไป ปีพาทย์มอญทั้ง 3 ตำบล ได้มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมคนตรีซึ่งกันและกัน เช่น มีการหยิบยืมท่านองเพลงหรือลักษณะของมี้อง เป็นต้น นำท่านองเพลงต่างตำบลมาใช้บรรเลงร่วมกับท่านองของตน เป็นการบูรณาการลักษณะต่าง ๆ ที่มีความสอดคล้องกันมาใช้ทดแทนซึ่งกันและกัน ด้วยเหตุนี้เองทำให้สมัยต่อมา โครงสร้างของท่านองเพลงแต่เดิมนั้น มีความเปลี่ยนแปลงไปบ้างสามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้

⁷⁹ สัมภาษณ์ประสิทธิ์ ถาวร, ศิลปินแห่งชาติ, 6 มกราคม 2540.

1. ในระยะต้นนั้น ปี่พาทย์มอญก็คงมีอยู่เพียงหมู่บ้านของชาวมอญเท่านั้น ผู้บรรเลงก็เป็นคนมอญ ซึ่งปรากฏว่าหมู่บ้านของชาวมอญ 3 แห่งที่มีปี่พาทย์มอญและเพลงมอญที่มีลักษณะเป็นเฉพาะของตนเองคือ ปทุมธานี ปากเกร็ดและปากลัด แต่เดิมครุคนตรีมอญของแต่ละตำบลอาจจะประดิษฐ์ทำนองเพลงหรือสร้างลักษณะการใช้มือต่าง ๆ ให้เป็นเอกลักษณ์ประจำตำบลของตน โดยปรับปรุงจากโครงสร้างของเพลงมอญเดิมที่ได้ศึกษาและรับการถ่ายทอดมาจากต้นฉบับเดียวกัน ด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้เพลงมอญทั้ง 3 ตำบล มีลักษณะโครงสร้างหลักเหมือนกัน เช่น มีเพลงเหมือนกันแต่ละเพลงมีวรรคตอนเท่ากัน แต่จะแตกต่างกันในรายละเอียดเท่านั้น) ทั้งนี้เนื่องจากชาวมอญแยกกันอาศัยเป็นกลุ่ม ๆ ก็คงจะมีการปรับปรุงให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมของตน เมื่อได้สร้างสรรคหรือปรับปรุงเพลงต่าง ๆ นี้ขึ้นแล้ว ก็นิยมใช้บรรเลงอยู่ในตำบลของตนเท่านั้น เพื่อให้เป็นเอกลักษณ์ประจำตำบลของตน ซึ่งแต่เดิมนั้น แต่ละตำบลคงจะมีปี่พาทย์มอญน้อยวงมาก (อาจจะกล่าวได้ว่าคงจะมีเพียงตำบล 1 - 2 วงเท่านั้น) ฉะนั้น เพลงมอญในยุคต้น ๆ ก็คงจะใช้บรรเลงแต่เฉพาะตำบลของตนเท่านั้น

ในระยะต่อมา เมื่อปี่พาทย์มอญ เริ่มเป็นที่นิยมบรรเลงแพร่หลายมากขึ้น นักดนตรีแต่ละตำบลได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์กัน ไม่ว่าจะเข้ามาบรรเลงในพระราชพิธีหลวงหรือการประกอบวิชาชีพปี่พาทย์ในงานต่าง ๆ นักดนตรีเหล่านั้นคงจะได้มีการสังสรรค์และศึกษาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ทำให้เพลงมอญทั้ง 3 ตำบลมีโอกาสที่จะมีการผสมผสานกันได้

2. ระบบการศึกษา-ถ่ายทอดของชาวตะวันออก เป็นระบบมุขปาฐะ (ซึ่งรวมถึงชาติมอญและไทยด้วย) เพลงต่าง ๆ ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ใช้ถ่ายทอดด้วยระบบความจำ ด้วยเหตุที่ไม่มีการบันทึกเป็นหลักฐาน การถ่ายทอดเพลงต่าง ๆ จึงมีโอกาสเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้ เพลงมอญทั้ง 3 ตำบล ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน เมื่อการศึกษา-ถ่ายทอดใช้ระบบมุขปาฐะ ก็อาจทำให้เพลงมอญแต่ละตำบลมีโอกาสเปลี่ยนแปลงไปได้ เมื่อเวลาผ่านไปเรื่อยไป อาจทำให้เกิดการผสมผสานหรือหยิบยืมทำนองเพลงที่สอดคล้องหรือเอื้อประโยชน์ต่อกัน มาใช้ทดแทนซึ่งกันและกัน

3. ในสมัยที่ปี่พาทย์มอญเป็นที่นิยมบรรเลงกันอย่างแพร่หลายในหมู่นักดนตรีไทย (ประมาณยุคของหลวงประดิษฐไพเราะเป็นต้นมา) ในสมัยนี้หัวหน้าคณะปี่พาทย์ที่มีชื่อเสียงทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ต่างก็สร้างเครื่องปี่พาทย์มอญขึ้น เนื่องจากเกิดความนิยมใช้วงปี่พาทย์มอญในการบรรเลงประกอบงานศพโดยทั่วไป เพราะฉะนั้นครุ

อาจารย์ทางดนตรีไทยที่มีความรู้ความสามารถอาจจะมีการปรับปรุงเพลงมอญ ให้เหมาะสมกับการบรรเลงตามหลักการบรรเลงดนตรีไทย ฉะนั้นจึงอาจทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้

ที่กล่าวมาข้างต้นทั้ง 3 ประเด็นนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เพลงมอญของทั้ง 3 ตำบลนั้นมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งมาจากปัจจัยภายใน ก็คือ ระบบการศึกษาและถ่ายทอดในแต่ละตำบล และปัจจัยภายนอก ก็คือ เกิดการผสมผสานระหว่างกันและกัน รวมถึงการปรับปรุงเพลงมอญในสมัยต่อมาด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ทำการศึกษาและถ่ายทอดเพลงมอญได้อย่างต่อเนื่องทั้ง 3 ตำบลนั้นจะสามารถพิจารณาแยกแยะได้อย่างถูกต้อง ว่าลักษณะการใช้มือหรือทำนองเพลงหรือเพลงที่มีลักษณะเฉพาะตำบลนั้น แต่ละอย่างนั้นบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของตำบลใด⁸⁰

ถึงอย่างไรก็ตาม เพลงมอญทั้ง 3 ตำบลก็ยังปรากฏร่องรอยให้เห็นกระทั่งทุกวันนี้ ถึงแม้ว่าจะมีการประพันธ์หรือปรับปรุงเพลงมอญขึ้นใหม่มากมายหลายเพลง แต่เพลงมอญเก่าเหล่านั้นก็ยังเป็นที่นิยมบรรเลงกันอยู่ทั่วไป เช่น เพลงประจำวัด เพลงประจำบ้าน เพลงยกศพ เป็นต้น ซึ่งแต่ละตำบลนั้นก็ยังมีลักษณะการใช้มือหรือทำนองเพลงแตกต่างกันบ้าง แต่จังหวะหน้าทับนั้นเหมือนกันทั้ง 3 ตำบล ในปัจจุบันนี้ทางเพลงมอญ ที่ได้รับความนิยมใช้บรรเลงกันทั่วไปก็คือเพลงมอญทางปทุมธานี⁸¹ เนื่องจากทางปากเกร็ดและทางปากลัดนั้นมีเฉพาะกลุ่มเล็กๆ เท่านั้น ใช้บรรเลงแต่เฉพาะตำบลไม่เป็นที่แพร่หลายเหมือนทางปทุมธานี⁸² อย่างไรก็ตามเพลงมอญทางปากเกร็ดและทางปากลัด ก็ยังคงปรากฏให้เห็นเป็นหลักฐานในวงปี่พาทย์มอญซึ่งอยู่ในตำบลของตน

⁸⁰ สัมภาษณ์.ล.สุรักษ์ สวัสดิกุล, ข้าราชการสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร, 7 มกราคม 2540.

⁸¹ สัมภาษณ์ประสิทธิ์ ถาวร, ศิลปินแห่งชาติ, 6 มกราคม 2540.

⁸² วงปี่พาทย์มอญทั่ว ๆ ไปในปัจจุบัน นิยมบรรเลงเพลงมอญปทุมธานี สาเหตุหนึ่งก็เพราะ ครูสุ่ม คนตรีเจริญ ซึ่งเป็นครูคนตรีมอญจากปทุมธานี ได้ถ่ายทอดเพลงมอญให้กับหลวงประดิษฐไพเราะ และหลวงประดิษฐไพเราะ ได้ถ่ายทอดให้กับลูกศิษย์ที่ไปศึกษากับท่าน ซึ่งท่านเป็นผู้คิดประดิษฐ์เพลงและเรียบเรียงเพลงสำเนียงมอญขึ้นไป ตลอดทั้งเป็นผู้ริเริ่มในการเผยแพร่ปี่พาทย์มอญ จึงทำให้เพลงมอญทางปทุมธานี แพร่หลายและเป็นที่นิยมโดยทั่วไป

ดังได้กล่าวข้างต้น ในเรื่องความเป็นมาของปีพาทย์มอญในแผ่นดินไทยแล้วว่า ปีพาทย์มอญ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมดนตรีอย่างหนึ่งของชนชาติมอญ น่าจะเข้ามาปรากฏในแผ่นดินไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว โดยผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์จากบริบททางดนตรี (Musical Context) ในเรื่องของเพลงไทยสำเนียงมอญ ซึ่งปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยา หลักฐานในเรื่องบทเพลงประเภท “เพลงไทยสำเนียงมอญ” ข้อมเป็นสิ่งยืนยันได้ว่าในสมัยอยุธยานั้น ดนตรีและบทเพลงของชาวมอญ คงจะแพร่กระจายเข้ามาสู่สังคมดนตรีไทย ซึ่งมีอิทธิพลทำให้โบราณจารย์ ด้านดนตรีไทย ได้ประดิษฐ์เพลงไทยที่มีสำเนียงภาษามอญขึ้น ด้วยเหตุผลนี้เองถึงแม้จะไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรหรือหลักฐานที่แน่ชัดว่าปีพาทย์มอญเข้ามาในแผ่นดินไทยสมัยใดแน่นอน แต่ตามความคิดเห็นของผู้วิจัยเห็นว่าสิ่งนี้น่าจะเป็นเหตุผลในการอธิบายถึงเรื่องราวความเป็นมาของปีพาทย์มอญในแผ่นดินไทยได้เป็นอย่างดี

หากจะแบ่งช่วงระยะเวลาที่ปีพาทย์มอญ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมดนตรีอย่างหนึ่งของชาติมอญ ซึ่งได้เข้ามามีบทบาทและความสำคัญต่อสังคมดนตรีไทย โดยกำหนดช่วงระยะเวลาที่ได้เข้ามามีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับดนตรีไทย สามารถแบ่งได้เป็น 2 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 ก่อนยุคของหลวงประดิษฐไพเราะ

ช่วงที่ 2 ตั้งแต่ยุคของหลวงประดิษฐไพเราะเป็นต้นมา

สาเหตุที่แบ่งช่วงระยะเวลาดังกล่าวก็เพราะว่า หลวงประดิษฐไพเราะเป็นบุคคลสำคัญท่านหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นผู้เผยแพร่ปีพาทย์มอญให้เป็นที่รู้จักและนิยมบรรเลงกันอย่างแพร่หลายในสังคมดนตรีไทย จึงใช้ยุคของหลวงประดิษฐไพเราะกำหนดช่วงระยะเวลาดังกล่าว

ปีพาทย์มอญก่อนยุคหลวงประดิษฐไพเราะ

ช่วงระยะเวลานี้ เริ่มต้นตั้งแต่ปีพาทย์มอญได้เข้ามาปรากฏในแผ่นดินไทย ผู้วิจัยได้กล่าวข้างต้นว่าปีพาทย์มอญน่าจะเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา (โดยได้ทำการวิเคราะห์จากบริบททางดนตรี) ถึงอย่างไรก็ตาม ในสมัยอยุธยาก็ไม่ปรากฏหลักฐานใด ๆ เกี่ยวกับปีพาทย์มอญอย่างชัดเจนเพียงแต่สันนิษฐานได้ว่าปีพาทย์มอญที่เข้ามาในยุคนี้คงนิยมใช้บรรเลงอยู่ในหมู่ชาวมอญเท่านั้น

ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี ปรากฏหลักฐานที่สำคัญที่กล่าวถึงปีพาทย์มอญอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกคือในคราวฉลองพระแก้วมรกต ดังปรากฏในหมายสั่งว่าให้ “ปีพาทย์รามัญ” ร่วมบรรเลงสมโภชเฉลิมฉลองในงานดังกล่าวด้วย

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ถึงแม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงปีพาทย์มอญก็ตาม แต่สิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าปีพาทย์มอญยังคงมีบทบาทและบรรเลงในพระราชพิธีสำคัญของไทยก็คือ “มอญรำ” (ทั้งนี้เนื่องมาจากการแสดงมอญรำ การแสดงมอญรำจะต้องมีปีพาทย์มอญบรรเลงประกอบ) หลักฐานที่แสดงว่าในพระราชพิธีสำคัญ มีการแสดงมอญรำ รวมเป็นมหรสพสมโภชก็คือ

1. งานถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (พระราชบิดาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก)

2. งานฉลองวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ในรัชกาลที่ 1 (พ.ศ. 2443)

3. งานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตามหลักฐานในพระราชพงศาวดารและงานพระเมรุมาศ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวถึง “มอญรำ” ซึ่งเป็นมหรสพสมโภชในงานดังกล่าวอย่างชัด ฉะนั้นย่อมแสดงว่าทั้งปีพาทย์มอญและมอญรำนับเป็นศิลปวัฒนธรรมหนึ่งของชาวมอญที่เข้ามามีบทบาทในพระราชพิธีสำคัญของไทย

หลักฐานที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นว่าปีพาทย์มอญ ได้เข้ามามีบทบาทในพระราชพิธีสำคัญก็คือศาสน์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เรื่องทำไมเจ้านายไทยชอบใช้ปีพาทย์มอญในงานศพ พระราชพิธีนั้นก็คือนงานถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระเทพสิรินทราบรมราชินี ในรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2405) ในศาสน์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มีข้อความว่า “เรื่องที่ชอบใช้ปีพาทย์มอญในงานศพนั้น หม่อมฉันเคยได้ยินสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ตรัสเล่าให้ฟังว่าวงปีพาทย์มอญ ทำในงานหลวงครั้งแรกเมื่องานพระศพสมเด็จพระเทพสิรินทราบรมราชินี” ซึ่งงานดังกล่าวนี้เอง เป็นมูลเหตุที่ทำให้คิดว่าปีพาทย์มอญใช้ได้แต่เฉพาะงานศพเท่านั้น เพราะสามัญชนทั่วไปทำตามอย่างงานหลวง โดยที่ไม่รู้สาเหตุเดิมจึงเข้าใจว่าปีพาทย์มอญใช้ในงานศพเท่านั้น (ซึ่งความจริงแล้วปีพาทย์มอญ บรรเลงได้ทั้งงานมงคลและอวมงคล โดยพิจารณาได้จากปรากฏการณ์ที่ผ่านมาในอดีต ดังหลักฐานในสมัยกรุงธนบุรีและรัชกาลที่ 1 สมัยรัตนโกสินทร์)

อย่างไรก็ตาม หลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าปีพาทย์มอญ ได้เข้ามามีบทบาทในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระศพพระเทพสิรินทราวรมราชินี โดยทำหน้าที่บรรเลงระโคม นับได้ว่างานนี้เป็นครั้งแรกที่ปีพาทย์มอญเข้ามาประโคมในงานพระศพ เพราะสมัยโบราณนั้นสังคมไทยใช้ปีพาทย์นางหงส์บรรเลงในงานศพเท่านั้น⁸³ (หนังสือศาสนสมเด็จ ภายหลังพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธรรมาธิราชานุศาสน์สมเด็จ ภายหลังพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธรรมาธิราชานุศาสน์สมเด็จ ก็นับว่าไว้ว่า เครื่องระโคมที่ใช้เฉพาะงานศพเห็นมีอย่างเดียวกับปีพาทย์นางหงส์⁸⁴)

ครั้นถึงงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ก็ปรากฏหลักฐานว่าทางราชการได้จัดหาปีพาทย์มอญไปบรรเลงระโคมในงานด้วย ดังปรากฏในเอกสารรัชกาลที่ 6 ลงวันที่ 11 พฤษภาคม รัตนโกสินทร์ศก 130 มีข้อความว่า

ด้วยเมืองประทุมธานีแลเมืองนนทบุรี มีบอกมา ตามหมายกระทรวงวัง ให้จัดพิณพาทย์มอญระโคมในงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทแลที่พระเมรุมาศ ณ ท้องสนามหลวงนั้น ได้ทรงเงินค่าพาหนะต่างๆ คือเมืองประทุมธานีสิ้นเงิน 167 บาท 84 สตางค์ เมืองนนทบุรี 146 บาท รวม 2 เมือง เป็นเงิน 313 บาท 84 สตางค์.....⁸⁵

และจากเอกสารรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นเอกสารจากศาลากลางเมืองประทุมธานี ลงวันที่ 22 เมษายน รัตนโกสินทร์ศก 130 ทำให้ทราบว่าปีพาทย์มอญได้มีวิวัฒนาการเป็นปีพาทย์เครื่องใหญ่” แล้วดังข้อความว่า “ครั้นเมื่อวันที่ 14 มีนาคม ศก 129 ข้าพเจ้าได้นำพิณพาทย์มอญเครื่องใหญ่ 15 คน ไปประโคมงานพระบรมศพที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และที่พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง”

⁸³ สัมภาษณ์เดือน พาทย์กุล, ศิลปินแห่งชาติ, 26 ธันวาคม 2539.

⁸⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธรรมาธิราชานุศาสน์สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, ศาสนสมเด็จ (พระนคร : กุรุสภา 2505), หน้า 237.

⁸⁵ “เรื่องขอเงินค่าพิณพาทย์มอญในคราวงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง,” หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, น.17.3 เลขที่ 36.

จากหลักฐานที่ได้กล่าวถึงข้างต้น สามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. งานถวายพระเพลิงพระบรมศพรัชกาลที่ 5 ที่มีปีพาทย์มอญไปบรรเลงประโคมในงาน ซึ่งปรากฏหลักฐานว่าเป็นปีพาทย์มอญที่มาจากปทุมธานี และนนทบุรี (เป็นปีพาทย์จากอำเภอปากเกร็ด ดังหลักฐานที่กล่าวถึงเรื่องมอญปากเกร็ดข้างต้น) ซึ่งงานดังกล่าวอาจจะมีปีพาทย์ประโคม 4 ทิศรอบพระเมรุมาศก็ได้ (ประโคมสี่มุมเมือง) ซึ่งอาจารย์มนตรี ตราโมท ได้อธิบายไว้ว่า “เพราะฉะนั้นในงานพระเมรุนี้ ทางมหาตไทยหรือผู้เป็นใหญ่ฝ่ายรามัญ จึงเกณฑ์ปีพาทย์ของรามัญให้มาตั้งประโคม 4 ทิศของพระเมรุ และบรรเลงเป็นระยะ ๆ ไปเช่นเดียวกับมหรสพที่แสดงอยู่ภายนอก⁸⁶

ซึ่งงานถวายพระเพลิงพระบรมศพรัชกาลที่ 5 นี้ ปรากฏหลักฐานว่ามีปีพาทย์มอญ เข้ามารบรรเลงประโคมถึง 2 คณะ ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นไปได้ที่จะมีปีพาทย์ประโคม 4 ทิศ ส่วนอีก 2 คณะนั้น คณะหนึ่งก็น่าจะเป็นปีพาทย์มอญจากปากลัด (ดูเรื่องมอญปากลัดประกอบ) อีกคณะหนึ่งผู้วิจัยไม่สามารถสืบค้นได้แน่ชัด ถึงอย่างไรก็ตาม การประโคม 4 ทิศในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพรัชกาลที่ 5 เป็นเพียงความคิดเห็นของผู้วิจัย ซึ่งได้วิเคราะห์ตามบริบทเท่านั้น ตามความเป็นจริงแล้วการประโคม 4 ทิศจะมีขึ้นตั้งแต่สมัยใด ก็ยังไม่เป็นที่แน่ชัด ทั้งนี้เนื่องมาจากไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจน

2. ปีพาทย์มอญในสมัยรัชกาลที่ 5 มีวิวัฒนาการในการเพิ่มเครื่องดนตรีจนเกิดเป็นรูปแบบ “เครื่องใหญ่” เหมือนกับวงปีพาทย์ของไทย ทั้งนี้เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 4 วงปีพาทย์ของไทยได้มีวิวัฒนาการด้วยการเพิ่มเครื่องดนตรี “ระนาดเอกเหล็ก” และ “ระนาดทุ้มเหล็ก” เข้าไป ในวงปีพาทย์เครื่องคู่ กลายเป็น “ปีพาทย์เครื่องใหญ่” ซึ่งใช้บรรเลงกันอยู่ปัจจุบันนี้ สำหรับปีพาทย์มอญ ซึ่งบรรเลงในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพรัชกาลที่ 5 ก็มี “พิณพาทย์มอญเครื่องใหญ่” เหมือนกัน สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมดนตรี ตลอดจนจนความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันระหว่างสังคมที่มีวัฒนธรรมดนตรีที่ใกล้เคียงกันอันหมายถึงปีพาทย์ไทยและปีพาทย์มอญ มีการผสมผสานทางด้านวัฒนธรรมในบางส่วนที่มีความสอดคล้องกันอันเป็นผลทำให้เกิดการสร้างสรรคผลงานรูปแบบใหม่ขึ้น ซึ่งในที่นี้หมายถึงเรื่องของ การประสมวงนั่นเอง เมื่อปีพาทย์ของไทยมีวิวัฒนาการการประสมวงเป็นรูปแบบ “เครื่องใหญ่” ปีพาทย์มอญซึ่งมีวัฒนธรรมดนตรีใกล้เคียงกับของไทย ก็มีวิวัฒนาการในการปรับปรุงและเพิ่มเติมเครื่องดนตรีตามแบบแผนของไทยด้วย

⁸⁶ มนตรี ตราโมท, ปีพาทย์มอญ ปีพาทย์ไทย ปีพาทย์ชวา, หน้า 24.

เมื่อปีพาทย์มอญเพิ่มเป็น “เครื่องคู่” นั้น ก็คงจะเพิ่มเติมเครื่องดนตรีขึ้นโดยอนุโลมตามแบบของไทย อันเป็นเหตุผลเดียวกับการเพิ่มเป็นเครื่องใหญ่

สรุปได้ว่าในช่วงระยะเวลาก่อนยุคของหลวงประดิษฐไพเราะนั้น ปีพาทย์มอญยังคงบรรเลงแพร่หลายอยู่ในหมู่ชาวมอญ ซึ่งยังไม่เข้ามาแพร่หลายในสังคมดนตรีไทยมากนัก แต่ประเด็นสำคัญที่พบก็คือวัฒนธรรมดนตรีของไทย โดยเฉพาะเรื่อง “การประสมวงปีพาทย์” นั้น เข้าไปมีอิทธิพลสำคัญต่อการประสมวงของปีพาทย์มอญ สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมดนตรี ระหว่างปีพาทย์มอญกับปีพาทย์ของไทยได้เป็นอย่างดี

ยุคตั้งแต่หลวงประดิษฐไพเราะ เป็นต้นมา

ช่วงระยะเวลานี้ ถือว่าเป็นช่วงที่ปีพาทย์มอญได้เข้ามามีบทบาทสำคัญและเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายในสังคมดนตรีไทย บุคคลสำคัญที่ควรกล่าวถึงก็คือ หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เนื่องจากท่านเป็นครูดนตรีไทย ที่ได้คิดประดิษฐ์เพลงและเรียบเรียงเพลงสำเนียงมอญขึ้น (หลังจากที่ท่านได้ศึกษาหาความรู้ในเรื่องเพลงมอญจากครูสู่ม คนตรีเจริญ) จนเป็นที่นิยมนำไปใช้บรรเลงในหมู่นักดนตรีไทยรุ่นหลังสืบกันต่อมา จึงถือกันว่าตั้งแต่ช่วงระยะเวลาดังกล่าวกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ ปีพาทย์มอญ ได้กลายเป็นรูปแบบหนึ่งของวงปีพาทย์ของสังคมดนตรีไทย

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า บุคคลที่มีส่วนสำคัญในการเผยแพร่ปีพาทย์มอญให้เป็นที่รู้จักกันทั่วไปก็คือ หลวงประดิษฐไพเราะ และครูสู่ม คนตรีเจริญ สำหรับครูสู่มนั้นท่านเป็นครูดนตรีมอญที่สำคัญ บ้านเดิมอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งตะวันออก ตรงข้ามกับที่ตั้งของจังหวัดปทุมธานี จากการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้อง พบว่าท่านได้เกิดที่เมืองไทยนี้เอง มีได้อพยพเข้ามาจากเมืองมอญเหมือนกับที่บางท่านเข้าใจ บรรพบุรุษของท่านได้อพยพเข้ามาในเมืองไทย ตั้งแต่คราวที่ชาวมอญอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร โดยได้นำเครื่องดนตรีมอญรวมทั้งฆ้องมอญเข้ามาด้วย (ไม่สามารถสืบค้นได้ว่าเป็นบรรพบุรุษชั้นใด) หลังจากครูสู่มได้รับการศึกษาและถ่ายทอดเพลงมอญจากบรรพบุรุษแล้วภายหลังก็ได้ย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ บริเวณผ่านฟ้า (ถนนหลานหลวง บริเวณที่ตั้งของกรมโยธาธิการในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นสถานที่ไม่ไกลจากสำนักดนตรีหลวงประดิษฐไพเราะมากนัก (อยู่ที่บ้านบาตร ย่านวังบูรพาในปัจจุบัน)

เมื่อสำนักดนตรีของหลวงประดิษฐไพเราะและครูสุ่ม ดนตรีเจริญ อยู่บริเวณใกล้เคียงกัน จึงทำให้ครูดนตรีทั้งสองมีความคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี กระทั่งมีการศึกษากันโดยทอดแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน หลวงประดิษฐไพเราะ ก็ศึกษาและได้รับการถ่ายทอดเพลงมอญจากครูสุ่ม ส่วนครูสุ่มก็ศึกษาเพลงไทยจากหลวงประดิษฐไพเราะ กล่าวกันว่า หลวงประดิษฐไพเราะให้ความเคารพนับถือครูสุ่มเป็นอย่างมาก ในฐานะที่ครูสุ่มเป็นครูปีที่พาทย์มอญที่สำคัญและมีอาวุโสแก่กว่า (จากการสัมภาษณ์อาจารย์น้ำว่า รมโพธิ์ทองศิษย์ท่านหนึ่งของหลวงประดิษฐไพเราะ ท่านเล่าว่าครูหลวงประดิษฐไพเราะเรียกครูสุ่มว่าพี่) เวลาถึงงานปีพาทย์ (หมายถึงการประกอบวิชาชีพด้านปีพาทย์ รับงานบรรเลงในพิธีหรือประกอบการแสดง) ลูกศิษย์ทั้ง 2 สำนักก็จะปฏิบัติหน้าที่ร่วมกัน ลูกศิษย์ของหลวงประดิษฐไพเราะก็เท่ากับเป็นลูกศิษย์ของครูสุ่ม ในลักษณะเดียวกันลูกหลานของครูสุ่มก็เท่ากับเป็นลูกศิษย์ของหลวงประดิษฐไพเราะ (สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะวัฒนธรรมทางดนตรีอย่างหนึ่งคือความสนิทสนมกันมาก ๆ นั้น ไม่เป็นญาติก็สืบเนื่องเป็นเสมือนญาติกัน ลูกศิษย์ของพี่นั้นก็ถือเป็นเสมือนลูกศิษย์ของตัวเอง)

เมื่อครูสุ่มย้ายถิ่นฐานมาอยู่กรุงเทพฯ ท่านก็ได้เริ่มเผยแพร่ปีพาทย์มอญ นอกจากท่านศึกษาและแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องเพลงกับหลวงประดิษฐไพเราะแล้ว ท่านยังเป็นผู้ริเริ่มการประโคมปีพาทย์มอญในงานศพตามวัดด้วย วัดที่ท่านประกอบอาชีพด้านประโคมปีพาทย์มอญในงานศพตามวัดด้วย วัดที่ท่านประกอบอาชีพด้านประโคมปีพาทย์มอญประจำก็คือวัดสระเกศ กล่าวกันว่าที่วัดสระเกศในสมัยนั้นมียานศพมาก ปีพาทย์มอญของครูสุ่ม เป็นคณะที่ประโคมเป็นประจำ ซึ่งถือกันว่าการบรรเลงปีพาทย์มอญในงานศพ เป็นการประกอบวิชาชีพที่สำคัญอย่างหนึ่งในสมัยนั้น ซึ่งต่อมาหลวงประดิษฐไพเราะ ก็เป็นผู้เบิกทางให้มีการประโคมปีพาทย์มอญในงานศพ ตามวัดสำคัญ ๆ ในกรุงเทพฯ เช่น วัดเทพศิรินทร์ วัดไตรมิตร เป็นต้น

ช่วงเวลาที่ครูสุ่มมาตั้งบ้านเรือนที่กรุงเทพฯ นี้เอง มีบุคคลสำคัญคนหนึ่งที่สามารถกล่าวถึงก็คือครูจำเริญ (จ๊วด) ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของครูเงิน ดนตรีเสนาะ ครูจำเริญท่านนี้ได้มาร่วมบรรเลงปีพาทย์มอญกับคณะของครูสุ่มด้วย ยามที่ว่างเว้นจากการทำปีพาทย์ที่กรุงเทพฯ ก็จะกลับไปปทุมธานี ไปศึกษาเพลงมอญเพิ่มเติมจากครูเงิน ด้วยสาเหตุนี้เองที่

ทำให้หลวงประดิษฐไพเราะ มีโอกาสศึกษาหาความรู้ในเรื่องเพลงมอญ ที่เป็นทางของ ปทุมธานีมากมายหลายเพลง ทั้งที่เป็นของครูสุ่ม คนตรีเสนาะ และครูเงิน คนตรีเสนาะ⁸⁷

ดังที่ได้กล่าวข้างต้นว่า เพลงมอญที่ได้รับความนิยมในการนำไปบรรเลงก็คือ ทางปทุมธานี คงเป็นเพราะว่าหลวงประดิษฐไพเราะ หลังจากที่ท่านได้ศึกษาหาความรู้ในเรื่องของเพลงมอญแล้ว ท่านได้คิดประดิษฐ์เพลงและเรียบเรียงเพลงสำเนียงมอญขึ้น รวมทั้งปรับปรุงวิธีการในการบรรเลง จนเป็นที่นิยมบรรเลงกันอย่างแพร่หลาย ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าสำนักคนตรีของหลวงประดิษฐไพเราะ มีลูกศิษย์ซึ่งมาศึกษาวิชาการด้านดนตรีจากพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วไปทั้งในกรุงเทพและต่างจังหวัด ด้วยเหตุนี้ เมื่อลูกศิษย์เข้ามาศึกษาหาความรู้แต่ละคน กลับไปยังถิ่นฐานเดิม ก็นำวิชาความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดไปใช้เพื่อพัฒนาศิลปะพิพาทย์ของคน ซึ่งต่างคณะก็ต่างสร้างเครื่องพิพาทย์มอญเป็นของตนเอง และนำออกบรรเลงเพื่อเป็นการประกอบอาชีพ รวมทั้งเผยแพร่เพลงมอญต่าง ๆ ที่ได้ศึกษามาด้วย จึงทำให้เพลงมอญทางปทุมธานีแพร่หลายออกไป จนเป็นที่นิยมบรรเลงจนถึงปัจจุบันนี้

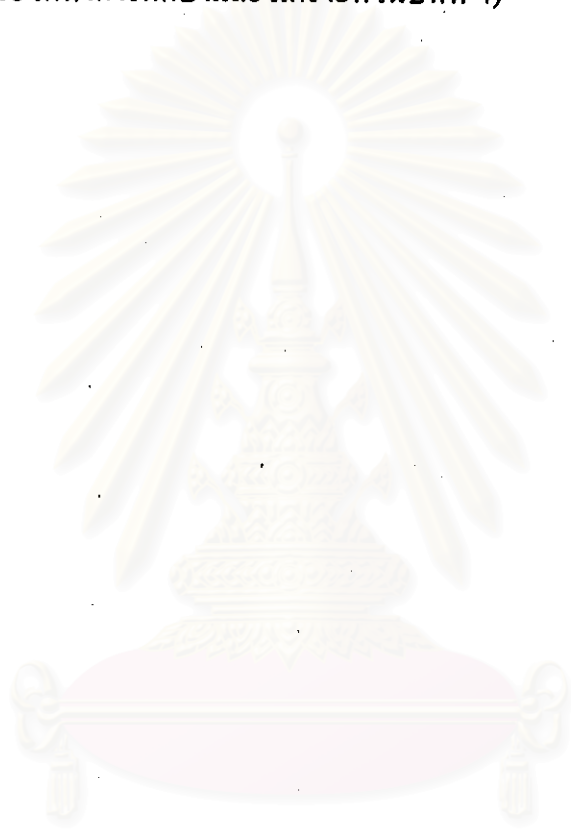
ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ที่หัวหน้าคณะพิพาทย์ เริ่มสร้างเครื่องพิพาทย์มอญไว้ประจำคณะตน เพื่อใช้บรรเลงในงานศพต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะว่าพิพาทย์มอญเริ่มจะได้รับความนิยมจากคนในสังคม นอกจากพิพาทย์ที่อยู่ตามตำบลต่าง ๆ ของชาวมอญแล้ว ในกรุงเทพฯ ก็มีพิพาทย์มอญเกิดขึ้นหลายวง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสำนักคนตรีที่สำคัญ จากการสัมภาษณ์ ม.ล.สุรภักษ์ สวัสดิกุล ท่านได้อธิบายว่า วงพิพาทย์มอญ ในกรุงเทพฯ ซึ่งนับว่าเป็นคณะที่ริเริ่มในขั้นต้นได้แก่

1. วงหลวงประดิษฐไพเราะ ใช้เพลงมอญทางปทุมธานี
2. วงดุริยประณีต ใช้เพลงมอญทางปากเกร็ด (ในสมัยก่อน นักคนตรีที่บ้านดุริยประณีตและนักคนตรีมอญของปากเกร็ด มีการศึกษาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน)
3. วงจางวางทั่ว พาทย์โกศล (จากการสัมภาษณ์ครูเดือน พาทย์กุล ทราบว่าบ้านครูจางวางทั่วมีเครื่องพิพาทย์มอญมาแต่อดีต แต่ความเป็นมาไม่ทราบแน่ชัด สำหรับเพลงที่ใช้ทราบว่าครูจางวางทั่วได้ศึกษาไปจากปทุมธานีและปากเกร็ด จากนั้นครูจางวางทั่วที่ใช้ทราบว่าเรียบเรียงขึ้นใหม่ เพื่อให้เป็นเอกลักษณ์สำหรับสำนักของท่าน)
4. วงครูโน ดุริยพันธ์ (บิดาครูเหนี่ยว ดุริยพันธ์) ภายหลังได้มาร่วมคณะกับวงดุริยประณีต

⁸⁷ สัมภาษณ์มิ่งกล พงษ์เจริญ, 5 มกราคม 2540.

ซึ่งในสมัยต่อมา หัวหน้าคณะปีพาทย์ต่าง ๆ ทั้งกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ก็ได้สร้างเครื่องปีพาทย์มอญขึ้น เพื่อใช้บรรเลงประโคมในงานศพโดยทั่วไป ซึ่งปรากฏว่าเป็นที่นิยมทั้งผู้บรรเลงและผู้ฟังอย่างแพร่หลาย ทำให้สมัยปัจจุบันปีพาทย์มอญเป็นที่แพร่หลายไปทั่วทุกพื้นที่และถือเป็นเครื่องประโคมประเภทหนึ่งสำหรับงานศพ

(สำหรับรายละเอียดในเรื่องวัฒนธรรมดนตรี เช่น บทเพลง ระเบียบวิธีการบรรเลง เป็นต้น ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์ในบทที่ 4)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย